

rast

24
let

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
ŠT. 1-2, JANUAR - APRIL 2013

POGOVOR S SOCIOLOGINJO DR. MARTO GREGORČIČ

ZADNJI POGOVOR Z MARUŠO KRESE

LIKOVNI GOST: HAMO ČAVRK

02013/6449

rast

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
LETNIK XXIV, JANUAR – APRIL 2013, ŠT. 1–2 (144–145)

U V O D N I K

RASTO BOŽIČ

RAST VNOVIČ IN ŠE VEDNO Z VAMI 3

L I T E R A T U R A

STANE PEČEK

ЧЕГУЉКА (SNEGULJČICA) 7

KATEDER 12

ANDREJ LUTMAN

SOGLASJE 15

DAVID BEDRAČ

PESMI ZATE

TO IZREČEŠ TAKO 17

GRIČI VRELEGA MEDU 18

ZDAJ SEM SPREMENJEN 18

TAKRAT SVA TAKO PORAVNANA 19

ZDAJ VEM, DA JE 20

TO NI RAZBITA PESEM 20

NATO LEŽIVA 21

VLADIMIR GARANTINI

KNAPOVSKE

LIST IZ JOHANOVE KRONIKE 22

FERPRUH 23

POLDETOV PUGREB 24

MIKLAVŽ 25

K U L T U R A

ANJA DULAR

ZGODBA NEKE VILE 27

KATARINA UDOVČ

POZABLJENE GOMILE IZ ŠMARJEŠKIH TOPLIC 36

TONE JAKŠE

ALFRED JENSEN IN SLOVENC 40

N A Š G O S T

IVAN GREGORČIČ

»KADAR TEORIJA IZKLJUČI PRAKSO, JE ZGOLJ IDEOLOGIJA.« 45

POGOVOR S SOCIOLOGINJO DR. MARTO GREGORČIČ

DAMIJAN ŠINIGOJ IN BARICA SMOLE

ZADNI POGOVOR Z MARUŠO KRESE 63

DRUŽBENA VPRAŠANJA

ZVEZDANA BAJC

DRUŽBENA ODGOVORNOST KOT DEL POSLOVNE STRATEGIJE 69

ODMEVI IN ODZIVI

BARICA SMOLE

TEČEM PO ZGODOVINI, MIMO ZGODOVINE, V ZGODOVINO 78

DARJA PEPERKO GOLOB

MIRAN JARC MED KLASIKI SLOVENSKE KNJIŽEVNOSTI 81

RASTO BOŽIČ

OSAMOSVOJITVENA VOJNA OSEBNO 84

RASTO BOŽIČ

ODPRTE OGRADE MARINKE M. MIKLIČ 86

GORAN MILOVANOVIĆ

ČAVRKOVA GRAFIČNA KARTOGRAFIJA 88

GORAN MILOVANOVIĆ

VNOVIČ POTRJENA ENERGIJA JANKA ORAČA 91

JOŽEF MATIJEVIČ

IZ NEGIBNEGA KAMNA V RAZSEŽNOST 93

IVANKA POČKAR

ŽIVLJENJE OB SKADARSKEM JEZERU 95

RAST VNOVIČ IN ŠE VEDNO Z VAMI

Pomlad, ki je po dolgi zimi v deželo prinesla težko pričakovano odjugo, je postregla tudi z novo, dvojno številko in novim, 24. letnikom naše pokrajinske revije *Rast*. Ta bo sicer – enako kot lanski – z njegovimi zgolj tremi dvojnimi številkami nekoliko okrnjen, a navkljub vsemu vendarle bo. Uredništvo *Rasti* ob vse manjši osnovni denarni podpori za urejanje in izdajanje revije, ki jo po svojih močeh prispeva Mestna občina Novo mesto, ter ob večletni pokroviteljski pomoči novomeške Krke še vedno vztraja, pri tem pa naj omenimo tudi več nesebičnih avtorjev – tudi v tej številki, ki so svoje članke napisali brez zahteve honorarja oziroma so svoje prispevke namenili razvoju in obstoju *Rasti*. Dolenjsko-belokranjske revije, v kateri še vedno vidijo eno zadnjih oziroma kar zadnjo možnost za objavo tovrstnega poljudno-strokovnega in nekoliko manj strokovnega pokrajinskega pisanja.

Sodobni čas pač – kot vemo tudi iz slikovitega primera nedavne slovenske vlade – s krizo ali brez nje kulturi in novim obzorjem ni naklonjen. Vse več slehernikov, denimo, se zadovoljuje zgolj s površnim gledanjem televizije, branjem časopisnega smetja, poslušanjem pogrošnega vzdihovanja in poseganjem po drugo ali tretjevrstnih izdelkih, katere potrebo jim zapoveduje vsesplošno odkrito in tudi vse pogosteje prikrito oglaševanje. Namreč medijsko, televizijsko, radijsko, časopisno in zelo vplivno filmsko smetje posreduje tudi tak življenjski zgled, pogled in slog, vsa ta, kot se zdi, z navedenim nepopravljivo okužena in vase zaverovana množica, podprta z neodgovornim in dokaj podobno nastrojenim ravnanjem samozvane družbeno-politične elite, pa se že sprašuje, ali še kdo sploh potrebuje kulturo, družboslovje in zapise o literaturi, znanosti, domoznanstvu ter podobnem humusu, ki je potreben za ustvarjanje narodovega kulturnega podstata. Tako je to! Prenehala je izhajati prva, druga in tretja revija, utihnil je ta in ta časopis, poneumili so glas tega ali onega radia, in če bo enkrat podobno usodo doživela tudi *Rast*, ne bo nihče presenečen. Le olajšan, samo da takrat ne bo sposoben doumeti, da bo s tem olajšan tudi za domače znanje in svoje »kulturno bogastvo«. No, pa tega takrat tako ne bo več potreboval, ker bo postal že sam hitro nadomestljivi del brezoblične in hkrati brezmnenske globalne potrošniške gmote. Do takrat, letos in, upajmo, še kakšno leto, pa bomo *Rast* še brali.

V novi številki, ki najprej prinaša tri prozne zapise, kot prvo *Снегушко* oziroma *Sneguljčico* in za njo *Kateder* Mokronožana Staneta Pečka ter še *Soglasje* ljubljanskega avtorja Andreja Lutmana. Omenjenemu proznemu delu sledijo pesniški cikel *Pesmi zate* Davida Bedrača ter v dialektu zapisane *Knapovske pesmi* Vladimirja Garantinja.

Na straneh *Kulture* Anja Dular, sicer arheologinja, ki je zaposlena v knjižnici Narodnega muzeja Slovenije v Ljubljani, v prispevku *Zgodba neke vile* piše o pred stoletjem in le peščici mesecev več zgrajeni novomeški Zwittrovi vili, iz katere izvira njen rod in v kateri je po drugi svetovni vojni več desetletij preteklega stoletja deloval prvi novomeški otroški vrtec. Nekdaj ugledna meščanska vila na južnem pobočju Marofa je Novemu mestu danes vse prej kot v ponos.

Zapisu Dularjeve sledijo *Pozabljene gomile iz Šmarjeških Toplic*, prispevek novomeške arheologinje Katarine Udovč, ki dopolnjuje arheološko znanje omenjenega območja, zadnji prispevek tokratne *Kulture*, *Alfred Jensen in Slovenci*, pa je delo novomeškega upokojenega novinarja Toneta Jakšeta, ki je del svojega življenja preživel tudi na Švedskem.

Osrednji del *Rasti* je tudi tokrat posvečen gostu oziroma gostji, rojakinji iz Mirnske doline in sociologinji ter aktivistki dr. Marti Gregorčič, ki trenutno živi v vstajniškem Mariboru, kjer v okviru projekta Evropska prestolnica kulture do junija letos vodi programski sklop *Urbane brazde*. Literarni urednik revije Ivan Gregorčič je poglobljeni pogovor z njo, v katerem se dotikata niza perečih družbenih tem, naslovil »Kadar teorija izključi prakso, je zgolj ideologija«. Rubriki *Naš gost* pa smo dodali spominski zapis oziroma krajši intervju z januarja letos umrlo pesnico, pisateljico in aktivistko Marušo Krese, katere korenine segajo na Dolenjsko, v Bognečo vas in Mirno Peč. V enem izmed zadnjih intervjujev z omenjeno avtorico se je z njo pogovarjal Damijan Šinigoj, Barica Smole pa je navedeni zapis, *Zadnji pogovor z Maruško Krese*, prelila z njegovega filmskega posnetka.

V nadaljevanju revije je za rubriko *Družbena vprašanja* njena urednica Joža Miklič izbrala prispevek *Družbena odgovornost kot del poslovne strategije*, ki ga je pripravila članica Krkine uprave Zvezdana Bajc, temu pa sledi zadnji del pomladne *Rasti* z *Odmevi in odzivi* na območno in tudi širše kulturno snovanje. Tako najprej v zapisu *Tečem po zgodovini, mimo zgodovine, v zgodovino* pisateljica Barica Smole vrednoti pri novomeški založbi Goga v jeseni lani izdani prvi in hkrati zadnji roman *Da me je strah?* prej omenjene Maruše Krese. Nato v prispevku *Miran Jarč med klasiki* strokovna sodelavka Knjižnice Mirana Jarca iz Novega mesta Darja Peperko Golob piše o nedavni izdaji prvega dela *Zbranega dela* Mirana Jarca oziroma tega črnomaljsko-novomeškega »pomladnika« v sklopu zbirke *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*.

Z naslednjim zapisom, *Osamosvojitvena vojna osebno*, predstavljamo lani izdani zbornik *Moški na položajih, ženske v strahu, otroci na česnjah* oziroma *Zbirko spominov na vojno za obrambo samostojne Slovenije leta 1991*, ki so ga pripravili in založili v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije in Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani, nato pa v članku *Odprte ograde Marinke M. Miklič* ocenjujemo knjižni prvenec omenjene dolenske pisateljice.

S področja območnega likovnega ustvarjanja v likovni opremi tokratne *Rasti* objavljamo dela iz ciklusa *Carta Incognita* zagrebško-novomeškega umetnika

Hama Čavrka, ki jih kustos Galerije Božidarja Jakca iz Kostanjevice na Krki, Goran Milovanović tolmači v zapisu *Čavrka grafična kartografija*. Milovanović zatem v *Vnovič potrjeni energiji Janka Orača* ocenjuje še Oračevo delo zadnjih let in njegovo razstavo *Slike in grafike*, ki je bila do 5. maja postavljena v Galeriji Kambič v Metliki. V predzadnjem odmevu *Iz negibnega kamna v razsežnost* je kustos Dolenjskega muzeja Jožef Matijevič opisal lansko kiparsko delavnico v Zagradu in z njo povezano kasnejšo razstavo v Kulturnem centru Janeza Trdine v Novem mestu, pomladno *Rast* pa zaokroža zapis etnologinje Ivanke Počkar, ki je v Življenju ob *Skadarskem jezeru* predstavila *Na obronkih Rumije – Pogled na življenje ob Skadarskem jezeru in na vernikularno arhitekturo*, delo Mitje Guština, znanega arheologa in svojega nekdanjega kolega v brežiškem Posavskem muzeju.

Rasto Božič
ODGOVORNI UREDNIK

Hamo Čavrak, grafika iz cikla *Carta Incognita*, aquatinta, globoki tisk

STANE PEČEK

СНЕГУЉКА¹

Pisalo se je leto 1950 in v drugem razredu nižje gimnazije so se dijaki pri zoologiji učili o razmnoževanju živih bitij. Tovarišica je povedala, kako gre to pri čebelicah, omenila je tudi nekaj domačih živali, kure in peteline, čeprav so otroci na vasi lahko v živo videli, kako to počnejo psi, mačke, koze, ovce, govedo in konji. Tudi, kako pridejo na svet. Ampak za tisto, kar je učence obeh spolov zaresanimalo, je tovarišici učiteljici vedno zmanjkalo časa. Zato je male človečke še vedno prinašala štorklja. Tega trinajstletniki seveda niso več verjeli, ampak čisto natanko le niso vedeli. Raznim podrobnostim, ki so jih zaupno pripovedovali starejši najstniki, pa tudi niso za prmej verjeli. Da bi ata in mama kar ..., fuj! To že ne more biti čisto tako. Hja, malo pa že! Ampak brez tega tudi nas ne bi bilo na svetu. To je pa res. Potem naj nas nikar ne odpravljajo z: "V tvojih letih še tega nisem vedel, da so dvoje sorte ljudi na svetu!"

Kar slišim vas: naklada, da je grdo! Odpreš internet, greš v knjižnico, kiosk, in če ni staršev doma, poiščeš pravi kanal. Tisti z rdečim trikotnikom v vogalu ekrana.

Ja, ja, prestavite malo v vzvratno!

V kioskih je bilo takrat morda pet vrst časopisov. Črno-belih. In v nobenem ni bilo prostora za fotografijo golega telesa. Še v učbeniku je bila s telesa odstranjena koža, da se je videlo samo drobovje in nisi čisto dobro vedel, ali gre za žensko ali moškega. Beseda spolnost še ni bila v prometu, čeprav je bila verjetno že izmišljena. V kraju je bil komajda kak radio, televizija pa je v Slovenijo prikolcala šele 11. oktobra 1958. Tako so pohujšljive besede in risbice, predvsem tiste iz naveze pi-ku-fu, nagovarjale oči s plank, ušesa pa za njimi, pod kozolci, za zidom in med ruševinami nekdanj mogočnega gradu.

V takem zatohlem zakotju je trinajstletni Sivec nekega dne srečal šestnajstletnega Krta.

"Če ne boš nikomur povedal, ti pokažem!"

1 Srbsko: Sneguljka – Sneguljčica. (Opomba R. B.)

Trnek je bil tako vabljivo obložen, da je Sivec takoj ugriznil in Krt je z glavo mig-nil proti gradu.

Porušeni grad je bil ob eni popoldne najbolj varen kraj, čeprav sredi trga. Odrasli so bili še v službah ali pa so se tja odpravljali, mame so kuhale kosila in šolarji so bili na poti domov. Tudi Sivec je bil, ampak če te starejši Krt zaupno povabi, bo ko-silo hočeš nočeš počakalo, na mamine rafale besed pa je bil tako in tako že odporen. Seveda, drugače bi bil mamin sinček. To pa je težko breme, ki ga ni hotel prenašati.

Torej hitro čez trg, nato ob cerkvenem zvoniku kakih deset stopnic navzgor, pa po potki mimo bahavih dreves s čudnimi imeni in že sta stala pod mogočnim kam-nitim portalom, ki ga je vojna samo ranila, ni mu pa vzela ponosa. Bolj iz navade sta se ozrla, če jima kdo sledi, nato skozi luknjo v zidu vstopila v sobico, kjer so ne-koč počivali grajski stražarji. Gostoljubno se jima je ponudil hrastov ploh, položen na podstavka iz kamnov.

Sivec bi skoraj pregorel, ko je gledal, kako počasi Krt odpenja srajco in še bolj po-časi rojeva tisto veliko skrivnost. Bila je papirnata, velika kot zvezek za šolske nalo-ge. Položil jo je na ploh, s katerega je prej popihal prah. Na prvi strani je z velikimi črkami pisalo *ЧЕТУЬКА И СЕДАМ ПАТУЬКА*².

Lastnim očem ni mogel verjeti! Zgrabil ga je bes, da so mu kar bikci skakali pred očmi. Komaj se je krotil. Ne zato, ker je bil naslov v cirilici, saj je cirilico in jezik poz-nal. Srbohrvaščina je bila takrat še bolj pomembna, kot je sedaj angleščina. Bila je doma v vseh šolah, slovenščini je delala družbo na tablah državnih uradov, na avto-busnih in železniških postajah, ni pa upala sama vabiti goste v gostilno ali v trgovino, kot si sedaj upa angleščina. Oboje je nasilje, ampak to je že druga zgodba. Sivec je bil besen, ker ga je Krt tako grdo potegnil. Zvlekel ga je sem gor, da bi mu pokazal na ša-pirografu razmnoženo pravljico o *Sneguljčici in sedmih palčkih*, ki jo je znal na pamet že v plenicah. Uf, kar usekal bi ga, če ne bi bil Krt močnejši.

Potem je Krt spet zelo počasi obrnil list, pa drugega, pa naslednjega.

Uf!

Uuf!! Uuf!!

Uuuf!!! Uuuf!!! Uuuf!!!

Sneguljčica, popolnoma naga! Palčki tudi! Vseh sedem! In tista orodja, ki so zagotovo nujno potrebna pri delanju novih človečkov, skoraj večja od njih in vsa obrnjena navzgor, kot kakšne topovske cevi. Spodaj pa verzi, v srbohrvaščini, teko-či in rimani. Vse do zadnje strani, ko se nag kraljevič pred nagim kraljevim dvorom poroči z nago Sneguljčico. Kaj takega! Za eksplodirat! V vsej pravljici je bila oble-čena samo hudobna čarovnica, ampak ona se tako in tako pojavi samo na deveti in enajsti strani.

Uf! Uuf!! Uuuf!!!

To moram imeti! je Sivicu vrelo po žilah, da se je počutil kot podkurjen parni kotel.

V nekaj dneh so se v Krtov žep preselili vsi prihranki, namenjeni za smuči, in de-nar, ki ga je mama dala za nujno in obvezno šolsko vadnico. Mami seveda ni pove-dal, kakšen naslov ima vadnica, in tudi ni povedal, kakšno branje ga tako zaposluje, da je vse popoldneve na podstrešju. Tja je navadno izginil samo, kadar mu je šolska voda drla že naravnost v grlo. V najemniškem stanovanju, ki je imelo kuhinjico in

2 Srbsko: Sneguljka i sedam patuljaka – Sneguljčica in sedem palčkov. (Opomba R. B.)

eno edino sobo, v njej pa mamu s štirimi otroki, je bilo podstrešje vsem razumljiv mir za učenje.

Potem je napočil veliki dan, ki ga je skrbno načrtoval.

Preden je *Снегушка* skočila v šolsko torbico, jo je oblekel v časopisno haljo, da se na zunaj ni razlikovala od slovke, matke in drugih potnic. Če bi mama zjutraj slučajno hotela videti, kakšen red ima v torbi, bi bila že od daleč zadovoljna.

V razred je prišel še pred Zalko, ki je bila vedno prva in ni nikoli zamudila, čeprav je morala vsak dan prehoditi osem kilometrov v eno smer. Tudi kadar je deževalo ali če je čez noč zapadel sneg. Sivec ji je te kilometre že dolgo zavidal. Do šole je imel le kilometer, ko se ne more nič zanimivega zgoditi in je za vsakim vogalom lahko mama, ki je ravno takrat morala po nekakšnih opravkih. In če bi vsaj šla! Ne! Mama se je obrnila in šla z njim domov, čeprav ji je vsaj štirikrat zagotovil, da bo tisti ješprenj že sam pogrel. Ampak mama je pač mama, razume samo tisto, kar hoče. Včasih mu je naredila celo tako sramoto, da ga je počakala kar pred šolo. Pri tem se je delala, da je čisto po naključju šla ravno takrat mimo. Pa ja! Čisto po naključju! Dopovej to sošolcem – malo morgen! Dolgoprogašem se to ni moglo zgoditi. Njim se je vsak dan napletla kakšna razburljivost, ki so jo naslednji dan še sproti napihovali kot žogo, da je vedno bolj odskakovala.

Toda danes bo on glavni!

Ko je Zalka vstopila v razred, ji je vzelo sapo: "Se je budilki zmešalo ali pa narobe vidim?"

Sivec je ni niti pogledal. Delal se je, da je utonil v branju, v resnici pa je, zvit kot ježek, napeto čakal, kdaj se bo sošolkina radovednost sklonila nad njim. Takrat je zvezek hitro zaprl.

"Ni za punce!"

Navajena je bila teh fantovskih domišljavosti. Saj ne zdržijo dolgo.

"Me sploh ne zanima!"

Pa še kako jo zanima! ni nasedel Sivec. Zdaj se bo Zalka kot lisica trudila z vseh strani in povsod bo naletela na bodice. Potem ga bo skušala odkotaliti do potočka, kjer bo moral iztegniti gobček. Kar naj si misli! Punca sploh ne ve, da je del njegovega načrta in počenja ravno tisto, kar si je zamislil. Z njeno pomočjo bo tako predstavil *Sneguljčico*, da bo ves razred padel na rit.

"Zalka, če ne boš nikomur povedala ..."

"Me ne zanima, sem rekla."

"Tudi prav!"

Nekaj časa sta se oba delala, da zelo skrbno pripravljata potrebščine za prvo uro. "Če že vztrajaš, bom pa pogledala," je čez čas, kot bi se ji odtrgalo naravnost od srca in kot bi mu delala največjo uslugo, pridrsalo z njene strani.

"Častna beseda?"

"Kaj?"

"Da ne boš nikomur povedala."

"Če sem rekla."

Medtem je že vstala. Sivec je obrnil hrbet proti vratom, da bi bil zavarovan, če bi slučajno vstopil kakšen nebodigatreba. Potem je skrbno posnemal Krtov način. Pokazal ji je naslovnico in užival, ko je videl njene opeharjene oči, in še bolj, ko je pri naslednjem prizoru njen obraz najprej okamnel, nato pa postal rdeč kot rak v vreli

vodi. Prav čutil je, kako jo kuha. "Nagravžnež!" je rekla, buljila pa še kar. Tudi še potem, ko je obrnil nekaj listov, in tudi še, ko je dragoceni učbenik že spravil v torbo.

V razred so začeli kapljati sošolci, da se je kmalu spremenil v sejem. Sivec je skrivoma opazoval, kako je Zalka okužila okolico. Častne besede so se širile med dekleti kot ošpice. Pred poukom je *Sneguljčico* pokazal samo še Linksu, s katerim sta delila klop. To je bilo dovolj, da je novica okužila tudi fante, in v glavnem odmoru ga je napadel ves razred.

"Pokaži!"

Oči, ki razen križevega pota v cerkvi niso videle še nobene ilustrirane zgodbe v nadaljevanjih, kaj šele stripa, kaj šele pohujšljivega stripa, kaj šele pravlјice z golimi junaki, so bile uročene. Pa še Sivec je tako z občutkom recital! Na pamet. Lepo in zanimivo, kot bi bili v kinu. Tako zanimivo, da sploh niso opazili šolskega upravitelja Muca, ki je vstopil, ker ga je pritegnila neobičajna tišina. Navadno je med odmori odpiral vrata razredov, da bi zamrznil hurikansko sproščanje energije. Zdaj je obstal pri vratih in skušal razumeti pagodo, ki so jo iz lastnih teles zložili učenci na zadnji klopi.

Tiho, z malo začetnico v priimku, se je približal. Nekdo je zacvilil. Pretresljivo kot miška. Pagoda je v trenutku razpadla in se pobrala v klopi. Ostala sta samo Sivec in šolski upravitelj Muc. In seveda *CHEГУЪКА И СЕДАМ ПЛАТУЪКА*.

"Ko je zazvonilo, so se vsi oddahnili, ampak muke so se šele začele.

"Vzemite beležnice!"

In so vzeli tiste osovražene knjižice, ki so bile polne čudnih sporočil in jeznih podpisov mam.

"Pišite! V nedeljo, ob deseti uri dopoldne, obvezen roditeljski sestanek, ki bo v šolskem hodniku v prvem nadstropju. Z vami naj obvezno pridejo tudi vaši ljubi otroci."

Tedaj je vendarle opazil učiteljico: "Tovarišica Minka, pojdite v mojo pisarno po šampiljko."

"Razumem, tovariš upravitelj!" je rekla in bila prej nazaj, kot je odšla.

Učenci so potem drug za drugim z beležnicami prihajali h katedru. Tovariš upravitelj Muc je delil avtograme, tovarišica Minka pa je žigosala.

Ob koncu pouka je bil zrak tako zamorjen, da se na Sivca, ki je pravzaprav vso stvar zakuhal, ni nihče jezil. Le Julči, drobceno dekle, je potarnala, da bo še za to tepena, ker z mamno ne bosta mogli k maši. Če bi bil sestanek vsaj po maši. Nekdo je še pristavil, da tovariš upravitelj ni muc, ampak prašič. Nihče ni imel nič proti.

Nedeljski roditeljski sestanek je upravitelj organiziral po vojaško. Razredničarki Minki je naročil, kako naj ga pričakajo. Mame ob eni steni hodnika, ob drugi steni pa njihovi otroci. Ko je točno ob desetih stopil iz pisarne, je manjkala le godba na pihala. Strumno se je sprehodil skozi špalir, se na koncu špalirja obrnil in obstal z razkoračenimi nogami, obutimi v usnjene škornje. K njegovemu levemu boku se je takrat postavila tovarišica Minka in raportirala:

"Tovariš upravitelj, prisotni so vsi."

Tovariš upravitelj je tedaj dal roke na hrbet in spregovoril:

"Spoštovane tovarišice mame! Zahvaljujem se vam, ker ste vse resno upoštevale moje vabilo, čeprav naj iskreno povem, da bi bil zelo vesel, če bi tu videl še očete teh otrok."

“Tudi jaz,” je vzdihnila ena mama, ki ji je moža požrla vojna.

“Naravnost vam povem,” je ravnatelj preslišal, “da se tudi zaradi tega, ker očetje ne sodelujejo pri vzgoji otrok, dogajajo čudne reči. Včasih prav umetniške. Tako se boste lahko danes na lastne oči prepričale kakšne umetnine zanimajo vaše ljube otročičke.”

O, bog, če bi vsaj rekel otroke! je v preponi zaskolelo fante. Ljubi otročički! Madona! Ne prašič, pravi Švaba je. In ustaš. In četnik. In švabobranec. Pa naj je bil stokrat partizan! Deklice so vedele, da si s takimi mislimi zadeve ne morejo olajšati. Z vidnim strahom so čakale nadaljevanja, kajti začetek nevihte v špalirju je bilo nekaj novega. Navadno se je grmenje razbesnelo v razredu, strele pa so padale doma.

Upravitelj je iztegnil roko proti razredničarki, ki mu je takoj podala omenjeno umetnino. Potem je tudi on posnemal predstavitveno metodo najstnika Krta. Mamam je najprej pokazal naslovnico in vse so se čisto malo oddahnile, tudi tiste, ki so jim otroci že povedali, da so gledali neko bolj tako knjigo. Kakšno tako? *Sneguljko*. Kakšno *Sneguljko*? *Sneguljčico*, mama. *Sneguljčico*? Mama, daj no! *Sneguljčico*? Tako, bolj nesramno. Nesramno? Nage riti, pa to.

“Pozivam vas, da si zadevo skrbno ogledate, verjetno se iz tega lahko tudi ve kaj naučite. Začeli bomo kar tule. Če boste želele, vam bo kasneje učenec Silvo, z umetniškim imenom Sive, verze deklamiral, saj jih zna na pamet. Ja, še to. Z moje strani ne bodo učenci deležni nobenih ukrepov. Kako se boste ve pomenile z vašimi nadobudnimi otročki, pa je vaša stvar.”

Снегуљко je dal prvi mami in odkorakal skozi špalir v svojo pisarno. Učenci so gledali v tla in preštevali kamenčke v brušenih ploščicah.

“Naj nastane potres,” si je močno želel Sive. “Vsaj zagori naj kje v šoli! Ali pa naj udari strela!”

Bilo je huje. Ko so mame *Снегуљко* prevedle v *Sneguljčico* in začele obračati liste, so nekatere kar takoj, nekatere pa pri drugi ali tretji strani ponorele. Nobena ni umetniškega učbenika pregledala do konca. Večina pa je svoje nadobudne otročičke, kot jih je imenoval upravitelj Ris, samo zgrabila in naravnala proti domu.

Učenec Sive, ki je vedel, da mame ne bodo želele poslušati njegove deklamacije, je takoj, ko je med njimi zavrelo, zdrvel po stopnicah. Potem ga je samo še skrbelo, če ga bo teta Micka vzela pod streho za kak teden, dokler mami jeza ne povre.

STANE PEČEK

KATEDER

Šola je že od nekdaj najbolj čudna enolončnica. Nikomur ni prav po okusu, ne učencem, ne učiteljem, ne staršem. Eni bi zamenjali glavne jedi, drugi samo začimbe, starši bi zamenjali učitelje, učitelji učence, učenci bi ... učenci bi marsikaj, ampak njihovega mnenja tako nihče ne jemlje resno. Res pa je, da so vsi skupaj prepričani, da tako ne gre več naprej in da bo treba nekaj zelo zelo spremeniti.

Od nekdaj!

Že od Marije Terezije sem, ki je leta 1774 tudi na Slovenskem vpeljala obvezno sluzenje osnovnošolskega roka. Takrat so verjetno izumili tudi besedo učilnica, ki je postala bojno polje učencev in učiteljev. Podoba učilnice se od takrat ni kaj dosti spreminjala. Še danes je pravokotna z eno glavno in s tremi manj glavnimi stenami. V desni, daljši stranici pravokotnika, so vrata. Skozi ta se vstopa in izstopa. Učenci od nekdaj raje izstopajo, učitelji tudi. Zato je čudno, da ni še nikomur padlo na pamet, da bi vhod preprosto zazidal.

Nasproti te stene je stena z okni. Okna so vgrajena na tej steni zato, da prinašajo svetlobo natančno pod peresa učencev. Kako pozorno do tistih, ki pišejo z desno roko. Kaj pa levičarji? V mojih časih to še ni bil problem, saj smo morali vsi pisati z desno, ker je bila leva roka kak.

Brez dvoma pa okna v učilnici najbolj dvigujejo krvni pritisk učiteljem, ko opazijo, kako se med njihovim nadvse zanimivim in poučnim in sploh briljantnim podajanjem snovi učenci pogovarjajo z zunanjim svetom, pa čeprav so to samo ovčice na nebu.

Zadnja stena učilnice, ki se dolgočasi za hrbti učencev, je namenjena samo učiteljem, da tam hladijo razkurjene živce. Zato je navadno prazna, da imajo živci dovolj prostora.

Glavna stena je seveda tista, ki ima tablo in mizo za učitelja. Skozi stoletja se je edino ta malo spreminjala. V začetku je nad tablo viselo razpelo, zraven pa fotografiran ali naslikan trenutni poglavar države. Ko smo Slovenci bili del cesarstva, je visel cesar, v kraljevini kralj, v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji je visel Tito. Ker tovariš Tito ni verjel v boga, mu tudi na steni ni hotel delati družbe, zato so boga sneli. Ko smo si Slovenci pridobili lastno državo, so sneli še Tita. Od tedaj

Slovenci poglavarjev ne obešamo več na glavne stene. Nekateri bi radi spravili bogca nazaj, kot da že tako ne trpi preveč.

Pod steno tudi ni več posebnega odra z mizo in s stolom za učitelja, čemur se je z eno besedo reklo kateder. Učenci smo za ta prostor imeli sto drugih izrazov, od spovednice do mučilnice, od ringa do gledališča. Nič čudnega, saj so se na tem prostoru dogajali vseh vrst skeči, spevoigre in drame.

Tovarišica učiteljica Zora je bila naraven talent za ustvarjanje katedrskega gledališča. Na tablo je na primer napisala stavek: kumonistična partija jugoslavije avantgarda naših nerod in nerodnosti je na čelu s tovarišem titem organizirala aborožen boj proti fašističnim in narcističnim okupatorjem ki so hoteli pojdarmiti našo zemljo in ga pripeljala do zmagovitega lonca. Potem je poklicala Boža.

Ko je Grinta zaslišal svoje ređovalniško ime, je takoj vedel, kaj mu je storiti. Že med potjo do table se je spremenil v lovskega hrta. To mu ni bilo težko, saj je samo malo upognil zlakotnjeno telo in svojo špičasto brado potisnil naprej. Glasno, kot se za hrta spodobi, je vohljajal po stavku in učiteljici prinašal aport:

„Tito se piše z veliko začetnico in Jugoslavija tudi.“

„Priden kuža!“

„Beseda kumonistična je napačna, prav je komunistična.“

„Priden kuža!“

„Pa mora pisati narodov in narodnosti.“

„Zelo priden kuža!“

Potem mu je voh popolnoma zatajil, čeprav se je še sedemkrat zapodil skozi tisto nepregledno goščavo. Verjetno bi se še osmič in devetič, če ga učiteljica Zora ne bi ustavila in mu z znano kretnjo odkazala prostor na robu katedra.

„Če klečiš, si veliko lažje zapomniš, katerih napak nisi odkril!“ je razložila učiteljica Zora in poklicala Franca. Švrk je zlezal v kožo istrskega goniča in že v klopi začel lajati. Vendar preveč v prazno. Prestrašil je le vejico, da se je postavila pred ki in odgriznil strešico z žemlje. Seveda se je pridružil Grinti.

Prav neverjeten pa je bil tisti dan Hrček. Že pri uri matematike ni mogel pokazati zvezka z domačo nalogo, ker ga je pozabil doma. Nalogo pa je, častna pionirska, res naredil. Seveda temu izgovoru, tudi če je bil resničen, ni nihče verjel, kaj šele tovarišica Zora. Pri uri zgodovine Hrček ni znal odgovoriti niti na eno vprašanje od petih iz prejšnje snovi. In sedaj, pri uri slovenščine, že najmanj tri minute v popolni tišini bulji v še vedno pokvarjen stavek, čeprav pod njim klečijo že trije sošolci in ena sošolka.

„No, bo kaj?“ ga je že malce nestrpno spodbujala tovarišica Zora.

„Žemlja ...“ reče Hrček, pa ga učiteljica ni pustila naprej.

„Žemljo je že Franc spremenil v zemljo!“

„Žemlja,“ se Hrček ni dal. „Žemlja je dobra za jest!“

To je bilo tako prisrčno, da je še tiste na kolenih popadel smeh. Majali so se kot cvetovi maka v poletnem vetru. Učiteljica seveda ni nasedla. Njegov možganski napor je ocenila kot pomilovanja vredno nesposobnost razmišljanja in ne kot duhovitost. Zato je revčka nagnala v klop.

Hrček je bil užaljen, saj njegova bravura ni bila vredna niti toliko, da bi mu prislужila prostor med klečečimi. Razred bo potem govoril, kakšno zabito teslo, še učiteljici se je zasmilil. Do konca užaljen se je pozabil nadzorovati in je malce preglasno oživel stavek, ki se konča z „... jo gleda!“

Tega pa učiteljica Zora ni mogla pripisati nesposobnosti razmišljanja. Poklicala ga je nazaj.

„Poklekni!“

Ubogljivo, skoraj veselo je upognil kolena in vdano čakal. Ko je videl, da je učiteljica vzela v roke ravnilo, je vedel, da bo naslednji ukaz, naj nastavi dlani. Zato jih je kar sam nastavil in zamižal. Če ne bo videl, bo lažje prenesel. Pa ga je presenetila. Potisnila mu je glavo navzdol, jo porinila med svoja kolena in z ravnilom začela strojiti kožo na njegovi riti. Pravzaprav bi ji moral biti hvaležen, saj je bolelo manj, kot če bi padalo po dlanch. Toda kakšna sramota! Si mislite, kaj bo zakrožilo po šoli in po vsej dolini: med noge mu je dala glavo! Nič ni razmišljal, samo glavo je obrnil in ugriznil v stegno.

Tistega krika se ne da opisati. Še avtorica se ga je prestrašila in zbežala iz razreda.

Smo pa učenci opazili, da od takrat ta učno-vzgojna metoda ni bila več na njenem repertoarju. Toda, da ne bo pomote, klečali smo še.

ANDREJ LUTMAN

SOGLASJE

Branje na glas in v mislih. Z mislimi; branje z glasilkama, grlom, ustnicama, jezikom, in branje z možgani, s spodnjim delom glave in z gornjim: oči berejo, usta govorijo, izgovarjajo prebrano, prek zapisa izročeno očem. Sestavljanje jezika; stave na jezik: vrstica, poved, stavek, povest, pesem, pripoved, pesnitev. So pravila, ki dajejo oblast stavku, tistemu pojavu od velike začetnice do pike. Skupek stavčnih členov, kar kaže na stavčno členitev; sestavi stavek, ki nekaj pove, sporoči.

Torej: misliti stavek, izmišljevati si poved, sestavljati misli v stavčne člene, členiti miselni tok. In pa: zapisovati si misli, misliti si tleče sle tihih sil. Ko se tako misli, pa izmišljuje, pa vse to tako ali drugače zapisuje, se zgodi, da se pojavi drugačna, drugotna, tuja misel. Morda le skupek glasov, besedic, a skupek s smislom, s sporočilom, z razberljivim pomenom. Samodejni tok misli ni okrnjen, pisalo ali tipkovnica nista onemogočena, misli niso motene, le dopolnjene, pa se pisalo zatrese in se prsti na tipkovnici zatipkajo, saj je hitrost novih misli tista, ki bega, tista, ki stori silo običajnim, prepoznavnim mislim. In trpi zapis, samodejen gib prstov, dlani, hrbtišča. Roka je privesek tresočih se misli. Nato se nihalo in pisalo združita, trese se pisalo, niha rezilo in povzroči strojni zapis glasov, ki se oglašajo med mislimi, med izgovorom običajnega preprostega miselnega pretoka glasov, ob katerih govorilo otrdi, ko jih izgovori oziroma ko se vanj oglase.

In zgodi se, da določen besedni sklop, stavek morda, poved, postane samostojno živeča prvina, ki se odcepi od ustvarjajoče jo zavesti in postane samozavedajoči se ostanek določene zelo osredotočene se zavesti. In en tak osamosvojen stavek, vrstica, misel ali besedno sozvočje drugo zavest obda z ustreznim počutjem, z nadvse določljivim obnašanjem in dojemanjem. Zgodi se nastop zapisa, preko nihajočih pisal preverjajočega tokove oziroma silnice, ki sprožajo popotovanje čutilnih vtisov. Tako sledi zapis, izpis, ris, črta, čara, črka. In pa branje z mislijo, z očesoma, z usti. In branje s stroji po pravilu: strojni zapis nudi strojno branje. Od trakov na plošče in na ploščke in na ploščice. Katero je popolnejše, katero dognanejšo, katero več vtisov dajejoče, več tistega, kar se izraža mimo človeške volje, nadzora, zavesti? Vsiljeni pomeni stik z onkrajbesednim, od tam, kjer so resnice le polresnice, dejstva le polovična dejstva; a druga polovica sploh ni polovica, je zanikanje na način odsotnega;

nasprotje na način uravnovešanja le na osnovi pričakovanj, močnih predpostavk. V umetno ustvarjeno polje privlačnosti in odboja se poda slap zapete pesmi, zvok polzi, napev porazpre silnice lastnega vzgona na okvirje sikajoče zanke, na znak meje, na oznake pretočnega polja v zamaku resničnostnega.

Podarjeno ozračje brez zraka je dopolnjeno s tišinami, ki jih neizpeta pesniška stremljenja jemljejo kot nujno dopolnilo razvoja. Ob takšni označitvi je seveda potrebno dodati, da je prav preizkušanje še neodkritih izraznih zmožnosti jezika tisto merilo, ki zagotavlja obete, želje in hotenja. Ob takšnih preizkušanjih pa se preizkuša tudi večšina prepesnjenja. Iskričnost domislic lahko da presega izvirnost, jo dela dostopnejšo, a s tem morda zapostavlja tisti posplošen vtis, da je izbor pač le sled premikov k doslednemu. A to je davek na dobrohotno zatrtje pestrosti na račun obsega tako sredstev kot tudi časa in so pesmi največkrat lahko le mašilo za nevzdržnost tišine. In pokrajina dopolni tišino z mnogimi odmevi.

Lastnosti osebe, osebka, osebnosti in osebic so vloge, naloge ter nadloge. Razosebljanje je na meji iztrebljanja lastnega po tujem, svojega po drugi, je na meji poosebljanja za nekaj tamkajšnjega, vedoče za tukajšnje. Izvzetek ni iztržek. So medvrstičnice in obrvstičnice. In vtičnice. Pozna pristop, gre v prestop z besedo v poklonu, ob pozabi v zamolk. Snuje, suva, ne sesuje, razglaša že preglašeno. Prisluhne si, ko je najglasnejše, da se zna stišati, še kaj drugega poleg sebe slišati.

Vonju pisarije tudi bivanje izza besed ne more podati prave slike. Zavitost vase, navitost na smisle, zvitost beročih oči. In zvitost doumevanja, gubanje telesne povrhnjice, gladenje umovih poti k razumevanju. Zankaste pesmi postajajo krožne, vibaste in s ponavljajočimi se zavoji vase. Drobljenje prispodob, podob in časovnih dob prehaja v sestavljanje vnovičnih drobtin, ki naj sestavijo smisel, stavijo na misel, ovijejo besedine sle. A pesnik ne misli, morda dvomi, verjetno občuti, zagotovo pa hoče: pesem. In pesem ga hoče, zvenenje si ga lasti. In sliši glasove.

Ob preobilju prebranega del tega preide v pozabo oziroma skupno last oziroma v obstoj, ki je pogojen z zanikanjem. Zato se pesnik vrača na že izpete pomene, ti pomeni postanejo nove podmene, da se lahko glasi svež pesniški obrazec: jezik, pomen, telo. Pušča pa odprto vprašanje: kako biti v slikah, v podobah, v prispodobah? Sestavljanje delčkov v delce in celote ostaja priljubljeno početje ustvarjanja. Še priljubnejše postaja drobljenje tistega izza, tistega preko, tistega onstran, tistega, o katerem se izreka sočasno, ko se zamolči. Vzhičenje, ko je dosežena drugost, nudi zgolj sestop, ohlajanje po vročici vbesedovzetja. In vprašanje: kako biti v vsem?

Temeljno stališče izraza sta bivanjski presežnosti, vsebovani v osnovnih razsežnostih, ki sta brezdelje in popolnost. V življenju si torej najti čas, ki ni namenjen ponavljajočemu se početju, označenem z besedo delo, in v tem času in stanju stremeti po popolnem, po vzornem, po tistem, kar posveti.

DAVID BEDRAČ

PESMI ZATE

TO IZREČEŠ TAKO

To izrečeš tako,
 da se polijem
 kot topla luna po tvoji seneni koži,
 ki diši, ko se nebo napenja od toplote
 in te prehaja z dražečimi impulzi,
 zataknjenimi znotraj sebe.

To izrečeš tako,
 da se nič ne ustavlja,
 vse je v prekrivanju, v spajanju –
 mlade trave se spajajo med sabo,
 njihova prepredena telesca so najini
 pomnoženi občutki vsega:
 kože se cepijo, prsti daljšajo,
 telo teče skozi telo,
 kože se cepijo še bolj ...

Sva, kot napeta jadra,
 sva, kot naoljena dvojina,
 sva, kot srce nekega vročega potresa
 in lomečih ploskev,
 sva, ko zaihtiš,
 sva, ko te strese elektrika oddaljene glasbe,
 sva, skrivnost,
 sva, čez svet razvlečeni lačni rjuhi,
 oddajnika lepote, dva razlita hodca,
 ki sta se ustavila v potni košari dveh teles
 in prehajata v stik.

To, kar izrečeš, je sladek sok,
 iz ust rojena velika luna,
 ki sveti na tvoje radostne zobe.

To, kar izrečeš, izrečeš tako,
 da se raztegnem v dolg nasmeh
 in te povlečem k sebi –
 kot zemlja ljubeče korenine dreves.

GRIČI VRELEGA MEDU

Griči so iz vrelega medu,
ki se meša pod sončnimi sulicami,
ko stopiva na sredino krožnika,
bosa in močna, napeta in gola.

Med vre na soncu, tvoj obraz na meni,
tvoji lasje gorijo kot temne črte,
z vročimi stopinjami greva en prek drugega,
tečeva, padava, drsiva, se vozlava z jeziki.

Nasloniva se na vozal odznotraj
in si pričvrstiva duši z nevidno žico –
potem so eksplozije, ki jih raznaša kri,
potem so topli krči med mišicami,
potem je razpiranje konjske grive v ušesih,
potem sadiš prste po mojem telesu,
da vzkalijo in zrastejo in počijo:
med kaplja po trenutku,
ko se gledava skozi leteče jate dotikov,
skozi pršček sončni nemir,
ki igrivo kroži po naju,
skozi kristalno slino,
ki se poželjivo nastavlja oblakom,
da jo predrsijo ...

ZDAJ SEM SPREMENJEN

Zdaj sem spremenjen: v roko ...
... v roko iz zaljubljene gume,
zvijajočo dolžino, ki stopa iz misli,
naravnost na goreče boke,
ki se plazi po tebi kakor zvitek belega dneva,
ki te tiplje, ki te zasučje okoli obeh nog
in nato pihne vate kot dražeč vršiček
jezika in pene in krča in sunka.

Zdaj sem spremenjen: v krila ...
... podivjanega ptiča,
ki z letenjem predre tvoje dihanje
in se igra s perjem:
razpade, se sestavi, vzleti,
kroži okoli tvojega vratu,

se zarine v meseno konstrukcijo
in na široko odpre kljun vseh užitkov.

Zdaj sem spremenjen: v kroglo
... v kroglo, ki se kotali po tebi,
po tvoji voljni pokrajini,
ko vzhajava, ko se hkrati razpneva,
ko obleživa, povsem zdrobljena,
na postelji najinih glasov.

TAKRAT SVA TAKO PORAVNANA

Kadar sva naga sredi trave
in travna stebelca valovijo
kot zeleni dišeči kašmir,
kadar nese oblačila naokrog,
da se vrtinčijo rokavi,
da se obleke zasučejo
kot plameni iz blaga
in se zdi, da travnik zajema
ogelj posebne vrste,
takrat sva tako poravnana
z življenjem vseh trav
in dreves, ki se dotikajo,
da se predreva skozi čas
in si zadišiva po vsem telesu
in sva tiha skozi silovito gibanje
in se na široko razpre sredica dneva
in posrka še sonce v tvoje grlo.

ZDAJ VEM, DA JE

Je.

Zdaj vem, da je:

dež, ki te postavi na sredino,

točno v trenutek.

In vem, da je trenutek,

ko te kaplje izdelajo

do gladkega začetka.

In vem, da je začetek,

ko bom stopil k tebi, v dež.

In vem, da bova tako izpila

telo nevihte in telo strele

in telo groma in telesa oblakov,

da ne bo več mogoče razločiti,

čigavo telo najbolj grmi.

TO NI RAZBITA PESEM

Ko zdrsneva, so kosti polne želeja,

do zadnjega korička so,

ko hitro zapelješ oči

v garaže moje kože,

potem še jezik,

potem še dlani,

potem se spojiva v sliko,

v platno vročega dotika,

vročega odmeva, ki se polni,

vročega odmeva, ki se zaleti

kot satelit ljubezni

in zlomi krhke verze te pesmi ...

Takrat vstaneš iz prostora golote

v prostor pesmi, takole, sedeš vanjo,

z rokami med njene koščke

in jo zalepiš s svojo obliko:

skozi hrbtenico pesmi spregovoriš.

NATO LEŽIVA

Nato pridejo zvoki, ki se valijo,
nato pelje mehek vlak v napoj lune,
ki se scedi po odprtih ustnicah
in puhne lepoto iz očesa v tračnice
tvojega trepetajočega telesa:
trepetiš, ko sem nagnjen,
trepetiš, ko se zaletim kot preval,
trepetiš, ko sem grm, poln šumov
in majhnih dražečih ptic,
trepetiš, ko te slečem iz las,
trepetiš, ko je vse kot lizanje,
ko je vse obkrožanje in zadetek,
ko počiš iz sebe in v sebe vzdihneš.

In nato?

Nato leživa, negibno,
na ogromnem polju rži
in pod luno pulzirava –
kot dva laboda, polna žarnic.

VLADIMIR GARANTINI

KNAPOVSKE

LIST IZ JOHANOVE KRONIKE

Dons bom zapisu neki o britofi,
 ke laz m skor usak dan,
 sej tam pučiva moja Marička.
 Hodm bul teško, s palco,
 a ceu dan mi je duma perdohcajt.
 Jenkrat na teden nabjerem frišnih rož na Goric,
 otroc pozim naštimajo plastične.
 Ko rihtam pušclc, z no klepetam,
 kukr u nekdejnih cajtih.
 Ublubm zvestobo, pa de bom trezen,
 rcnije jemau, pucu stanvajne,
 kuhu, jedu, pa cote prau.
 Zdej sm čist za use sam,
 utroc so kukr tički na soje odfrčal.
 Zagurje je zdej prsnet šikano,
 Marička bga bla zlo vesila,
 za use ma velke zasluge župan,
 usaka ta druga hiša je trgovina,
 za usakm vugalam je pa gustilna,
 jst vajne na zahajam,
 le učas greva z Rudlnam, hajerjam,
 k Penzjonist mal dušo olajšat,
 nisem uhern, pa tud fejest pezjon mam,
 sej sm biu vender knap, čjelmajster,
 ampak rej unukam kej dam.
 Drgač pa špam za pugreb,
 de na bojo moj utroc iz sojga plačval,
 kadar se bom prsjelu k teb.
 Narbul se bojim, da b me fršlok,
 pa deb mogu u dom, pa na vuzičk,
 pa bit tam pud kumando.
 Zato tud usak dan mendram,
 de na ušvahnim, pa de se kri dvober prtoč.
 K sm ji puvedu use, kar mam na duš,
 sm mogu brž jet, za Gorico je zagrmel,
 kazal je na deš, jst pa ubene marele pr seb.
 Za dons bo dvost, juttr pa u drugeh stvareh.

FERPRUH

Sm zadnč razlagu unuku stare knapuske besede
in sm ferpruh raztulmaču kukr jamski zrušk,
se pa lohk kjerkol zgudi, tud u hiš,
kukr se je pr men duma.
Takat sva bla z mojo Maričko še sama,
ob colng smo knapi ponavad u uštarijo zavil,
de puplaknemo mal od kulma prah,
žeja je bla strašansk velika,
pa se nam ni nkamer mudil,
čeprov sm vedu, de bo doma ceu hudič.
Kumarat Pulde je predlagu, de rječemo usi,
nismo prej mogl, je bil u jam strašen frpruh.
Marička je gliedala črno kukr hudič,
jst sm se vrgu na kavč čist crkjen,
Marička bot vesela de sm sploh še živ,
u jam je biu strašn ferpruh.
Babnca zmešana je hotla vedet, kva je to frpruh,
pa de se lih na kvonc mesca tulkat zgudi.
Jst sm babnc rastulmaču, kuku zadeva zglieda,
Naštelu sm jo prd kredenco, sam sm se splazu uzat,
z uso silo sm butnu kukr razdražn bk,
zašklepetal je, zažvenketal, zahreščal, kukr u jam,
madona kredenca se je tauflna in zgrmela na babo,
mene je taufln čez,
talarji, čpine, flaše, piskri, šalce,
use je blo drobno, kukr u jam.
Z nadčloveško silo sm pustavu kredenco pukonc,
vofnu sm puškudvano Maričko, men ni blo neč.
Sm ji devu na glavo ud jesha ubkladke,
ceu tedn namest ne kuhu, na roke prau cote,
u štacuno hvadu fasat, pa na štiru pu kulm za hacat.
Pu colnge je šlo za talarje, glaže, čpine.
Babnca me nkol več ni uprašala za ferpruh,
čeprov sm še večrat pr colng s šihta zamudu,
vedla je, de je ferpruh ena velika barufa.

POLDETOV PUGREB

Popone sm biu na pugreb, jo je pofilu Polde,
moj kumarat, hajer ajnc a knap,
je kar lepa leta dučaku,
tapravih knapu je le še za en batu ustal,
še mal pa bo Matilda pohopsala use.
Mlad je biu močn kukr bk,
en meter čez pleča, rvoke pa za enga herca šroke.
Taprvo malco u jam mu je perkmandlc sneđu,
taprvo colngo smo zapil.
Z Micko sta spravla pet kerlcov na svet,
zdej so same študirane glave, velke žvine,
a nben ni hvadu u jamo na šiht.
S Poldetom sva bla kumarata, večkratna udarnika,
pa sm je kar mal feržmagal, de nben zdejšnih guspudov
mu ni na britof govora držu,
zašpilala pa je godba, pevci so mu pa tud Knapusko zapel.
So knapiči zbrani, k ferlezung gredo,
zapleca, zašura, postavi ga v pin,
pa rigl gor diene,
ukvela ga z nim,
na hunt ga naklada,
na šoht ga pela,
a nemu pa švic dol kapla.
Od solz sm vidu čist meglen, na sedmino vablen nisem šou,
sva jo pa z Rudlnam puhnila k Penzjonist,
sva ga ruknila en glaš u negov spomin
in jst sm reku na glas, zdej Polde pa tud pr Penzjonist
na boš več fedru pa riglu gor devu.
To sm zapisu kukr zmore en star knap,
de se bo vedl, kak je biu Poldetov pugreb.
Kmal bojo tud men zašpilal in zapvojal,
in tud na mojem pugreb na bo nuben zinu čist neč.
Zapisu knap Johan.

Slovarček nekaterih
knapovskih žargonskih izrazov,
sestavil V. Garantini:

knap – rudar
barufa – zdraha
cahn – znamenje, namig
čjelmajster – gospodar odkopa
čpine – posoda
en batu – zelo malo
fasati – nakupovati
fedrunja – proizvodnja
ferlezunga – ugotavljanje prisotnosti
feršpruh – zrušek
fršlok – kap
fržmagati – biti užaljen
gverk – rudnik
hacati – kuriti
hajar – rudar kopač
herc – rudarska lopata
hunt – jamski voziček
perkmandlc – jamski škrat
pin – gnezdo za jamsko stojko
rigl – stropnik
šoht – rudarski jašek
štirc – jalovišče
taufniti – prekucniti, zvrniti
uhern – skop, stiskaški
zaplecati – uravnati
zašurati – zažlebiti

MIKLAVŽ

/Iz spominov Hostarjevega Žeka/

Blo je devetnajststotriinštrdsetga,
takrat sm biu še mlad knap,
na Špital, prozaprov na Host.
Usak dan sm hvadu na šiht
na gverk u Edlingen, po švabsk,
u Zagurje pu dumač, pu slovensk.
Blo je pozim, snega do rit,
mraz pa tak, kuker deb sam hudič škrtu z zubmi.
Pr nas se je skrivala prtizanka Milanova Roza.
Na Moklavža smo dubil daril,
sveti mož nam je prnisu punčko.
»Nej bo Božena, bvožja žjena,«
je djala Micka, moja baba.
»Sveta nebisa, kuk je luštna!«
Jest sm usake tuk cajta hvadu ven špegat,
če na Špetal kej lajajo psi,
kar bi biu lohk cahn, de grejo švabi,
drugih se nismo bal, djelč naukul
so bli sam puštjen, zaupliv, naš lde.
Jemu sm prštiman koš,
deb Rozala lohk s punčko bežala,
pa u skladanc pr štal skrivališe,
deb lohk not skril našo tamalo.
Micka je tud molila, deb ja pumagal.
Prštimu sm špeh, kruh, pa tud šnops,
deb švabe zamotu, med tem cajtam,
kukr bi Roza bežala,
čeprov je bla reva ud poroda tku švoh,
de je kumej stala.
K sreč nam je Moklavž tud srečo prnisu
in se je use dvovr kunčal,
ampak kasnej je pa Roza s punčko
še velikrat bežala.
Mejduš, velik smo prestal,
predn smo se rešil švabu.

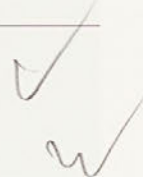
✓
/List je bil najden v stari skrinji na podstrešju Hostarjeve domačije,
na čisto prepisal Vlado Garantini, brat Božene Prestor./

Hamo Čavrak, grafika iz cikla *Carta Incognita*, aquatinta, globoki tisk

ANJA DULAR

ZGODBA NEKE VILE

Na južnem pobočju novomeškega Marofa stoji vila, ki se je mnogi Novomeščani spominjajo kot »vrtca«, saj so v njej preživljali svoja otroška leta pod budnim očesom vzgojiteljic. Sezidali so jo pred sto leti in je veljala za eno najlepših hiš v mestu. V njej je živela družina novomeškega sodnika Davorina Zwittera.

Davorin (Martin) Zwitter se je rodil 5. oktobra 1869 v Zahomcu v Ziljski dolini na Koroškem. Pri Abujevih je bila številna družina, saj sta imela zakonca Jerca in Martin sedem otrok – pet sinov in dve hčeri. Najstarejši Martin, po domače so ga klicali Mirt, kasneje pa je uporabljal tudi slovensko obliko imena – Davorin, je po ljudski šoli nadaljeval šolanje na gimnaziji v Beljaku. Oktobra 1891 se je vpisal na univerzo v Gradcu, kjer je sprva študiral filozofijo, a se je že v drugem semestru prepisal na pravo in naslednje leto je bil že med študenti na Dunaju. Tam je bil v študijskem letu 1893/1894 redni član in tajnik akademskega društva Slovenija.¹ Študij je moral za nekaj let prekiniti, čemur so botrovale denarne težave. Zaradi političnega in narodnostnega delovanja, so mu namreč oblasti odtegnile štipendijo. Njegova nečakinja je zapisala: »Pravili so, da je enkrat sedel v Beljaku v eni gostilni in nekaj bral. Medtem je v sobi gramofon začel igrati cesarsko himno. Vsi so vstali,

on pa ne, je kar naprej bral. Odtlej so ga sekirali, ker je bil tudi sicer zelo zaveden.«² Iz zapisa sestre Jerce pa izvemo, da se je ves čas šolanja že kot gimnazijec v Beljaku ter kasneje v Gradcu in na Dunaju preživljal kot domači učitelj. Tudi takrat, ko je zaradi gmotnih razmer prekinil študij, naj bi bil domači učitelj na enem od dolenskih gradov.³

Pravne študije je zaključil v Pragi. Ni bil ravno blesteč študent. Zaključni državni izpit je položil julija 1900 in bil ocenjen z »genügend«. Februarja 1901 je opravil še pravosodni izpit. Prvo delovno mesto je dobil v Celju, kjer je bil oktobra 1900 imenovan za praktikanta (avskultanta) pri okrajnem sodišču.⁴ V novem okolju se je dobro znašel. Ohranjen je namreč dokument, ki govori, da je bil dejaven tudi v družabnem življenju. Ob odhodu iz Celja so se od njega pristrčno poslovili člani teniškega kluba. Bog vedi, katera mladenka mu je izvezla prvo stran spominske diplome.⁵

15. novembra 1903 so *Dolenjske novice* prinesle vest, da je bil avskultant Davorin Zwitter prestavljen iz Celja na Dolenjsko. Najprej je opravljal sodniško službo v Mokronogu, leta 1909 pa je postal okrajni sodnik v Novem mestu. Le leto dni je hodil moj

1 Janko Vencajz: Spomenica o petindvajsetletnici akad. Društva »Slovenija« na Dunaju, Ljubljana 1894, str. 162.

2 Pavla Wiegele, Tako smo živeli 7, Celovec 1999, str. 56.

3 Jerca Zwitter (poročena Hochmüller), Naš dom (rokopis), str. 7.

4 Slovenec 1900, (4.10.), št. 227, str. 3.

5 Danes v Muzeju novejšje zgodovine v Celju.

Novomeški sodnik Davorin Zwitter.
(Družinski arhiv)

Poročna slika Davorina Zwittera in Franje
Majzelj, oktober 1904. (Družinski arhiv)

ded Martin Zwitter sam po dolenskih krajih. Fran Majzelj, premožen posestnik v Beli Cerkvi, je bil umen gospodar in gostilničar, pa tudi skrben oče. Imel je pet otrok, od katerih sta mu oba fanta, Franc in Anton, umrla kot otročiča. Dekleta je poslal v meščansko šolo, Franjo celo v Gradec. Priskrbel jim je izobražene ženine, Jožici in Franji sodnika, Tončki pa zdravnika.

Kdo je bil Franc Majzelj? Rodil se je v družini gostilničarja in trgovca 17. septembra 1857 v Šentjerneju. Starejši brat je ostal doma, mlajšega – Franca pa so dali v šole. Na ljubljanski realki je opravil štiri razrede, nato pa naj bi zaradi nesoglasja s profesorji izstopil. Verjetno je to le del resnice. V ljubljanske šole se je podal relativno pozno. Prvi razred je zaključil leta 1873, ko mu je bilo že skoraj šestnajst let, četrtega pa leta 1876 pri devetnajstih. Prvi dve leti je bil odličnjak, a v klopih je sedel s pet let mlajšimi

dijaki,⁶ kar je bilo razgledanemu mladeniču verjetno že malce moteče. Želel je k mornarici, a so mu domači nasprotovali. Februarja 1878 se je priženil k bogati pet let starejši Antoniji Anderlič v Belo Cerkev. Tam je imel gostilno, v kateri so lahko brali slovenske in nemške časopise, prirejali so veselice in gledališke igre.⁷ Poleg tega je imel mesarijo, bil je vinski trgovec, pridobil je dovoljenje za prodajo tobaka. Ko so v Beli Cerkvi leta 1897 zidali kaplanijo, je dela prevzel podjetni Majzelj.⁸ Leta 1901 je bil odbornik *Trgovskega in obrtnega društva za Kranjsko* in načelnik *Cestnega odbora* v novomeškem okraju. Že od konca 19. stoletja pa vse do svoje smrti je bil župan Bele Cerkve. Več

6 Jahresbericht der Staats-Oberrealschule in Laibach für das Schuljahr 1873 – 1876.

7 Slavka Ložar, *Stare gostilne in gostilničarji v novomeški občini*, 1991, str. 140–142.

8 Stane Granda, *Zgodovina Šmarjete in Bele Cerkve. V: Šmarjeta in Bela Cerkev skozi stoletja*, 2007, str. 126.

časopisov je prineslo novico o njegovi nenadni smrti 15. junija 1921. V *Domoljubu* lahko beremo, da je bil »znani posestnik Franc Majzelj, mož vseskozi liberalc in samostojnejš«. Hčere so objavile osmrtnici v *Slovenskem narodu* in *Slovincu*, v zahvali (*Slovenski narod* 26. junij 1921) pa so zapisale, da se jim je nemogoče zahvaliti za tako veliko izrazov sočutja, ki so jih prejele.

Martin (Davorin) Zwitter se je poročil s Franjo Majzelj oktobra 1904 v Beli Cerkvi, o čemer so poročale tudi *Dolenjske novice*.⁹ Leto kasneje (24. oktobra 1905) se jima je v Beli Cerkvi rodil sin Fran, moj oče. Kot lahko beremo v ohranjenem dopisu, je »visokorodna gospa Zwitter« že septembra naročila opremo za novorojenčka pri Antonu Šarcu v Ljubljani. Najdražja je bila krstna garnitura, ki je stala 40 kron, z vezenimi vzorci pa je bilo okrašeno tudi drugo perilo. Kako velik je bil pri mladi družini vpliv deda Frana Majzlja, se morda kaže v tem, da so prvorojenca poimenovali po njem in ne očetu, kot je bila navada pri Abujevih v Zahomcu, kjer so bili vsi prvorojenci Martini oziroma Mirti. Fran Majzelj je bil prvemu vnuku tudi boter. Ob njegovem imenu so v krstno knjigo belocerkevške župnije zapisali, da je lastnik treh posesti in trgovec.

Leta 1907 se je mladi družini v Mokronogu rodil drugi otrok, hčerka Lidija. Živel so na mokronoškem gradu, v katerem je bilo tudi sodišče. Iz tega časa je ohranjena fotografija bratca in sestrice, otrok sodnika Zwittera, posneta pred mokronoškim gradom.

Leta 1909 se je družina preselila v Novo mesto, kajti Martin Zwitter je dobil službo na tamkajšnjem okrajnem sodišču. Sprva so stanovali v hiši, ki je imela številko 293, kmalu pa so začeli zidati lastno vilo. Za novogradnjo je bilo treba najprej poiskati primerno zemljišče. Franja Zwitter je 15. svečana 1911 podpisala kupno pogodbo za parceli 287/1 in 287/2 z Viktorjem Rohrmanom, rojenim Novomeščanom, ki pa je v času prodaje že živel v Ljubljani.¹⁰ V dokumentu okrožnega sodišča v Rudolfovem, ki nosi datum 14. marec 1911, je zapisano, da je bila solastni-

Franc Majzelj (1857–1921).
(Družinski arhiv)

ca posesti tudi gospa Roza Rohrman, saj je bil to del njene dote. Kupnina je bila visoka, znašala je 5.600 kron, k temu znesku pa je treba prišteti še triodstotni davek (168 kron), ki ga je 23. sušca 1911 zaračunal novomeški davčni urad. Vsi dokumenti ob nakupu parcel se glasijo na Franjo Zwitter, vendar vedno z dodatkom, da je »soproga ckr. sodnika v Novem mestu«. Sklep o spremembi namembnosti zemljišča (parcela št. 287/1 je bila namreč pred gradnjo njiva) je cesarsko-kraljeva sodnija v Rudolfovem izdala šele 10. aprila 1913, torej dobro leto za tem, ko je bila stavba že dokončana. Očitno so že takrat sodnije urejale stvari za nazaj!

O začetku gradnje izvemo iz *Dolenjskih novic*. Spomladi 1911 so poročale o zidavi novega gimnazijskega poslopja, o skoraj gotovi vili gospoda Vojske na Marofu, pa tudi o tem, da je nekoliko višje začel zidati drugo vilo gospod Majzelj iz Bele Cerkve.¹¹ Je

9 Dolenjske novice 1904, (1. 11.), št. 21, str. 205.

10 Viktor Smolej, Rohrman Viktor, Slovenski biografski leksikon 3, 1960, str. 124.

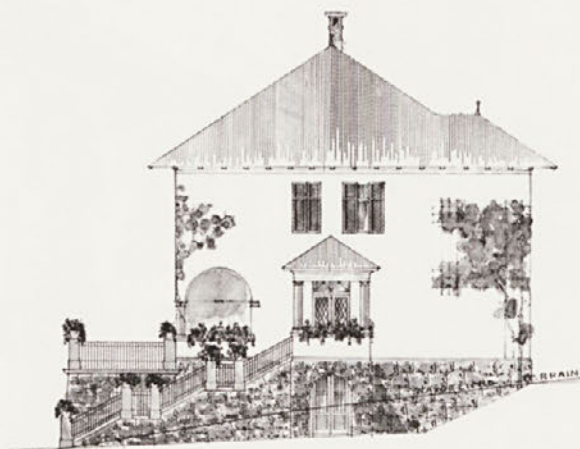
11 Dolenjske novice 1911, (10. 5.), št. 9, str. 69.

VILA ZWITTER.
GLAVNO LICE.

Kochov načrt za južno pročelje.
(Družinski arhiv)

VILA ZWITTER.
STRANSKE LICE.

Kochov načrt za vzhodno pročelje.
(Družinski arhiv)

prostor za situvacijo, katero pa jaz nimam in prosim pustite te tam dopolniti. Kakor je iz pritličnega talorisa razvidno projektujem v jedilnici lesen kasetiran strop, veliko kmetško peč, ki se zunaj kuri in tudi lahko kruh peče, krog peči pa klopjij. « Tu je predvidel še okrasni pas nad pritličjem, a se zanj lastnika kasneje nista odločila. Podajmo pregled prostorov na podlagi načrtov. V kleti je bilo več ločenih prostorov in prostorna pralnica. V pritličju je bila velika jedilnica z ložo, kuhinja, shramba, dve sobi, ena naj bi bila namenjena dekli, in stranišče. V prvem nadstropju so bile štiri sobe, kopalnica in dve stranišči.

12. maja sledi predračun za zidarska, tesarska, krovska in kleparska dela. Verjetno ga je izdelal inženir Hugo Uhliř iz Ljubljane, znašal pa je 47.857,64 kron. V njem so s cenami navedeni materiali ter plačilo delavcem. Naj povzamemo le dokončne cene del: zidarska in dninarska (34.619,97 K), tesarska (4.545,90 K), kleparska (1.029,77 K), ključavničarska (1.213 K), mizarska (2.834 K), steklarska (600 K), pleskarska (700 K), pečarska (800 K), slikarska (412 K), instalacijska (786 K) in kamnoseška (318 K). Koch je svoja naročnika tudi posvaril, da

je pripravljen pregledati ponudbe lokalnih obrtnikov, »ker meni novomeške cene niso znane in naše ne morejo biti merodajne«. Da ne bi plačala preveč, predlaga: »Predno se delo odda, bi kazalo meni ponudbe poslati, da precenim kako so cene pravilne in upravičene«.

Zidavo vile so zaupali Kranjski stavbinski družbi (Krainische Baugesellschaft) iz Ljubljane, ki je na prelomu stoletij veljala za vodilno podjetje na Kranjskem, ki se je ukvarjalo z zidavo javnih stavb in individualnih vil.¹⁴ V začetku junija 1911 so predložili predračun v višini 44.343,96 kron. Za ta denar so predvideli, da bodo leta 1911 opravili zemeljska, zidarska, tesarska, krovska in kleparska dela. Postavili so balkon, zastekli okna, hišo ometali in prepleskali, postavili peči in vodno napeljavo. Leta 1911 so na podlagi predračuna prejeli predujem 45.000 kron, kar pa na koncu ni bilo dovolj, saj so morali po zaključku dodatnih del družbi odšteti še 2.529,45 krone. Iz specifikacije je moč razbrati, da so od jeseni 1911 pa do maja 1912 postavili verando in strelovod,

14 Damjan Prelovšček, Kranjska stavbinska družba, Enciklopedija Slovenije 5, 1991, str. 394.

Razglednica Zwittrove vile iz leta 1912.
(Družinski arhiv)

planirali so okolico stavbe, sezidali škarpo in na vrtu namestili 13 betonskih stopnic. Iz betona so naredili tudi vrtna vhodna vrata. Postavili so peč in štedilnik (stroški so znašali 312 kron), dokončali vodno napeljavo. V pralnici so namestili betonsko korito. Za pleskanje petih okenskih okvirjev je bilo potrebno plačati 78 kron. Gradbeno podjetje ni pozabilo zaračunati niti čopiča, ki je stal 3,5 krone. Med najetimi delavci so bili najbolj plačani dninarji, ti so zaslužili po 3,60 krone dnevno, opravili pa so 35 delovnih dni. Po 3 krone so zaslužili nadzorniki kaznjencev, ki so bili navzoči 40 delovnih dni. Najslabše so bili seveda plačani zaporniki. Dobili so po 2 kroni, skupaj pa so opravili kar 238 delovnih dni. Stavbinska družba je za vse zaračunala tudi bolniško in nezgodno zavarovanje, ki je znašalo pet odstotkov. Zanimivo je, da je bilo kar nekaj razhajanj med Kochovim oziroma Uhliřovim predračunom, le pleskarska dela naj bi v obeh primerih stala enako – 412 kron. Čeprav

je gradnjo vodilo ljubljansko podjetje, pa so posamezna dela opravili lokalni obrtniki, na primer podjetje Umek & Jevšček ter Anton Smitka iz Kandije, Matko Malovič, Josip Mogolič, Stepančič, Jakob Preželj in Andreas Agnitsch iz Novega mesta. Manjše vsote lokalnim obrtnikom je Davorin Zwitter sproti plačeval, zavlačeval pa je z računi, ki mu jih je pošiljala Stavbinska družba. Med dokumenti je nekaj terjatev pa tudi dokazi, da je večkrat segel v žep tasta Majzelj. Oktobra 1912 je poravnal dolg 9.000 kron. Davorin ga je namreč jeseni v pismu prosil, naj osebno v Ljubljani doseže odlog plačila 10.000 kron do novega leta.

Kot zanimivost naj navedem še to, da je med dokumenti tudi županov dopis, v katerem sporoča, da je vodovodni odsek na svoji seji dne 19. julija 1912 Franji Zwitter dovolil zalivanje vrta v površini 288 kvadratnih metrov z vodo iz mestnega vodovoda, kar bo stalo letno 20 kron, a s pripombo, da se z »vodo ne trati«!

Čeprav je na računu kot zadnja postavka navedena tudi ureditev ceste in kanalov (strošek je znašal 909,53 krone), pa dovozna pot ni bila primerno urejena. To lahko izvemo iz koncepta dopisa, ki ga je 10. decembra 1915 Davorin Zwitter naslovil na Mestno županstvo v Novem mestu in v katerem je zapisal: »Do vrta naj bi peljala državna cesta (parc. 633/1 pot parc. Št. 665). Ta pot je po zemljiškoknjižni mapi vrisana kot javna in je služila prej lastnikom kot gospodarska pot. Odkar sva si postavila gospod Vladimir Vojska in jaz svoji hiši, služi ta pot kot dovozna cesta odnosno kot javni dohod do obeh hiš. V smislu deželnega cestnega zakona z dne 21/2 1912 drž. zak. Št. 12 ex 1913 je smatrati to pot kot občinsko in je mestna občina dolžna jo vzdrževati tako, da ustreza v mestu običajnim vozovom (§§ 8, 15 in 35). Mestna občina pa se do sedaj za to pot ni nič pobrigala, dasi sicer s hvalevredno vneto skrbi za mestna pota. Očividno mestno županstvo dosedaj še ni bilo opozorjeno na značaj te poti, ker je služila, dokler ni bilo tam hiš, samo kot poljska pot in ni bilo treba posebnega vzdrževanja«. V nadaljevanju je še zapisal, naj mestna občina takoj začne z vzdrževanjem ceste.

Za božič leta 1912 so novomeški Zwittrii v Zahomec že pisali na razglednici s podobo novega doma. Na njej lahko beremo: »Dragi! Tu Vam pošiljamo podobo naše nove hiše in želimo vsem prav vsele in srečne praznike in veselo novo leto. Ali ste vsi zdravi? Pri nas smo, samo Lida je bila hudo bolna, pa se je že obrnilo na boljše. Poljube od Fanči in otrok Vam vsem in posebej še od Vašega Davorina.«

Kako je bila hiša opremljena, ko so se vanjo vselili, ne vemo. So imeli že vse pohištvo, ki je bilo izdelano v secesijskem slogu in je še danes večinoma v lasti družine? Na Dunaju so pri podjetju Teppichhaus Orendi naročili preproge za sobe, kar so poravnali z računom št. 4994, ki pa žal ni ohranjen. Ker pa se je podjetje C. Genersich & Orendi ukvarjalo predvsem s prodajo orientálnih preprog (solastnik Julius Orendi je bil tudi avtor temeljnih študij o njihovi zgodovini),¹⁵ lahko predpostavljamo, da so za sobane v novi novomeški vili naročili prav take preproge.

Družina Zwitter na terasi vile.
(Družinski arhiv)

Maja 1914 so prejeli še štiri tekače iz jute v skupni dolžini 24,37 metra. Z njimi so obložili stopnišča, saj so jim z Dunaja poslali tudi 25 prečnih palic iz medenine. Račun za tekače je znašal 161,41 krone. Iz priloženega pisma Firme Teppichhaus Orendi izvemmo še to, da so želeli kupiti tudi linolej, saj so jim po pošti poslali vzorce (Desinmuster von Linoleum), ki so jih skrbno zapakirali, kajti nova talna obloga iz naravnih materialov (les, laneno olje, pluta, smole, juta) je bila tedaj zelo cenjena. V Angliji so ga začeli izdelovati leta 1860, v Nemčiji pa v 80. letih 19. stoletja. V desetletju pred prvo svetovno vojno je bil popularen linolej s cvetličnimi motivi in stiliziranimi secesijskimi vzorci.¹⁶ Z linolejem so oblagali v individualnih hišah predvsem vhodne veže. Morda so tudi novomeško Zwittrivo vilo krasila taka tla.

15 Rudolf Neugebauer & Julius Orendi: *Orientalische Teppichkunde*, Leipzig 1922; Julius Orendi: *Das gesamtwissen über antike und neue Teppiche des Orients I-II*, Wien 1930.

16 Günter Förster, *Linoleum: der Bodenbelag aus nachwachsenden Rohstoffen*. Landsberg/Lech 1995, str. 7–13.

Razglednica Novega mesta pred prvo svetovno vojno. Na Marofu nad poslopjem okrajnega glavarstva stoji vila Zwitter. (Družinski arhiv)

V hiši je manjkala le še električna razsvetljava, ki jo je Novo mesto dobilo leta 1909.¹⁷ Sezname potrebnih žarnic in lestencev so Zwitterovi naredili šele leta 1918. Pri tem jim je z nasveti pomagala gospa Vojska, ki je sosedka v pismu podučila, da prodajajo 10-, 16-, 25-, 32- in 50-svečne žarnice in da jih je moč dobiti iz mlečnega ali navadnega stekla. Zapisala je še, da potrebujejo tudi okove za žarnice in tuljave. Žarnic naj bo seveda nekoliko več, za rezervo, čeprav naj bi svetile približno dve leti.¹⁸ Žal pa je bil čas vojne, zato je bilo zelene lučke težko dobiti. Do aprila 1918 so le uspeli nabaviti osnovni električni material in nato še lestence, senčnike, plafonjere ter steklene in porcelanaste senčnike. Najdražja je bila viseča svetilka, ki je razsvetljevala jedilnico. Zanj so odšteli 85 kron. Luč iz majolike, ki je svetila v kopalnici, je stala 12 kron. Več senčnikov je imelo obliko tulipanov. Skupni stroški so znašali 612,08 krone in aprila 1918 je zasvetila luč tudi v Zwitterovi vili na Marofu. Najsvetleje je bilo v jedilnici in otroški sobi, manj v salonu in loži, luči pa so brlele tudi v shrambi in na straniščih – v hiši so bila kar tri!

Sreča družine, ki jo je ujel fotograf na verandi okoli leta 1915, pa ni trajala dolgo. Septembra 1918 je okrajni sodnik Davorin Zwitter po kratki bolezni nepričakovano umrl. O tem so poročali časniki in

17 Zvonko Čampa, Franjo Jeraj: 100 let elektrifikacije Dolenjske in Bele krajine: 1909 – 2009, Ljubljana: Elektro, 2009.

18 Nedatiran dokument, vendar pred dopisnico g. Vojske, odposlano iz Celovca 8. marca 1918.

Zwitterova vila stoletje kasneje, južno pročelje, marec 2013. (Foto: Rasto Božič)

poudarjali njegovo strokovno delo ter narodno zavednost. Nečakinja Pavla (por. Wiegele) iz Zahomca pa je zapisala: »Spominjam se, da je imel eno leto namen priti z vso družino na obisk, ko bo žegen. Prišli bi še dve hčerki in sin. Je pa prišlo sporočilo, da je nenadoma umrl. Star je bil komaj 48 let. Mi smo že vse pospravili, pode poribali in spekli. Potem je bila velika žalost v hiši. Moj ata, njegov brat, se je kar ulegel in jokal. Ga je težko pričakoval, ker mu je vedno kaj svetoval.«¹⁹

Franja Zwitter je tako nenadoma ostala sama s tremi otroki. Pokojnina, ki jo je prejela po možu sodniku, se je ob nastanku nove države – Kraljevine SHS – zaradi razvrednotenja avstrijske krone znižala. Pa vendar se ni nikoli zaposlila. Omogočila je šolanje otrokom, in zdi se, da je še vedno živela primerno stanu sodnikove soproge. Tako je novembra 1923 kupila klavir, ki so ji ga prepeljali iz Ljubljane z železnico, o čemer govori ohranjen tovorni vozni list. Iz pisem hčerke Lidije, ki je študirala v Ljubljani pravo, pa vidimo, da si je zaželela prav posebne kozarčke za liker, ki jih dekletu kljub trudu ni uspelo najti pri nobenem trgovcu. Pošljala ji je tudi vzorce blaga za obleke in dogovarjali sta se o obisku ljubljanskih gledaliških predstav. Kot častna dama se je udeležila prvega reprezentančnega plesa slušateljev ljubljanske univerze in v sklad prispevala znesek 100 dinarjev.

Vendar je kmalu spoznala, da bo težko vzdrževala otroke – študente v Ljubljani, sama pa živela v Novem mestu. Iz pisma hčerke Lidije lahko razberemo, da je

19 Pavla Wiegele, Tako smo živeli 7, Celovec 1999, str. 56.

Zwitterova vila – detajl južnega pročelja, marec 2013. (Foto: Rasto Božič)

Zwitterova vila, severno pročelje, marec 2013. (Foto: Rasto Božič)

že spomladi leta 1926 resno premišljevala o prodaji novomeške hiše in selitvi v Ljubljano: »Kakor čutim iz Tvojega pisma, imaš Ti spet veliko veselje z našim domom in še daleč ne misliš več, da bi ga zapustili. Saj je tako lepo pri nas doma, da je človek kar ves teden nesrečen in žalosten, ko ga zapusti in se tako težko privadi drugje. V vili »Gizeli« sem že bila, je čisto prijazna, a jaz ne bi menjala za našo. Seveda na kraju je na zelo lepem tudi v Ljubljani, če pa pomisliš, da kupujejo Lapajnetovi prostor tam doli na Prulah, prav resnično Bogu za hrbotom.«²⁰

Franja Zwitter se je dokončno odločila ob zaključku leta 1926. Konec tega leta, 28. decembra, je posest v Novem mestu prodala trgovcema in posestnikoma Jošku Povhu in Ivanu Medicu. Naslednje leto je za 2.250 din prodala še njivo v Jelencih (kupec Alojzij Škrinjar iz Družinske vasi št. 9) in smrekov gozd v Mladih vlnah (kupec Anton Kos iz Dolenjega Maharovca št. 5). 14. januarja 1928 je sklenila kupno pogodbo za njivo z Alojzijem Bevcem iz Bele Cerkve št. 8.

Po prodaji premoženja na Dolenjskem si je Zwitterova kupila nov dom v Ljubljani na Mirju št. 9. Očitno se je vsa družina kmalu privadila na življenje v prestolnici, saj je sin Franci pisal mami z Dunaja 12. decembra 1927: »Doma bo pa spet »fajn«, kakor zmiraj, kadar pridem z Dunaja, jaz že res komaj čakam, da pridem v Ljubljano se že bolj veselim, kakor prej v Novo mesto. Mislim, da bi zdaj, če bi glasovali, ali naj gremo nazaj ali ne, soglasno zmagala Ljubljana.«

V novi ljubljanski hiši so živeli le dobro desetletje. Vzdrževanje je bilo namreč drago, zato so ves čas oddajali stanovanje v pritličju. Ne glede na to pa je Franja Zwitter v tem času omogočila sinu Franu nadaljnji študij na Dunaju, hčerki Lidiji, ki je diplomirala na ljubljanski pravni fakulteti, pa še izpopolnjevanje v Parizu. Hišo je prodala poleti 1938 in se preselila v najemniško stanovanje na Gregorčičevi cesti v Ljubljani.

Novo mesto in Belo Cerkev smo s starši in tetino družino obiskovali vsaj dvakrat letno. Ker nismo imeli avtomobila, smo se večkrat tudi peš odpravili od Novega mesta do Bele Cerkve, kar za otroke ni bilo tako blizu. A tisti pomladanski obiski – v začetku maja, ko smo šli na babičin grob ob njenem smrtnem dnevu, so bili prijetni. Izlet smo skoraj vedno zaključili s kopanjem v Šmarjeških Toplicah. Bolj žalostno je bilo novembra. Pot se je vlekla kot jara kača, po navadi tudi nismo šli vsi, saj je nekaj članov družine ostalo v Ljubljani, da so na Žalah prižgali sveče. Večkrat pa se sprašujem, kako to, da se nikoli nismo povzpeli na novomeški Marof do nekdanje Zwitterove vile. So bili spomini pretrpki? Morda bi morala to vprašati očeta, teto Martino? Žal prepozno. Očeta ni že 25 let, teta pa je umrla poleti 2012 v 102. letu starosti.

20 Pismo hčerke Lidije Franji Zwitter, Ljubljana 9. marca 1926.

KATARINA UDOVČ

POZABLJENE GOMILE IZ ŠMARJEŠKIH TOPLIC

Današnji slovenski prostor skupaj z Istro, Avstrijo in delom severne Italije v obdobju starejše železne dobe uvrščamo v jugovzhodni alpski halštatski kulturni krog. Znotraj tega kulturnega kroga je bila vodilna tako imenovana dolenjska skupina, ki je obsegala ozemlje med Savo in Kolpo ter med Ljubljano na zahodu in izlivom Krke v Savo na vzhodu. Vodilno vlogo so ji omogočile naravne značilnosti, gričevnata in z vodotoki preprejena pokrajina, ki je v starejši železni dobi ponujala ugodne bivanjske in življenjske pogoje ter površinska nahajališča železove rude – bobovca, kar je omogočilo gospodarski razcvet.¹ Glavnina najdišč leži v dolini reke Krke ali na bližnjem gričevnatem svetu. V tem času so se na dominantnih vzpetinah oblikovala močna utrjena višinska gradišča. Na pobočjih v bližini gradišč pa ležijo obsežne gomilne nekropole, ki so proti koncu 8. stoletja pr. n. š. zamenjale žgana plana grobišča, značilna za obdobje kulture žarnih grobišč. Način skeletnega pokopa pod gomilo se je obdržal vse do 3. stoletja pr. n. š. oziroma do mlajše železne dobe, ko gomilne nekropole ponovno zamenja žgan pokop na planih grobiščih.

Arheološka najdišča v okolici Vinjega vrha so med najdlje poznanimi in hkrati v javnosti med manj znanimi najdišči. Med slednja sodijo, ker so jih večinoma raziskovali na prehodu iz 19. v 20. stoletje.

Vinji vrh je štiri kilometre dolg greben na levem bregu srednjega toka Krke, ki se razteza od Dobruške vasi na vzhodu, na zahodu pa se zaključuje pri Družinski vasi in Šmarjeti. Greben ima poleg množice nižjih vrhov in pomolastih izrastkov dva izrazita vrhova – Mali Vinji vrh s podružnično cerkvijo sv. Janeza na vzhodni strani ter Veliki Vinji vrh s podružnično cerkvijo sv. Jožefa na zahodni strani. Na višjem in naravno strmem grebenu Velikega Vinjega vrha je okrog cerkve sv. Jožefa prazgodovinsko gradišče z ohranjenim in dobro vidnim obzidjem. Na zahodnem, vzhodnem in južnem pobočju ležijo gomile. V obdobju starejše železne dobe ga skupaj z gomilnimi nekropolami uvrščamo med največje poselitvene točke na Dolenjskem in v Beli krajini.

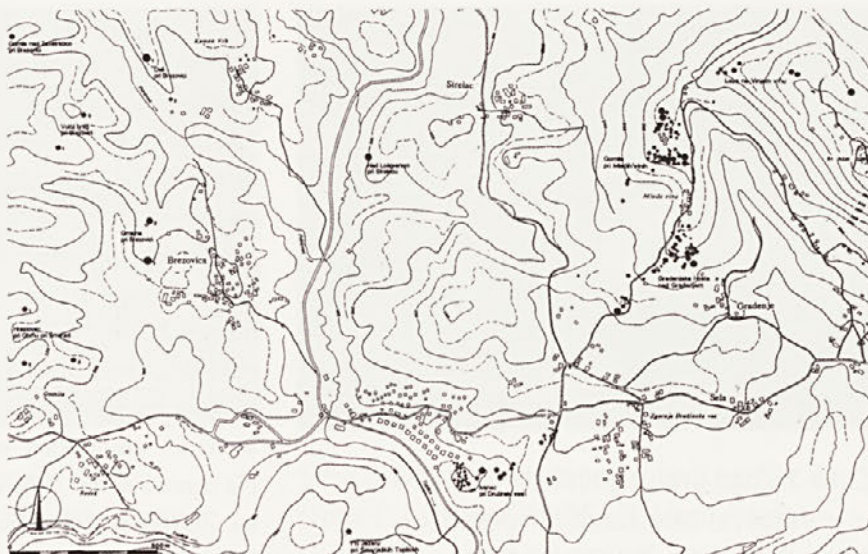
Zanj in za okoliška najdišča se je v preteklosti v strokovni literaturi uporabljalo poimenovanje šmarješki kompleks². V ta tako imenovani kompleks spadajo posamezne gomile in gomilne nekropole: Ivanec pri Družinski vasi, Gradenska hosta nad Gradnjem, Gomile pri Mladih vinih, Laze na Vinjem vrhu, prazgodovinska naselbina nad Velikem Vinjem vrhu in plana grobišča v okolici Strmca nad Belo cerkvijo (slika 1). V nadaljevanju bom opisala pestro zgodovino raziskav in usodo že dolgo nazaj izkopanih predmetov.

Konec osemdesetih let 19. stoletja (leta 1879) je

1 Križ, B. 1997, 18.

2 Dular, A. 1991, 71.

Slika 1:
Razprostranjenost
gomil v okolici
Vinjega vrha
po Anji Dular (2007).

okolico Šmarjete obiskal F. v. Hochsteter, ki je prvi opisal in skiciral arheološka najdišča v šmarješki okolici. Prvemu opisu so sledila prva izkopavanja, ki so intenzivno potekala do začetka prve svetovne vojne. Arheološka raziskovanja lahko razdelimo na štiri obdobja.

V obdobju med letoma 1879 in 1883 je raziskoval Ferdinand Schulz, v devetdesetih letih 19. stoletja mu je sledil Jernej Pečnik, nato spet F. Schulz ter leta 1905 in leta 1912 vojvodinja Mecklenburška ter Ignacij Kušljan, ki so izkopano gradivo pošiljali tako v ljubljanski kot dunajski muzej. Te izkopane predmete danes hranijo v Narodnem muzeju Slovenije

in Naravoslovnem muzeju na Dunaju. Arheološko zbirko omenjene vojvodinje pa so prodali na javni dražbi in jo danes hrani Peabody Museum v ameriškem Cambridgeu.

- Za obdobje med svetovnima vojnama ni podatkov o načrtnem raziskovanju, ves čas pa so se pri kmečkih opravilih pojavljale posamezne najdbe.

- Ponovno so se arheološka izkopavanja začela proti koncu preteklega stoletja, ker so gomile ogrožali urbanistični posegi zaradi širjenja vasi. Vsa zadnja izkopavanja so potekala pod okriljem Zavoda za varstvo kulturne dediščine RS, gradivo pa bo predano Dolenjskemu muzeju.

Slika 2:
Gomila kot izboklina
vidna na površju.
(Foto: F. Aš,
arhiv ZVKDS,
OE Novo mesto)

Slika 3: Žgan grob 1 gomile I, ki je vseboval žaro, latvico in posodi. (Foto: F. Aš, arhiv ZVKDS, OE Novo mesto)

Omenjeno gradivo – razen z najnovejših izkopavanj – je že strokovno obdelano in objavljeno v dveh monografijah in številnih strokovnih člankih. Med bogatimi in raznovrstnimi najdbami po številčnosti izstopata skledasta čelada in čolničasta fibula s podolžnimi rebri na loku. Zanju se je zaradi pogostosti najdb uveljavilo poimenovanje »šmarješki«, in sicer šmarješka čelada ter šmarješka fibula.

Zahodno od poti Šmarješke Toplice – Kronovo na ledini Ivanec ležijo tri skupine, ki skupaj štejejo preko 40 gomil. Obravnavane gomile sodijo v skupino 28 gomil, ki so ležale na skrajnem zahodnem delu v gozdu, na manjši vzpetini³. Večino od skupaj 28 gomil so uničili z nelegalno gradnjo hiš v osemdesetih letih 20. stoletja, zgodovino raziskav širšega območja pa lahko preslikamo tudi na raziskave omejene nekropole, ki se razlikujejo po številu izkopanih gomil.

Te so nastale tako, da so grobove vkopavali v radialnih vrstah okrog centralnega groba oziroma prostora z minimalnimi odstopanji. Grobove so nato prekrili z zemljenim nasutjem, ki so ga ob novih pokopih ponovno nasuli, da so prekrili novo vrsto. Nasutje se je s prekrivanjem radialno širilo in na sredini višalo, zato so gomile ponavadi okroglega tlorisa in izbočene iz terena (slika 2). Starejši ali prvi grobovi so bili vkopani v geološko osnovo, mlajši pa tudi v nasutje. Vkopi teh grobov se komaj opazijo, včasih

pa tudi ne. Da so pokojnike pokopavali v lesenih krstah, nakazujejo ponekod v grobovih ohranjene sledi lesa. Zaradi kisle in agresivne zemlje – ilovice, v katero so bili vkopani, pa se kosti okostij niso ohranile. Kadar so se, so se ohranile le močnejše, tako imenovane dolge kosti in zobje. Agresivna ilovica ni prizanašala tudi predmetom iz tanjše kovine, saj so od nekaterih ostali le sledovi ali pa so bili zelo poškodovani. Pokojniki so bili pokopani oblečeni v nošo z nakitom, orožjem in drugimi predmeti, značilnimi za posamezna časovna obdobja starejše železne dobe, ki danes omogočajo njihovo časovno opredelitev. Na osnovi delov noše določamo tudi spol pokojnika. Ženske so pokopavali s parom zaplestnic, nanožnic, ogrlico ter glinenim vretencem. Pridatki v grobu so najdeni na mestih, kjer so jih nosili, zaplestnice na zaplestju, ogrlice okoli vratu itd. Moška oprava pa je bila sestavljena iz napadalnega orožja in rokodelskega orodja. H kultnemu obredu pokopavanja sodi tudi pridajanje posod oziroma lončenine, ki je bila navadno položena k nogam.

Med letoma 2006 in 2008 smo najverjetneje izkopali zadnje tri vidne gomile z nekropole pri Ivancu. V nadaljevanju bom opisala gomile in njihov najbogatejši grob.

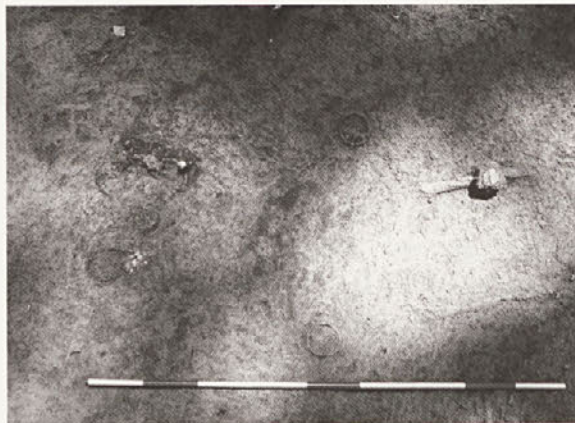
Prva gomila je imela okrogel tloris premera 8,5 metra ter 1,1 metra visoko ohranjeno nasutje. V njen plašč je bilo vkopanih sedem grobov – dva žgana, pokrita s kamnito ploščo, dva s komaj vidnima vkopoma in trije grobovi brez vidnih vkopov, katerih pokazatelj je bila le lončena posoda. Grobovi so bili vkopani v eni vrsti v plašč oziroma nasutje gomile in nakazujejo krožno usmeritev. S kamnito ploščo sta bila pokrita grobova 1 in 3. Njuna lončenina je bila siva ali črna. Prevladujejo latvice, po številčnosti jim sledijo črne posode na nogi okrašene z rebri in bradavicami ter od 0,35 do 0,45 metra visoki pitosi, uporabljeni kot žare. Najbogatejši grob – grob 1 – je vseboval latvico, posodo na nogi, veliko žaro in skledo, ki je služila za njen pokrov (slika 3). Edina kovinska najdba v gomili I je bil železen nož v grobu 3, ki bi ga potemtakem lahko opredelili za moškega.

Druga gomila z ovalnim tlorisom 10 krat 7 metrov in meter visokim ohranjenim nasutjem je imela v svoj plašč vkopanih enajst grobov: tri žgane, pokrite

3 Dular, A. 1991, 25.

Slika 4: Skeletni grob 8 gomile II.
(Foto: F. Aš, arhiv ZVKDS, OE Novo mesto)

Slika 5: Detajl skeletnega groba 3 gomile III.
(Foto: F. Aš, arhiv ZVKDS, OE Novo mesto)

s kamnito ploščo, štiri z dobro vidnimi vkopi, tri s slabo vidnimi vkopi in enega brez vidnega vkopa. Grobovi so bili tudi v tej gomili vkopani tako v nasutje kot v geološko osnovo. Ne glede na to, ali so bili žgani ali skeletni, so ležali na isti ravni. Bili so krožno vkopani v plašč gomile in mestoma nakazujejo tudi že drugo vrsto pokopov. V skeletnem grobu 8 so bili najdeni črnožgana posoda, okrašena z bradavicami, latvica, vretence – vijček, bronast obroček in bronasta čolničasta fibula (slika 4). Po pridatkih sodeč je bila pokojnica ženska.

Tretja gomila z okroglim tlorisom premera devet metrov in 0,8 metra visokim ohranjenim nasutjem, je ležala na robu gozda, na prevoju, kjer začne teren strmo padati proti potoku Toplica. Izkopavanje je oteževal velik štor, ki ga je bilo potrebno izruvati s strojem, pri njegovem ruvanju pa je bila uničena stratigrafija osrednjega dela nasutja. V plašč gomile so bili vkopani trije skeletni grobovi. V južni del groba 3 so bili položeni latvica, čaša in glineno vretence. Na spodnjem delu ohranjenih stegenic je ležal slabo ohranjen bronast predmet. Na mestu zapestij sta se ohranili bronasti zapestnici s presegajočima koncema, v vzhodnem delu groba pa še masivna bronasta trortasta fibula, bronasta obsenčna obročka, ogrlica in kremenov odbitek. Tudi ta grob lahko glede na najdbe opredelimo kot ženski. Pod fibulo je bila še vidna temna sled organske snovi, deske (slika 5). Grob 3 je bil najbogatejši grob v gomili, grobovi pa so bili zasuti z isto zemljo kot gomila.

Navedene gomile po številu grobov spadajo med manjše družinske gomile, značilne za vzhodno Dolenjsko. V gomilah I in II smo ugotovili biritualni način pokopa, v gomili III pa skeletni. Kostje se tudi v teh gomilah iz prej navedenih vzrokov niso ohranile, izjema so sledi dolgih kosti v grobu 3 gomile III. Med pridatki prevladuje lončenina, podobna najdbam iz drugih šmarjeških gomil, redko pa so bile kovinske najdbe. Med lončenino prevladujejo latvice, sledijo jim posode na nizki nogi ter dve čašici, drugih tipov ni zastopanih. Večina lončenine, črne ali sive, je okrašena ali z bradavicami ali pokončnimi rebri. V grobovih vseh treh gomil so bili v bližini lončenine najdeni kamniti odbitki, kar bi mogoče lahko povezali s kakšnim obredom pri pokopu. V gomile so pokopavali v obdobju starejše železne dobe, v času od leta 700 do 600 pr. n. š.

Literatura:

- Anja Dular, 1991, Veliki Vinji vrh – *Prazgodovinska grobišča v okolici Vinjega vrha nad Belo Cerkvijo*. Katalogi in monografije 26, Ljubljana, 20.
- Anja Dular, 2007, *Najstarejša zgodovina območja Vinjega vrha, v Šmarjeta in Bela Cerkev skozi stoletja*, Novo mesto.
- Borut Križ, 1997, *Kapiteljska njiva*, razstavniki katalog Dolenjskega muzeja, Novo mesto.

TONE JAKŠE

ALFRED JENSEN IN SLOVENCİ

Švedski publicist, pisatelj, prevajalec in slavist Alfred Jensen (1859–1921) je bil prvi in hkrati najpomembnejši graditelj mosta med slovensko in švedsko kulturo. Tukaj je nekaj slik iz njegovega bogatega življenja.

Iz sence tamariska

Rab, 1958. Opoldansko sonce je neusmiljeno žgalo in bele skale, ki obdajajo morski zaliv, so kar utripale od vročine. Številni kopalci so že zapustili plažo. Odšli so na kosilo v bližnji hotel in počitniške domove ter si poiskali vsak svoje senčno pribežališče. Lojze Hribar¹ je bil izredni študent prava na ljubljanski univerzi, sicer pa zaposlen v Elesu. Prav Eles je imel tam počitniški dom, a Hribar si je v njem privoščil le prenočišče in zajtrk, sicer pa je dneve preživel ob sendvičih in sadju. Prav tedaj je iskal senco za svoj skromni obrok, a v senci pod tamariskom, kamor se je napotil, je nekdo že sedel.

Bilo je dekle iz sosednjega hotela. Tujka. Pozdravila sta se in se predstavila drug drugemu. Hribar je izvedel, da je skrivnostno dekle Švedinja Karin Thoren. Da je na potovanju po sledih svojega dedka Alfreda Jensena, ki je pred pol stoletja pisal

o tukajšnjih ljudeh za švedske časopise. Tudi njene finančne zmogljivosti so skromne, mu je povedala, zato ima v hotelu plačan le zajtrk. Srečanje je preraslo v prijateljstvo, prijateljstvo v ljubezen. Nekaj dni sta še preživela skupaj na Rabu. Hribar je postal njen vodič in tolmač. Potem je Karin odpotovala naprej v Dubrovnik, po sledih svojega dedka. Seveda pa se je ob povratku spet oglasila pri Lojzetu v Ljubljani in skupaj sta spoznavala Slovenijo. Božič tega leta ju je združil v Stockholmu, poleti, naslednje leto, pa sta spet potovala po Jugoslaviji in obiskovala kraje, ki jih je petdeset let prej švedskim bralcem predstavil Alfred Jensen.

Jeseni pa sta pričela posebne vrste potovanje – pot zakonskega življenja. Leta 1959 sta se namreč poročila v Ljubljani. Karin se je preselila v Slovenijo in leta 1960 se jima je rodil sin Tomaž, leta 1964 pa še hčerka Marina. Družina je živela v Ljubljani, kjer je imel Lojze redno zaposlitev, Karin pa je honorarno poučevala tuje jezike. A ko so leta 1964 obiskali tajo v Stockholmu, je domotožje, ki ga je ves čas čutila Karin, zmagalo. Z otroki je ostala na severu, Lojze pa se je vrnil v Slovenijo, da bi dokončal počitniško hišico, ki so jo pred tem pričeli graditi nad Portorožem. Že naslednje leto pa se je pridružil svoji družini v Stockholmu in tam živi še danes.

Takrat hitro naraščajoča slovenska skupnost na Švedskem – po nekaterih podatkih naj bi v šestdesetih letih prejšnjega stoletja tja prišlo več kot šest tisoč Slovencev – je z njegovim prihodom veliko pridobila.

¹ Hribarjeva usoda je zapletena, tako kot je bila zapletena usoda mnogih naših ljudi. Razpenja se med partizanstvom, študentstvom, izseljenstvom in svetovljanstvom. Veliko, če pomislimo, da se je leta 1926 rodil v preprosti čevljarjski družini v vasi Črnelo pri Stični.

Hitro se je namreč naučil jezika in pričel delati v svojem poklicu. Njegovo pravniško znanje je pomagalo marsikateremu rojaku, da se je rešil iz zapletenih mrež meddržavne birokracije. Še bolj pa so prišle do izraza njegove organizacijske sposobnosti. V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja so ga izbrali za predsednika slovenskega društva v Stockholmu, potem je postal predsednik zveze jugoslovanskih društev na Švedskem, pozneje predsednik koordinacije slovenskih društev na Švedskem in končno predstavnik vseh priseljencev na Švedskem v švedskem parlamentu. Zdaj, ko je že več let upokojen, pa je član upravnega odbora Društva švedsko-slovenskega prijateljstva.

Jensenov spominski dan v Stockholmu

Predzadnjo soboto lanskega oktobra so se pred stavbo ABF, nekakšne švedske delavske univerze, na Sveavägnu, najdaljši stockholmski ulici, pričeli zbirati Slovenci in njihovi prijatelji. Tam so v

dvorani, imenovani Beskowhallen, počastili spomin na pred približno devetdeset leti preminulega velikega slovanskega in slovenskega prijatelja Šveda Alfreda Jensena. Že res, da se je Jensen veliko več ukvarjal z rusko in poljsko književnostjo in tudi drugih večjih slovanskih narodov, a Slovenci ga imamo kljub temu za nekako svojega najbolj intimnega prijatelja. Morda zato, ker se je, če bi vzeli za merilo velikost in razširjenost jezika, odstotkovno še največ ukvarjal s slovenščino. Ker je nekaj časa živel v Ljubljani in Celju, potoval po Sloveniji in se navduševal nad njeno lepoto. A tudi zato, ker je prvi Švedom predstavil našega največjega pesnika Franceta Prešerna in v švedščino celo prevedel nekaj njegovih stihov. Bil pa je tudi dober prijatelj slovenskega literata iz začetka dvajsetega stoletja Antona Aškerc, si z njim dopisoval, prevedel v švedščino nekaj njegovih pesmi in njegovo delo predstavil Nobelovemu komiteju, zaradi česar se je v Sloveniji nekaj časa celo šušljalo, da bo Aškerc morda med prejemniki Nobelove nagrade za literaturo. Ali pa tudi zato, ker je ta, vsekakor

Karin Thoren (1930–2007).
(Družinski arhiv)

Alfred Jensen (30. 9. 1859 – 15. 9. 1921).
(Družinski arhiv)

zaslužen švedski slavist, več desetletij po svoji smrti postal s Slovenci tudi sorodstveno povezan? Jensen ima od leta 2004 v Ljubljani celo ulico s svojim imenom (prej Vižmarjevo), v Celju pa so mu leta 2008 ob spomeniku Antona Aškercu odkrili spominsko ploščo.

Spominska slovesnost v Stockholmu je bila naslovljena *Alfred Jensen – resnični prijatelj slovanskega kulturnega žitja*. Jensenov večer je povezovala njegova pravnukinja Marina Thunberg, rojena Thoren Hribar. Rolf Thoren, njegov vnuk, je orisal dedkovo osebnost ter njegovo duhovno in materialno zapuščino, kakršna je ostala v spominu in lasti njegovih sorodnikov. Lojze Hribar, v Stockholmu živeči Slovenec, pa je predstavil številne niti, ki so Jensena povezovala s Slovenijo. Med drugim je omenil zanimivo podrobnost iz Jensenovega pisma, ki ga je napisal uredniku *Ljubljanskega zvona* Vladimirju Levstiku, ko mu je uspelo prevesti nekaj Prešernovih pesmi v švedščino. Nekako takole se je izrazil: »Svojo nalogo sem opravil in ta prevod je moje darilo Vam,

Lojze Hribar (zadaj levo) lansko poletje s sorodniki pred domom nečaka Frenka Kumlja iz Ivančne Gorice. Poleg njega stoji hčerka Marina, Jensenova pravnukinja, s sinom Jensom v naročju in hčerkama Ellen in Alice ob strani, prapravnuki Alfreda Jensena torej. Poleg njih stoji njen mož Ralf Thunberg, v ospredju pa njihov tukajšnji sorodnik Frenk Kumelj in avtor članka Tone Jakše. (Foto: Mirjam Bezek Jakše)

časopisu Ljubljanski zvon in Vašim bralcem.« Širše, iz vseslovanskega vidika, je Jensenovo pisateljsko in prevajalsko delo predstavil profesor Ilija Sijarič, iz njegovih del, izvirnikov in prevodov pa sta brali Marina Thunberg in Irina Venieri.

Mogočna Volga krojila usodo

Prvo srečanje Alfreda Jensena z ruskim jezikom in slovanskim kulturnim okoljem je bilo povsem naključno. »Po maturi je eno leto živel v Rusiji. Tam je takrat že dlje časa živel njegov stric Nils Jensen, ki je bil zaposlen pri ruski parniški agenciji na Volgi. Njegov osemletni sin Alexander naj bi pričel hoditi v švedsko šolo in naj bi se zato naučil švedskega jezika. Alfred je odpotoval tja in postal njegov domači učitelj,« je udeležencem spominske slovesnosti, ki jo je organiziralo Društvo švedsko-slovenskega prijateljstva v Stockholmu, pripovedoval Alfredov vnuk Rolf Thoren in dodal, da je znal poleg nemščine njegov dedek večino slovanskih jezikov, saj je prevajal iz ruščine, beloruščine, ukrajiniščine, poljščine, češčine, slovenščine, hrvaščine, srbsčine in bolgarščine.

Alfred Jensen se je rodil leta 1859 v razmerno dobro stoječi družini v bližini švedskega mesta Hudiksvall in umrl na Dunaju jeseni 1921. Po končani maturi in letu bivanja v Rusiji se je vpisal na univerzo v Uppsali, kjer je študiral nordijske jezike, estetiko, latinščino, zgodovino, praktično filozofijo in astronomijo. Po študiju je dobil zaposlitev pri *Göteborgs Handels-och Sjöfartstidning* (Geteboškem časopisu za trgovino in pomorstvo) ter bil njegov dopisnik iz Berlina in z Dunaja. Med tem časom je precej potoval po slovanskih deželah in se seznanjal z različnimi slovanskimi kulturami in jeziki. Očitno zelo uspešno, saj je že leta 1900, ko se je vrnil v Stockholm, pri Nobelovem inštitutu postal kot poznavalec slovanske literature tisti, ki naj bi s slovanskega kulturnega področja predlagal kandidate za Nobelovo literarno nagrado. Leta 1907 je bil na univerzi v Uppsali promoviran za častnega doktorja.

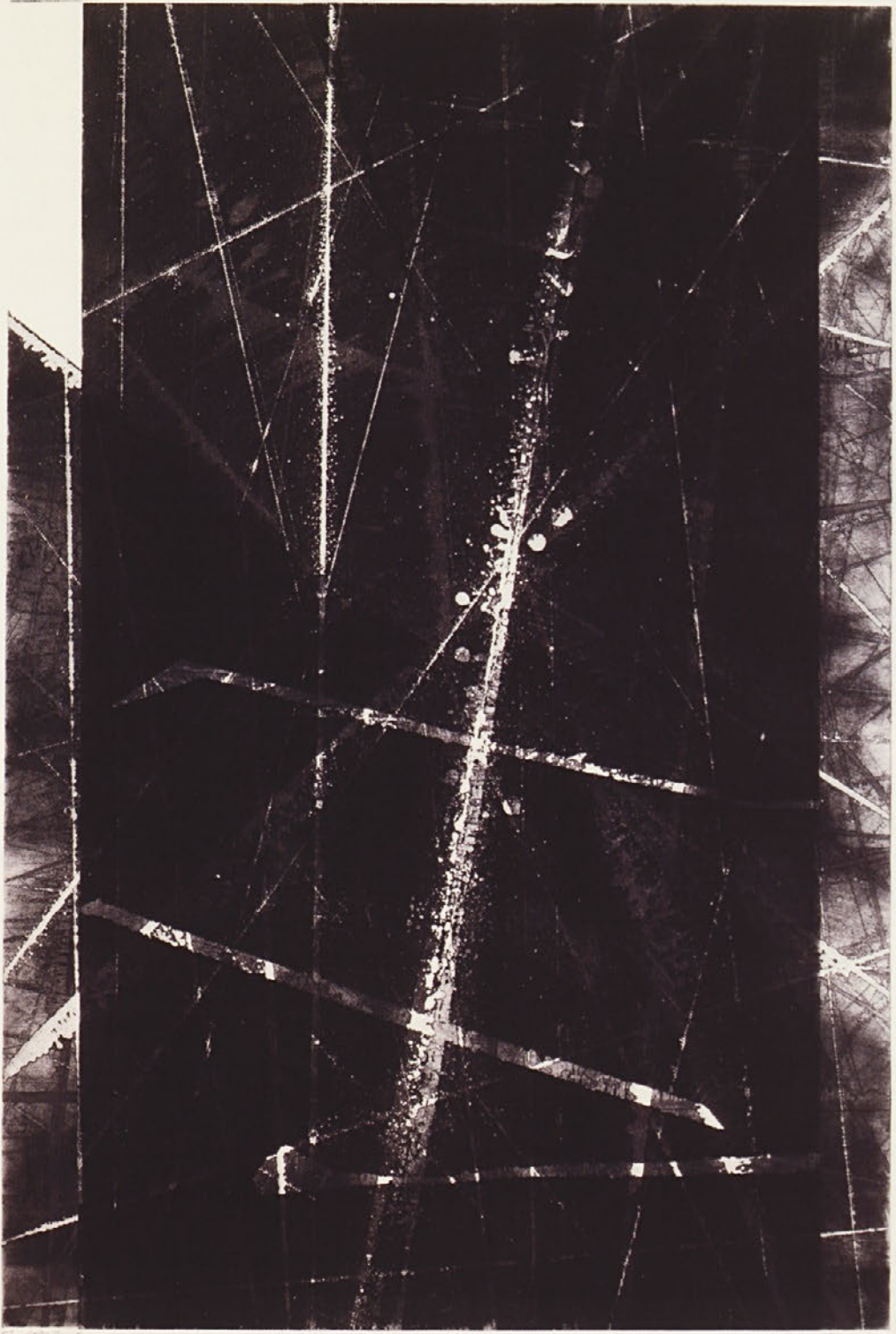
Jensen je bil zelo uspešen pisatelj. Njegova lastna pisateljska zapuščina obsega kakih trideset knjižnih

del o različnih slovanskih literaturah ter veliko število člankov v švedskem in tujem časopisu. Tudi njegovi prevodi tujih literarnih del dosegajo število trideset in nekatera od teh imajo že značaj prave narodne zakladnice. Razen tega je objavil veliko število pesmi in pripovedi v različnih časopisih, kajti širina njegovega delovanja je bila za današnji čas nepredstavljiva, saj skoraj ni bilo področja, ki bi bilo preveč ali premalo pomembno, da bi se ga lotil. Najbolj znano in najbolj priznано njegovo delo je vendarle *Slavia*, ki je izšla v dveh zvezkih, leta 1896 in 1897.

Še preden je sploh prišlo do poučevanja kakega slovanskega jezika na švedskih šolah, je na lastno pobudo opravil delo, kakršnega dandanes opravljajo slavisti na univerzitetni ravni. V nekem članku ob svoji šestdesetletnici je med drugim zapisal: »Bolj sem bil poznan v slovanskem svetu, več prijateljev in somišljenikov sem dobil. Slovanske gostoljubnosti in zaupanja polne ustrežljivosti ne bom nikoli pozabil: od Peterburga in Moskve do Beograda in Raguse, od Ljubljane do Kijeva so tekmovali v dobrotljivosti, en slovanski narod z drugim. In jaz sem se jim lahko oddolžil le s pisanjem.«

Od Švedske akademije je Jensen prejel popotno štipendijo, s katero je obiskal Berlin, Dunaj, Zagreb, Beograd in naprej do Odese in Kijeva. Med potovanjem je nekaj tednov bival v Ljubljani in kasneje tudi v Celju. Preučeval je slovenski jezik in literaturo. Spoprijateljil se je s pesnikom Antonom Aškercem, s katerim sta si potem še dolgo dopisovala. Prevedel je tudi nekaj njegovih balad in romanc ter nekaj Prešernovih in Cankarjevih stihov. Slovencem je tudi predstavil švedskega pesnika, grofa in diplomata Karla Snoilskyga, ki je imel slovenske korenine.

Jensen je znan kot največji švedski slavist in prevajalec slovanske literature v ta nordijski jezik. Ko je pred več kot sto leti v švedščino prestavil Prešernov sonet O Vrba in švedskim bralcem predstavil tega največjega slovenskega pesnika, je Vladimir Levec, urednik *Ljubljanskega zvona*, o njem napisal nekako takole: »Alfred Jensen je opravil svojo nalogo. Ves slovenski narod mu je dolžan zahvalo za to, da je svoje brate na severu seznanil z našim klasikom, nacionalnim pesnikom Francetom Prešernom.«

Hamo Čavrak, grafika iz cikla *Carta Incognita*, aquatinta, globoki tisk

IVAN GREGORČIČ
 »KADAR TEORIJA IZKLUČI PRAKSO,
 JE ZGOLJ IDEOLOGIJA.«

Pogovor s sociologinjo
 dr. Marto Gregorčič

Portret Marte Gregorčič.
 (Foto: Matej Zonta)

V Novem mestu rojena 36-letna Marta Gregorčič, sicer doma z Brezovice pri Mirni, trenutno živi v vstajniškem Mariboru, kjer v okviru Evropske prestolnice kulture (EPK) do junija letos vodi programski sklop *Urbane brazde*.

Po končani gimnaziji v Novem mestu je na Fakulteti za družbene vede (FDV) v Ljubljani študirala in leta 2000 diplomirala na smeri analitske teoretske sociologije, nato pa na Filozofski fakulteti (smer sociologija kulture) leta 2004 doktorirala z delom *Konec neoliberalne ideologije?* Leta 2010 so jo na FDV izvolili za docentko na področju kulturologije.

Čeprav njena študijska usmeritev kaže na teoretsko naravnost, pa je njeno delo izrazito povezano s prakso. To potrjujejo tudi podoktorski raziskovalni projekti na FDV v sodelovanju z univerzo v New Delhiju in osrednjo venezuelsko univerzo v Caracasu ter njeni angažirani posegi v stvarnost, ki so usmerjeni proti samoumevnemu in prevladujočemu, proti represiji in populizmu, proti toleranci do družbeno nesprejemljivih ravnanj – in v iskanje alternativnih družbenih oblik, v iskanje perspektive za najbolj ranljive skupine in nove generacije, v aktivira-

nje izkoriščanih, ki so potisnjeni na rob in v kot. Njen aktivizem je bil opažen tudi širše, saj je bila leta 2002 izbrana za Delovo osebnost leta.

Podrobneje in konkretnje so pogledi Gregorčičeve na družbene pojave in njena dejavnost razvidni iz pogovora, v katerem jo spraševalec kar tika; pa ne zato, ker je bil v osnovni šoli njen učitelj, ampak zato, ker se mu zdi, da »ti« nekako bolje korespondira z njenim duhom kot »vi«.

Sodobna slovenska pesnica najmlajše generacije Katja Perat je v leta 2011 izdani pesniški zbirki *Najboljši so padli* zapisala pomenljiv verz: *Toliko krvi za svobodo govora, in mi vsi smo tibo*. Misel implicira najbrž celo vrsto socioloških vprašanj o duhovnem vzdušju časa, v katerem je nastala.

To je krasna misel pesnice, ki pripada generaciji brez prihodnosti. Generaciji, ki ji ta družba in sistem dopovedujeta, da nima kaj prispevati, da je odveč, nezaposljiva, zazibana, parazitska. Bolj kot sam duh časa, ki ga živimo, nas morajo kot sociologe, družboslovce, humaniste skrbeti osnovni pogoji razvoja družbenosti, brezizhodnost situacije, v katero so ujeti različni sopotniki. Kajti samo tista družba, ki neprestano proizvaja razvoj – torej revolucijo, je sposobna mnogoterih spoznanj, motrenja kritične misli in celostnih procesov razvoja. Ti se namreč premikajo z neznansko energijo, podirajo zavese, ki zastirajo resnično stanje in nas silijo v preizpraševanje samo-umevnosti, silijo nas v aktivno, glasno in premišljeno ukrepanje in delovanje.

Popolnoma smo pozabili, da je revolucija imanentna vsaki družbi. Da revolucije ne predstavljajo le barikad in prelivanja krvi, pač pa razvoj in premagovanje nespametnih prepričanj, da obstaja nespremenljiv, zacementiran družbeni red. Če dolgo tlačimo revolucijo oziroma razvoj, potem je mogoče spremembe doseči le še z radikalnimi sredstvi in nič več z dialogom, s kritiko ali odpiranjem konstruktivnega konflikta. Štiri desetletja smo se trudili slediti prepričanju, da moramo slediti razvoju, kot ga poznajo najbolj »razvite« države. Neoliberalizmu. Pri tem nismo analizirali, kako živijo ljudje v neoliberalizmu, niti tega, da ta vključuje prvine tistih družbenih ustrojev, ki so bili zgodovinsko gledano premagani z največjimi revolucijami, kot imperializem, kapitalizem, kolonializem, fevdalizem in tudi fašizem.

Neoliberalizem nas je vztrajno prepričeval, da je prava pot le ena in da je ta neobhodna. Vse drugo je razglasil za bogokletno, komunistično, arhaično, nedemokratsko in necivilizirano. Še več, od nas je neposredno zahteval, da smo boječi in ubogljivi, pokorni in prilagodljivi, da se podredimo sistemu in da sistemu

Cecosesola je združenje samoupravljenih kooperativ, ki delujejo v treh državah Venezuele. Skrbijo za zdravje in izobrazbo, hkrati pa ponujajo tudi vse druge storitve, ki jih država ne more zagotavljati na primerni ravni – javni prevoz, prehrano, informiranje, socialne servise in drugo. Barquisimeto, država Lara, Venezuela, 2008. (Foto: Matej Zonta)

podredimo življenje. Sociologija, antropologija in številne druge vede pa nas učijo, da mora vsaka družba stalno doživljati revolucijo, proces, ki upošteva spreminjajoče se okoliščine, kot tudi proces, ki prepoznava zastarele, nehumane nazore, samovšečne in nemisleče hegemonie družbe, kot proces, ki lahko drži stik z resničnostjo – s stanjem, v katerega smo potisnjeni vsi pripadniki družbe. Vsak družbeni red je spremenljiv. To je osnovna definicija družbe, družbe s kulturo in politiko.

Neoliberalizem je vprašljiv že vse od sedemdesetih let 20. stoletja, kapitalizem bistveno dlje. Zato situacija ni nova. Mnoge družbe in skupnosti so uspele preseči neoliberalizem z revolucionarnimi boji že pred desetletji, pa so imele bistveno slabše predhodne dispozicije kot Slovenija. Mi pa smo na osnovi nacionalnih, teritorialnih in ideološki premis prav konec sedemdesetih let začeli snovati idejo samostojnosti, ki se je oklepala prevladujoče ideologije Zahoda – hegemonije, ki ji nikdar nismo pripadali ne kulturno ne politično. S tem smo kot družba krenili z intuitivne, progresivne, samodoločujoče poti snovanja revolucije – razvoja družbe za vse njene pripadnike. Danes se prištevamo v družino držav, ki sejejo strah in smrt po periferiji kapitalizma in tudi znotraj lastne družbe pritiskajo na manjšine, drugačne, zatirajo potenciale, napadajo najšibkejše, odpisujejo cele družbene sektorje, razprodajajo naravne vire ter prebivalstvo silijo v vse več odvisnosti in uniformnosti.

Nepopravljivo je, da smo kljub revolucionarni zgodovini antifašizma in številnim prednostim socialistične gospodarske in pravne ureditve države pozabili, da je vsaka družbenost v osnovi revolucionarna, torej razvojna in ne statična, nekritična, nekonfliktna. A revolucionarna družba zahteva intelektualni napor, povezovanje, iskanje konsenza, nenehno in aktivno vzpostavljanje družbenega reda, ki bo pravičen, solidaren, demokratičen in ki bo skrbel zlasti za vse tiste pripadnike znotraj družbe, ki so v neenakem ali manjšinskem položaju bodisi etnično, socialno, telesno, duševno, rasno, spolno, bodisi kako drugače. Revolucionarna družba je vedno polna vrenja raznovrstnih idej, vizij, možnosti in nikdar tako brezizhodna, samouničujoča in apatična, kot je bila naša.

Cecosesola je vzpostavila skupnostne zdravstvene centre, za katere člani kooperative mesečno plačujejo davek. Barquisimeto, država Lara, Venezuela, 2008. (Foto: Matej Zonta)

Kaj se je moralo zgoditi do leta 2012, da nismo več vsi tiho?

Ogromno nedopustnih stvari, uničujočih za našo skupnost, pogubnih tudi za skupnosti na drugih celinah. Razdalja med privilegiranimi na eni strani ter zatiranimi in izkoriščanimi na drugi je postala neznosna za večino prebivalstva. Frustracije, zapostavljenost, krivice, soočenost z osnovnim vprašanjem – vprašanjem preživetja – in predvsem to, da znotraj te družbe ne moremo več sodelovati, karkoli prispevati, biti na nek način njen ustvarjalni del, da smo neuporabni, odvečni, breme, je rodilo bolečino, krik neslišanih, upor zatiranih, odločno zahtevanje sprememb.

Vse to zadeva tako mlade generacije kot upokoјence, armado brezposelnih kot tudi delavce v javnem sektorju, izkoriščane delavce migrante, kmete, študente, dijake. Vprašanja, ki se razpirajo, zadevajo vse nas in nas silijo k odločitvi, kakšno družbo hočemo, kateri sistem želimo, kako se bomo kot družba razvijali, kako poiskali konsenz, kako zgradili nov red, kdo nas bo predstavljal, komu bomo zaupali upravljanje sistema in življenj.

Spoznanja, ki so se prebudila ob vstajah v Mariboru novembra in decembra lani, so razprla zacementiran okvir. Čeprav smo na nek način preko vstaj vstopili v refleksijo zadnjih let finančne in ekonomske krize, pa bo treba za resnične spremembe poseči veliko globlje in dlje, tudi v vprašanja, ki si jih nismo pravočasno zastavili. Molčali smo v času balkanskih morij, tudi potem, ko je padel Afganistan, Irak, pri tem celo sodelovali. Molčimo zdaj, ko padajo druga za drugo naše nekdanje partnerice iz časa politike neuvrščenih držav. Vse to je tuje in daleč celo družboslovju, ki bo moralo zaznati zgodovinsko in politično realnost. O vsem tem se sploh ne pogovarjamo, to ni več del javnih razprav, analiz, refleksij. Brez tega pa kot družba ne bomo mogli napredovati. Soočiti se bo potrebno z marsičem, o čemer smo molčali dve, tri desetletja. Simptomatično je tudi to, da je vstaje v Mariboru razvnela postavitev radarjev, ne pa sprememba zakona o socialno-varstvenih prejemkih, ki je stopil v veljavo lani in je neposredno oškodoval 1,2 milijona prebivalcev. S tem

Kmetje iz San Joseja las Lagrimas so zasedli zemljo, do katere so upravičeni po ustavi vse od konca gvatemalske državljanske vojne. Pri legalizaciji tovrstnih zasedenih ozemelj je najbolj dejavna organizacija Cuc, ki je hkrati tudi pomembna članica mednarodnega gibanja Via Campesina. Chiquimula, Gvatemala, 2006. (Foto: Matej Zonta)

zakonom je država na najrevnejših privarčevala 65 milijonov evrov, v prvi polovici leta pa številne družine zaradi popolnoma ohromljenega sistema delovanja centrov za socialno delo sploh niso prejemale socialnih transferjev.

Ideološko in nekritično smo vstopili ob bok državam iz centra kapitalizma, ki kot hegemoni vsiljujejo eno in edino pot, usklajeno z Mednarodnim denarnim skladom, Svetovno banko, Svetovno trgovinsko organizacijo. Hegemonije imajo od tega neposredne koristi, za nas celo nepredstavljive koristi, zato se jih oklepajo, ustvarjajo vojne, proizvajajo lakoto, narekujejo gospodarske, finančne, energetske, prehranske krize, vsiljujejo strukturne reforme. O vsem tem se na globalni ravni pogovarjajo štirideset let, v Sloveniji smo o kapitalizmu spregovorili šele leta 2003, prej smo govorili zgolj o demokraciji.

Imamo tudi čisto materialne posledice te tako imenovane demokracije, od izbriša preko vaških straž pred Romi do cele vojske neizplačanih delavcev migrantov iz Bosne in od drugod. Teh politik izključevanja in diskriminacije je bilo toliko, da smo v dveh desetletjih postali najbolj etnocentrična država v Evropi; to nezavidljivo mesto si delimo s Ciprom in Turčijo. Obnašali smo se, kot da nas izbrisani ne zadevajo. Tudi vaške straže in druge krivice, nasilja ... so reformirale našo družbo, vendar ne v revolucionarnem, razvojnem, emancipatoričnem smislu, pač pa predvsem v smeri nazadovanja. Mi smo oblikovalci družbe, mi smo razvojniki, in kadar molčimo in se pritajimo, družba nazaduje. To se je zgodilo v Sloveniji in v vrsti drugih držav.

Kaj pa sporočata in napovedujeta dva shoda na letošnji Prešernov dan na simbolnem Kongresnem trgu v Ljubljani?

Shod, ki ga je organiziral preostanek Janševe garniture, bi moral doseči dvoje, množično in enoglasno podporo vodji SDS. Če bi glavni nameri shoda uresničili, bi Janša vsaj začasno pridobil navidezno legitimnost ter v vmesnem času poskušal dokazati, da je vse, kar se dogaja proti njegovi vladi, zarota. To je način njegovega vladanja, ki smo ga že navajeni. A najmanjšo možnost, da bi to, kar si je SDS zastavila, lahko prišlo do izraza, je razblinil vnaprej posnet Janšev nagovor, ki so ga predvajali na shodu. Ta bi nas moral resnično zaskrbeti. Govor je imel več sovražnih sporočil. Najbolj nevarno pa je gotovo to, da je predsednik vlade za svoje cilje pripravljen uporabiti vse institucije, tudi vojsko in policijo, s katerima bi varoval vse, tudi drugorazredne državljane, kot imenuje svoje podpornike. Taka retorika je dolgo divjala po Evropi, tudi v Sloveniji, in pustila najbolj krvavo zgodovino. Tovrstno prakso sem opazovala v Venezueli, Gvatemali, živeli so jo v Boliviji, Kolumbiji in drugih tretjih državah, kjer so vladale kolonialne diktature, ki niso dopustile družbenih sprememb ali pa so si želele povrniti oblast potem, ko jih je ljudstvo z vstajami prisililo k odstopu.

Tretja vseslovenska vstaja, protestival, množica raznolikih organiziranih in neorganiziranih skupin, kulturniki in strokovnjaki, skupine s Primorske, Štajerske, vse to se je s Kongresnega trga na kulturni praznik razlilo po glavnih ulicah mesta in se združilo na Trgu revolucije pred barikadami, ki so varovale parlament. Vstaja neposredno in radikalno zavrača parlamentarne stranke, ki so krojile politiko v zadnjih dvajsetih letih. Naplavlja pa lokalne probleme iz tistih krajev po Sloveniji, o katerih se doslej ni veliko govorilo. Na sramotilni steber izpisuje imena ljudi, ki so najbolj odgovorni za stanje, v katerem je danes država: Janković, Janša, Gorenak,

implicitno pa izreka generalno kritiko vseh parlamentarnih strank, kar je pomembno. Morda tega vsa nepregledna mnogoterost subjektov, vključenih v vstajo, še ni izrekla dovolj artikulirano, a dejstvo je, da po ustaljeni poti ni več mogoče iti naprej. Vstaje zahtevajo nove oblike politike, samodoločanje, neposredno demokracijo, več svobode, več ustvarjalnosti – vse to je tisto, kar sem prej imenovala revolucionaren element za razvoj družbe. Prav tako želijo ustaviti varčevanje na plečih najrevnejših, ki plačujejo davek krize. Terjajo odgovornost vseh, ki so nas zaradi nestrokovnega dela do tega stanja pripeljali.

Lahko od protestniškega gibanja pričakujemo kakšne učinke na moralno zdravje naše politike in družbe nasploh? Upor je le metoda, oblikovati bo potrebno najbrž konkretne cilje in program.

V zadnjih petnajst letih sem sama sodelovala pri pripravi več razvojnih programov, pa se nikdar ni nič premaknilo. Tudi v zadnji polovici leta je nastalo na stotine dokumentov, manifestov, političnih programov, analiz, strategij, ki so ji proizvedle najrazličnejše iniciative, skupine, združenja ali organizacije, tudi tu v Mariboru. Že nekaj mesecev na to temo tečejo diskusije med skupinami, gnete se tkivo, ljudje se srečujejo na vstajniških in drugih skupščinah, sklicujejo javne razprave. Parlamentarna politika, ki jo pogosto uvrščajo levo, je zaslutila pomen teh premislekov, zato se poskuša pazljivo vključevati v te razprave ali pa vsaj prisostvovati na njih ter na ta način sodelovati. Vendar, če kdaj, potem je zdaj jasno, da z obstoječimi parlamentarnimi strankami ni več mogoče iskati poti naprej. Pomagati si ne moremo ne s tako imenovano levo ne s tako imenovano desno vlado, saj je vsebina politik pri obeh enaka – neoliberalna. To je politika, ki ustvarja socializem za bogate in kapitalizem za revne. Marsikdo bo v tem brezizhodnem stanju spet videl rešitev v garnituri, kot je bila Pahorjeva vlada. A spomniti se moramo, da je prav ta vlada sprejela vrsto pogubnih ukrepov. Svetlik je uvedel zakon o socialnih transferjih, ki je udaril po družinah na robu preživetja. Na srečo niso uspeli z malim delom in podobnimi reformami, ki bi proizvedle še več revščine.

Če bodo vstaje dovolj močne, da bodo lahko vključile tudi izobraževalni moment, če bodo sposobne ustvariti lasten informacijski kanal, če se bodo pripravljene učiti iz zgodovinskih revolucionarnih primerov, ki so nastali v zadnjih štirih desetletjih po različnih delih sveta, od Latinske Amerike preko Azije do Islandije, gibanj v Španiji, Italiji, Baskiji ..., potem bodo znale ustvariti revolucionarno gibanje in ubrati razvojno pot. Možnosti, da vstajam to uspe, je izjemno malo, ne zaradi pritiska obstoječe politike, pač pa predvsem zato, ker revolucionarno delo pomeni velikanske napore, ne pa anonimno in samotarsko življenje za štirimi stenami in s tipkovnico pod rokami.

Ti se upiraš že dlje, in to na temelju kritike neoliberalizma, kar je bila tudi tema tvoje doktorske disertacije.

Moje upiranje različnim samoumevnostim, ki jih je slovenska politika navrgla v zadnjih petnajst letih, je v veliki meri pogojeno s tem, da sem sociologinja, da moram kritično analizirati realnost in se javno odzivati takrat, ko menim, da lahko

Mural, ki povzema
gvatemalsko
revolucionarno
zgodovino.
Gvatemala City,
Gvatemala, 2006.
(Foto: Matej Zonta)

ukrepi vlade in javnih institucij družbi ali določeni družbeni skupini škodujejo. V številnih drugih državah, zlasti v Latinski Ameriki, to ni le naloga sociologa, pač pa vsakega učitelja. Tudi sindikalisti, univerzitetniki in drugi imajo tam veliko bolj zahtevno nalogo. Raziskovanje in analiziranje družbe me je popolnoma pritegnilo zelo zgodaj, že v gimnaziji; tudi krivice in anomalije, ki jih je proizvajala naša družba. Upirati sem se začela zgodaj, a sem bila tedaj še šibka v analizi in refleksiji. Potrebovala sem čas, kilometrino, izkušnje, predvsem pa različne poglede – ne le iz Slovenije – od tu se namreč ne vidi daleč.

Doktorska in podoktorska raziskovanja v tujini, vmes pa še samostojne raziskave, ki sem se jih lotevala v letih, ko sem bila brezposelna, so mi na glavo obrnile skorajda vse, kar sem mislila, da poznam. Iz perspektive periferije kapitalizma in kritike revolucionarnih gibanj dobi EU povsem kolonialno konotacijo, bistveno bolj kot na primer ZDA. Zgodovina, kot sem se je učila v srednji šoli, in vse družboslovje na fakulteti se zamajejo. Postanejo pristranski in potvorjeni. V državah, v katerih sem raziskovala revolucionarna gibanja, so ljudje govorili z vidika zatiranih, koloniziranih, s pozicije boja. Zato sem začela drugače brati tudi osvajalni diskurz agresorjev, zapisan v naših knjigah, ki ga govorijo zmagovalci zgodovine.

Tvoja zadnja knjiga je *Potencia, Samoživost revolucionarnih bojev*. Katera so njena glavna sporočila?

Potencia je knjiga, s katero sem se poskusila oddolžiti največjim revolucionarjem s konca 20. stoletja, ki jih naše kot tudi zahodno družboslovje niti omenja ne. Raziskovala sem samodoločujoče in samoupravljane skupnosti, ki znotraj svoje države dosegajo bistveno višji razvoj in blaginjo kot preostala populacija, ki se ni uprla in samoorganizirala. Gre za avtonomne in neodvisne skupnosti, ki razvijajo lastno šolstvo, zdravstvo in vse druge servise, ki jih njihova vlada ni razvila, zlasti ne za staroselske skupine in revne. To so skupnosti, ki so pogosto večje od Slovenije, tako po ozemlju kot po številu prebivalcev. So skupnosti, ki so kljub brutalni represiji kapitala, vojske in oblasti vzpostavile zase in za svoje člane avtonomno in samodoločujočo politiko.

Samoupravljana bolnišnica mučenika Shankarja Guhe Niyogija, ki skrbi za člane chattisgarhske osvobodilne fronte kot tudi za druge v državi, ki nima dostopa do zdravstvenih storitev. Država Chattisgarh Indija, 2007. (Foto: Marta Gregorčič)

Glavni poudarki v knjigi so: od kot te skupnosti črpajo teoretska in praktična ozadja, kakšni so procesi vzpostavljanja skupnosti znotraj družb, ki so se petsto let borile proti hegemonomu. Pokažem tudi na učinke neoliberalnih politik v teh državah, ki so bistveno bolj drastični, kot denimo pri nas, a imajo enako tendenco, enako strategijo, enake pristope in enake izgovore: strukturne reforme, varčevanje, izraba naravnih virov, nasilno izseljevanje ljudi, visoka okoljska tveganja, nove oblike zaslužnjevanja delovne sile znotraj posebnih ekonomskih con, ki ne upoštevajo nacionalne zakonodaje in ustave, še več, povzemajo kolonialno zakonodajo izpred dvesto let.

Ko spoznamo oblike zatiranja ljudstev tretjih držav, spoznamo, da v Sloveniji zasledujemo enake procese in da bomo, če se ne bomo uprli, slej ko prej v tako nemočem in nemočnem položaju, kot so ljudstva v tretjih državah. A tam se ljudje tudi politično organizirajo in kažejo, kaj je skupnost sama sposobna uresničiti za svoje člane, brez države, brez mednarodne pomoči, brez humanitarnih akcij. To nam kaže, kaj vse bi politika lahko naredila za ljudi, če bi bila zares v službi teh. Pokazati poskušam, kaj je ta družbenost, ki jo ustvarjamo kot človeštvo. Pokazati poskušam, kako malo tega še branimo doma, v Evropi, in kako dolga, naporna in zahtevna pot nas čaka. Glavno sporočilo knjige pa je, da so boji proti neoliberalizmu in sploh revolucionarni boji – potencie – samoživi, kar pomeni, da jih še tako kruta represija ne more več ustaviti, potem ko skupnost postavi svoj način samoupravljanja. V Chiapasu v Mehiki je zapatistično gibanje ustvarilo dobro vlado, ki vlada poslušno in ubogljivo. V Čatisgarhju v Indiji so ustanovili Čatisgarsko osvobodilno fronto, ki preko sindikalnih združenj vzpostavlja popolnoma novo družbenost. V Venezueli Cecososola že prek štirideset let samoupravlja skupnosti iz treh držav z novimi oblikami ekonomije, s pravično trgovino, s socialnimi, zdravstvenimi in izobraževalnimi institucijami, ki jih niti bolj socialistična Chavezova vlada z bolivarsko revolucijo ni mogla dohiteti.

Ko vidimo, da lahko skupnosti, kjer je bila človečnost okrnjena do skrajnih meja, z uporomo, s samoorganiziranjem, z mobiliziranjem, novimi pristopi, s kritičnim izobraževanjem in tako naprej, same premagajo represijo, nasilje, ustavijo oblasti, mednarodne korporacije in mednarodne agencije zatiranja, potem se šele zavemo, česa vse bi morali biti sposobni tudi v Sloveniji, ki smo še vedno visoko izobražena družba z bogatimi izkušnjami, zgodovino in tudi še z viri, ki bi nam lahko pomagali k egalitarnosti in predvsem razvoju.

Delo je nastalo na podlagi raziskav v Latinski Ameriki in Indiji. Katere so tvoje metode raziskovanja?

Težko je to povedati preprosto. Uporabljam militantno raziskovanje, ki ga natančneje opišem tudi v *Potencii*. Poskušam združevati metode terenskega raziskovanja, značilne za angažirano sociologijo in antropologijo, ki so jih raziskovalci uporabljali že od druge polovice 19. stoletja, pa kasneje v času operaizma v Italiji, po letu 2001 pa so jo na novo obudili tudi raziskovalci, povezani v *Colectivo situaciones* v Argentini. Gibanja v Argentini so leta 2001 v enem mesecu zrušila pet predsednikov države; iz takih primerov se je vredno učiti, saj so ta gibanja v svoje hipoteze vključila najbolj pronicljivo revolucionarno dediščino tako družboslovnih znanosti kot zgodovinskih bojev v Evropi in drugod. Pri tem pa je njihova teorija nastajala neposredno na ulici, kot zapis samoorganiziranja, polnomočenja, soodločanja in soupravljanja.

Pri terenskem delu si pomagam tudi s teorijo socialne ekologije in njenimi metodami delovanja, pa s Freirejevo kritično pedagogiko, ki ukinja hierarhijo med vedočimi in nevednimi, učiteljem in učencem. Podobne metode so iz drugih zgodovinskih okoliščin razvila tudi gibanja zapatistov v Chiapasu v Mehiki ter vrsta drugih gibanj. Ogromno sem se naučila kot priča na vojnih območjih, denimo v Oaxaci, v Bagdadu ali pa na okupiranih območjih v Gvatemali. Veliko novih izkušenj in znanja sem dobila, kadar sem smela bivati in sodelovati z revolucionarnimi skupnostmi, kjer sem poleg njihovih pripadnikov lahko srečevala še druge raziskovalce, bodisi iz Evrope bodisi iz drugih delov sveta, s katerimi si izmenjujemo informacije, analize, premisleke.

Aktivni družbeni angažma kaže, da ti ne zadostuje le teorija. Prvič si aktivno posegla v stvarnost ob kreativni mladini v Avtonomni coni Molotov (ACM).

Teorija je vedno plod revolucionarne prakse. S tem ne mislim le prakse družbenih bojev, pač pa to, da vsako teorijo proizvede niz prelomnih premis, razvojnih postopkov, ki lahko izoblikujejo neke koherentne sklepe. Kadar teorija izključuje prakso, je zgolj ideologija. Zgodba z ACM je bila povsem naključna. Če bi opazovala spopad dveh enakovrednih tekmecev, ki si iz neumnosti razbijata glavo, se ne bi vmešala. Ker pa sem v njej videla ustvarjanje mladih skvoterjev, ki so zaključevali gimnazijo in bili kljub maturi, ki so jo vsi uspešno opravili prav v času branjenja ACM, izjemno politično angažirani proti vojni v Afganistanu, proti vstopu Slovenije v Nato in tako naprej, je bilo treba braniti tako svobodo izražanja oziroma

ustvarjanja. Ta skupina je izvajala raznovrstne akcije, kot na primer *Food not bombs* (Hrana, ne bombe), s katero so brezdomnim in lačnim v središču Ljubljane enkrat tedensko razdeljevali brezplačne vegetarijanske obroke. Gradili so čitalnico z alternativno literaturo in vrsto drugih dejavnosti, prek katerih so se politično artikulirali. Izpostavljali so temeljna družbena vprašanja – izginjanje javnega prostora, svobodo izražanja, privatizacijo osnovnih človekovih virov, izražali protivojna stališča in podobno. Tedanja politična garnitura je poskušala naredi vse, da o tako pomembnih vprašanjih, kot je vstop v Nato, ne bi stekla niti javna razprava. Referendum smo na nek način izsilili. Zaradi vseh prodornih družbenih aktivnosti, ki so jih skvoterji v ACM ustvarjali kljub svoji mladoletnosti, niso le zaslužili podpore, pač pa bi moral za njimi stati vsakdo, ki ga skrbi stopnja demokratičnosti v državi. Dobili so izjemno široko podporo tako strokovnjakov kot institucij in celo gledališčnikov, glasbenih skupin, novinarjev ter iniciativ iz tujine. Danes so ti mladi doktoranti še vedno dejavni ob družbenih in naravoslovnih temah, še vedno nepokorni in še bolj nesprijaznjeni s tem, kam tone država.

Delala si tudi v strokovni skupini, ki je v času Pahorjeve vlade pripravila teze z naslovom *Kam po krizi?* Ali politika dovolj upošteva sociološka dognanja ali jo bolj zanimajo ankete javnega mnenja in politični marketing?

Skupina *Kam po krizi?* je bila zelo heterogena in interdisciplinarna. Sestavljali so jo doma in v tujini uveljavljeni strokovnjaki. Vedeli smo, da bo težko doseči, da bi politika naša izhodišča in predloge upoštevala ali vključila v pripravo strategije razvoja, a tedaj, ko sta nastopili finančna kriza in gospodarska recesija, je nastal prazen prostor – prostor krize oziroma odločitve, kar implicira grški izvor besede kriza. Slovenija je bila že večkrat na prelomnici, ko bi morala hitro in učinkovito sprejemati odločitve, a se jim je vsakič poskušala ogniti, čemur so seveda sledile posledice, gospodarske, finančne, politične. Politika mora imeti strategijo in vizijo, mora biti odločna in dosledna pri uresničevanju le-teh, cincanje in stopicanje na mestu, kar delamo v Sloveniji, nas vodi samo še v bolj radikalno situacijo, iz katere bo vedno težje iskati neboleče izhode.

Odziv strokovne javnosti na dokument, ki smo ga pripravili in prek javne razprave v državnem zboru predstavili širši javnosti, je bil pozitiven. Odziv političnih institucij pa zelo negativen. Predvsem so nam očitali, da si jemljemo pravico pozivati k premisleku o novi razvojni poti, da smo uzurpirali prazen prostor, pa da bi morali počakati, da bi to naredila vlada ali pa stranke. Skratka, ta ignoranca in vzvišenost ljudi na ključnih položajih samo govori, kako nespametno se v Sloveniji zatira vsakršen premik, razmišljanje, analizo, celo javne diskusije ali samoiniciativne pobude strokovne javnosti. Predsednik vlade v Franciji je istočasno, ko je začela delovati naša skupina, sklical globalno najbolj uveljavljene strokovnjake, da so pripravili strateški dokument za smer razvoja države in EU. Pri nas nismo imeli takega predsednika vlade, zato smo se angažirali sami. A tudi to je bilo, kot že ničkolikokrat doslej, odveč.

Sindikalna pisarna prvega voditelja chattisgarhske osvobodilne fronte, ki je bil zaradi svojega političnega delovanja umorjen leta 1991. Chattisgarh, Indija, 2007. (Foto: Marta Gregorčič)

o pridelavi in predelavi domačih dobrot, semen in tako naprej, potisnjeni na rob preživetja. Slovenija nima nafte, ima pa rodovitna polja, gozdove in vodo. Če želimo razvoj, bomo morali ponovno premisliti kmetijsko in druge politike, kajti kmete so v Sloveniji v zadnjem desetletju s trga izrinila import-export podjetja, ki uvažajo najcenejšo hrano s padske tržnice. Pri tem je Slovenija skupaj z Romunijo in Bolgarijo ocenjena kot najmanj zahteven trg v EU. Kmete še dodatno izkoriščajo predelovalna podjetja in seveda veliki trgovci. Slovenski kmet pa, razen če je specializiran monokulturni veliki proizvajalec, ne more konkurirati niti s količino niti s ceno. Zato je nujno, da se kmetje povezujejo in da nastopajo na trgu skupaj. A negativna izkušnja s kmečkimi zadrugami, ki so postale običajna kapitalistična podjetja, ki raje uvažajo poceni hrano, kot pa da bi odkupovala od domačega kmeta, je preprečila tudi povezovanje kmetov, ki ne zaupajo več in raje opuščajo kmetije, kot da bi delali in ne mogli preživeti.

Pri *Urbanih brazdah* smo se zato želeli soočiti s tem stanjem in pokazati, da so rešitve razmeroma enostavne in da jih je mogoče doseči zgolj v dveh letih. V začetku leta 2011 smo začeli informirati in usposabljanje kmete za ekološko kmetovanje. Do septembra tega leta, ko smo ustanovili Zadrugo Dobrina, smo sodelovali s sedmimi kmeti, danes pa jih z nami sodeluje 41. Zadruga ponuja pestro izbiro domačih izdelkov v svoji trgovini v Centru alternativne in avtonomne produkcije. Od konca leta 2011, ko je začela preskrbovati šole in vrtnice na Tezmem, je za več kot sto odstotkov povečala trg. Preskrbuje že 26 obratov javne prehrane v Mariboru, ob viških sezone tudi tamkajšnji Klinični center. Meščane tedensko

Na problem zelo nizke prehranske samooskrbe v državi ste se s programom *Urbane brazde*, ki je deloval v Mariboru v okviru EPK, odzvali z vzpostavljanjem trajnostne lokalne oskrbe pod geslom »od vil do vilic«. Kako so skalila, rasla in obrodila semena tega projekta? Najbrž bi jih bilo potrebno posejati tudi v druga okolja?

Trajnostna lokalna preskrba je samo eden od sedmih socialnih, okoljskih in kulturnih projektov, ki smo jih uresničili v okviru programa *Urbane brazde*. Na začetku je bilo vse negotovo, financiranje, obstoj EPK kot take. Vmes so padali funkcionarji v Zavodu EPK, pa vlada in na koncu še župan. Ves čas na ravni odgovornih institucij nismo imeli sogovornika, a smo projekte izpeljali vrhunsko.

S projektom *Trajnostna lokalna preskrba* smo želeli ustaviti in obrniti smernico v kmetijstvu, da v Sloveniji že deset let vsak dan izgubimo sedem hektarjev rodovitne zemlje in da vsak dan kmetijo zapustijo trije kmetje. Pa da so ti v povprečju stari 57 let in da so mali pridelovalci, ki še živijo na tradicionalnih kmetijah z veliko biotsko pestrostjo, z ročnim delom, tehnično in kulturno dediščino, z bogatim znanjem

oskrbuje z zabožki, hrano prodaja prek spletne trgovine, prav tako pa izvaja pogostitve s kmečkimi dobrotami.

Zadruga Dobrina je prvo socialno podjetje, ki je nastalo takoj po sprejetju zakona o socialnem podjetništvu. Je neprofitna organizacija, ki dobiček vlaga v razvoj lastne dejavnosti in regije. Pri banki UniCredit so jo izbrali za eno od treh najboljših socialnih podjetij preteklega leta, Erste Bank pa jo je med več kot 1.800 kandidati uvrstila v ožji izbor 130 inovativnih podjetij. Sodelavci v zadrugi sodelujejo pri domačih in tujih razpisih, v prihodnjih štirih letih pa bodo morali iskati še dodatno financiranje, da bodo lahko pokrivali šest delovnih mest, kar je optimalno število za delovanje zadruge glede na vse, kar izvaja.

Projekt je izjemno uspešen in celo kmetijski strokovnjaki priznavajo, da je sramota, da je tak, nujno potreben razvojni projekt, nastal v okviru EPK, in ne, na primer, v okviru kmetijskega ministrstva ali katere od biotehničnih fakultet. Želja drugih mest in županov, da bi take in podobne projekte, ki so nastali v okviru *Urbanih brazd*, preslikali v svoja okolja, je veliko. Na to temo smo opravili že številne razgovore. Največ zanimanja je za projekt *Skupnostni urbani ekološki vrt*, saj so se v več kot desetih mestih po Sloveniji oblikovale iniciative, ki od županov zahtevajo presaditev tega projekta v svojo regijo. Pozitivno je, da so nekateri župani pripravljeni prisluhniti svojim občanom, tako da bomo morda kmalu imeli vsaj še nekaj takih vrtov v Sloveniji. Zagotovo se bo razvoj, ki so ga ustvarile *Urbane brazde*, širil.

Odprtje Centra alternativne in avtonomne produkcije na Valvasorjevi 42 v Mariboru – 2012.

(Foto: Andrej Cvetič)

O čem govori dejstvo, da je vlada dala tiho soglasje za možnost privatizacije rabe vodnih virov, ki jo načrtuje Evropska zveza?

Ali je Slovenija doslej že nasprotovala kakšnemu predlogu EU? Spomnim se argumentov iz leta 2010, ko smo vstopili v OECD in so poslanci s povprečji zanj dokazovali, da živimo potratno. Zakaj lažje je primerjati sistem trga dela, zdravstva, šolstva, preskrbe z vodo in drugega z državami, ki sistema blaginje niso nikdar vzpostavile, kot pa denimo z razvitimi. Združevanje neprimerljivega ima resne posledice. Mehiko sem preučevala na dveh terenskih raziskovanjih, leta 2006 tudi državljansko vojno v Oaxaci, kjer je federacija z vojsko branila diktatorja, medtem ko je ukinjal šolstvo, kulturo, zdravstvo. Učitelji so zasedli medije, ulice, muzeje so spreminjali v bolnišnice. Če res želimo tako daleč nazaj, potem moramo takoj ukiniti vse, kar smo kdaj ustvarili.

Glavno mesto Mehike z 20 milijoni prebivalcev nima pitne niti tekoče vode. Samo dvakrat na dan po eno uro iz vodovodnega sistema priteče rjava voda za osebno higieno. Naj jugu Mehike je vode dovolj, a je v lasti korporacije Coca-cola, ki gazirane izdelke trži ceneje kot pa pitno vodo, zato najrevnejši pijejo gazirane pijače. Coca-cola je na oblasti držala stranko, s katero je neposredno privatizirala tudi šolstvo in ustavila vsak poskus vzpostavljanja javnega sistema. Da lahko učitelji čez dan učijo otroke, tam popoldne ali zvečer vozijo taksije ali opravljajo kakšno drugo dopolnilo delo, saj od nečesa morajo živeti. Učijo pa zastoj in v neprimernih učilnicah, brez klopi in vode, ker menijo, da brez šolstva ne bo niti družbe. Najslabše je na podeželju, kjer živi 62 staroselskih skupnosti s svojimi kulturami in jeziki. To so najrevnejši, ki državo občutijo samo pred volitvami, ko v vasi vstopi vojska ali obožena policija ter jim vsili, koga morajo voliti.

Torej, če želimo standarde iz Mehike ali pa tiste iz Turčije, Portugalske ali Grčije, potem ne potrebujemo ne politikov, ne šol, ne vode, ne dodatnega financiranja, pravzaprav nič. Reforme, v katere nas silijo, zasledujejo uničujoče cilje in za to ni treba dodatnega financiranja. Ustvarjanje in razvoj bi morala biti draga, ne pa uničevanje. Tendenca gre torej v tej smeri, a ker si tako drastičnih reform ne upajo izvesti čez noč, ker bi se jim zgodila ulica, nas na nižanje standardov z neinteligentnimi argumenti navajajo počasi, ravno toliko, da prenesemo.

Zdi se, da je izkoriščevalska neoliberalna pohlepnost na Zahodu podivjala potem, ko se je zrušil tako imenovani komunizem, ki je bil vendarle neka potencialna grožnja, ki je skrajni pohlep držala na vajetih.

Po eni strani to drži, po drugi pa nikakor ne, ker socializem niti v Evropi ni umrl, pač pa so si ga prisvojili bogati in ga zlorabljajo, da nas silijo financirati dolgove, reševati podjetja z nacionalizacijami in podobno. Če ne morejo nelikvidnih podjetij, bank in drugih strateških naložb dokapitalizirati drugače, potem pri tem uporabijo nas in mi plačujemo davek vseh kriz, ki jih kapitalizem proizvede. Zakaj Merklova ni začela razprodajati nemških podjetij? Začela jih je nacionalizirati, Grčiji pa hkrati priporočila, naj proda kak otok. Ta absurd je res zanimiv. Poglejte evropske funkcionarje, menedžerje največjih korporacij, predstavnike nadzornih svetov in druge

vplivne ljudi. Njihov notranji sistem, od plač do zdravstva, pokojnin in šolanja otrok, ni prav dosti kapitalističen. Mi živimo v kapitalizmu, oni v socializmu. Mi odgovarjamo za njihove napake, oni pa za svoje ne.

Pohlep se je uresničeval pod zvenečimi gesli svobode, demokracije in pravne države – ob popolni svetosti privatne lastnine, ne glede na to, kako se pride do nje, a brez kakršnekoli socialne empatije in morale.

Seveda. Saj kapitalizem ni izšel iz družbenih bojev. Kapitalizem v sebi ne nosi prav nič človeškega, humanega, dostojanstvenega. Kapitalizmu je organizirana in misleča družba celo odveč, saj rabi razdrobljene, nevedne, ponižne, delavne ljudi, nesposobne povezovanja in upiranja; in to v veliki meri tudi dosega. Nobena država še ni vzpostavila takega pravnega sistema, ki ga ne bi kapitalist, ki ima dovolj močan interes in dovolj kapitala, obšel. Veliki globalni akterji, predsedniki velikih držav in bank so bili doslej prisiljeni odstopati zaradi spolnih škandalov, posilstev ali drugih skrunitev človekovega telesa, ne pa zaradi tega, da so, denimo, v pomanjkanje pahnili države ali celo celine, uničili banke, razprodali podjetja in ustvarili armado brezposelnih, lačnih, zlorabljenih.

Pravo ne oblikuje družbe ali politike. Je samo orodje, prek katerega se lahko družbeni konsenz prevaja v pravne norme, ki veljajo za vse enako. In pri enakosti se vse zatakne. Kajti kapitalizem temelji na poglobljanju neenakosti. To je njegov motor – krade tu, da se dobiček nabira tam. Pobja, mori, uničuje državo za državo. Vojna je kapitalizmu imanentna, prav tako negotovost, občutek nevarnosti, strahu, zakrčenosti ... Če bi se enakost kakorkoli začela vzpostavljati, bi kapitalizem padel. Za kapitalizem je torej treba marsikoga žrtvovati in dokler ne žrtvujemo sebe, ali pa vsaj mislimo, da ne, stvari dopuščamo in podpiramo. Ko udari po nas, pa je že prepozno.

Demokracijo se je celo izvažalo. Predstavniki naše države so to lakajsko požegnali. Kaj si o takem ravnanju misliš, si pokazala s sodelovanjem v akciji *Živi ščit*.

Zelo močno sem doživljala že vojno v Jugoslaviji, o kateri se je v Sloveniji takrat bralo, kot da se nas ne tiče. Ob napadu na Beograd sem uporabljala nove tehnologije in pol leta sem neprestano moderirala globalne spletne forume, v katere so se povezovali aktivisti z vsega sveta. Ob invaziji na Afganistan sem bila že podiplomska študentka in s prijateljem sva se resno pripravljala na odhod, a naju je vojna prehitela. Bushu se je mudilo. Mudilo se mu je tudi pri Iraku, Sloveniji pa se je mudilo vstopiti v Nato brez javne razprave. Dve leti sem bila dejavna proti vstopu v Nato, tako v javnih razpravah, na ulici, s publikacijami in protesti. Čeprav smo naredili ogromno, ni nič kazalo, da bi Slovenija kot država agitirala proti moriji. Še več, borci, številne pomembne strokovne organizacije in posamezniki so se vključili v agitacijo za Nato – elitni klub so ga imenovali. Mnogi so kasneje to javno obžalovali, a dvomim, da so prošnjo za odpuščanje naslovili na pravo javnost.

Vloga Slovenije pri invaziji na Irak je bila za mednarodno politiko bolj prelomna točka kot pa osamosvojitve. Dokončno smo presekali s perspektivo politike

Dnevni
izobraževalni in
družabni programi
za otroke v Centru
alternativne
in avtonomne
produkcije. Maribor,
2012. (Foto:
Andrej Cvetič)

nevrščenih držav, z globalno vlogo, ki jo je nekdaj definirala Jugoslavija. Če smo nekdaj v Iraku, Afriki in drugod postavljali rafinerije, naftne ploščadi, stanovanjske komplekse, energetske baze in industrijo, smo zdaj tam vojaki, ki branimo diktaturo kapitala. Rada bi poudarila, da je bila izkušnja z Irakom moja življenjska in strokovna prelomnica. Od tam ni več poti nazaj. Nikdar ne bi smeli dopustiti, da bi drugi odločali o našem preživetju, in nikdar ne bi smeli druge pošiljati v smrt. Sploh pa ne za koristi hegemonov. Kakor koli se bo to slišalo strašljivo, menim, da bi vsakdo moral imeti tako izkušnjo, še zlasti, če o usodi ljudi, ki jih kapital napade, pobije, posili, uniči, lahko soodloča, pa četudi prek predsednikov vlad ali drugih državnih organov. Pokimali smo pri invaziji na Irak, kimamo pri okupaciji Palestine in številnih drugih držav. To svojo vlogo častimo s praznim patriotizmom in drugimi nazadnjaškimi in nehumanimi hvalnicami. Od tega sicer čisto nič nimamo, smo pa, vsaj zdi se nam, v elitnih klubih.

Bistva družbenega dogajanja so mnogim očem dolgo skrita, kajti vsaka družba ustvari fasado s svojim novorekom (ne samo tista, ki jo je imel v mislih Orwell). Kakšna je (bi morala biti) vloga medijev pri tem?

Mediji imajo pomembno, lahko pa tudi odločilno vlogo. Zgodovinski primeri kažejo, da je lahko en sam članek, objavljen v britanskem mediju, z dovolj nazorno ponazorjenim zatiranjem v koloniji, zrušil imperij. Danes imamo možnost prek globalnega spleta spremljati na stotine medijev, pa to najbrž ne vpliva veliko na našo politično pismenost ali pa družbeno angažiranost. Imamo možnost slediti na tisoče alternativnim, avtonomnim, skupnostnim, neodvisnim medijem. Vse države ali pokrajine po svetu, ki so se uprle, so skupaj z uporom ustanovile tudi skupnostne radie, alternativne dnevnikove, fanzine, medijske portale, družboslovne

revije. Tudi mi bomo morali ustvariti alternativne medije, če bomo še želeli biti informirani. Pri nas se je opustilo delo raziskovalnih novinarjev, poročevalcev iz tujine. Imamo pa površinske talk-showe, ob katerih gledalec, poslušalec ali bralec niti ne ve več, kaj je srž problema in kje se ga lotiti.

Kritična si tudi do dogajanj na univerzi.

Ivan Illich je pred štirideset leti napisal knjigo *Odšolajmo družbo*, v kateri je nakazal, zakaj izobraževanje družbi škoduje. Imamo celo vrsto libertarnih in kritičnih teoretskih smeri, kot Frankfurtsko šolo ali pa pedagogiko zatiranih Paula Freireja. O degradaciji znanosti in univerzitetnega znanja se globalno gledano sprašujejo že petdeset let. V Sloveniji še sploh ne. Če izpostavim samo bolonjsko reformo, ki je priletela tako rekoč čez noč in je niti niso narekovali znanstveniki, pač pa politiki, celo policisti, obrambni ministri – pa je brez najmanjšega pomisleka ves establishment padel na finto, da bo reforma rešila univerzo in kakovost študija, zgodilo pa se je le to, da so odpustili najboljše in si na novo razdelili vrtičke, skrajšali študij in še omilili merila. Golobič je poskusil s plačljivim podiplomskim študijem in elitizacijo visokega šolstva, in s tem uspel, še preden je moral odstopiti. Potem je prišel Turk in spet gremo naprej, še globlje, še nižje.

Študenti so se vedno borili za spremembe, čeprav se tega morda navzven ne vidi. A univerza je podobno kot država ali cerkev na nek način neprebojni sistem. Da spremeniš malenkost, se moraš raztrgati. Kot vsi sistemi pa tudi univerza zdaleč najbolj skrbi za to, da se spodkopava, da se samoukinja. Kakovost študija pada sorazmerno z degradacijo gimnazijskega znanja in danes je študij pristal na ravni gimnazij ali pa višjih šol. Poslušajte profesorje ali pa študente. Niti ne rečejo več, da gredo na faks, ampak da gredo v šolo, pa da se bodo tam pridno učili.

Mali pridelovalci ekološke in integrirane hrane, vključeni v Zadrugo Dobrina. Slovenske gorice, 2012. (Foto: Vanja Bučan)

Omenila si, da si se upirala že v gimnaziji. Kaj je zbudilo sociologa v tebi, te poglavo v ta študij? Kaj te žene pri tvojem delu sedaj?

Grumova Goga je bila nedvomno glavni razlog, da sem postala sociologinja. Novomeška gimnazija je imela renome. Mislila sem, da se mi bodo tam odpirali novi svetovi, a dogajalo se je vse kaj drugega. V štirih letih sem morda imela štiri učitelje, ki sem jih lahko spoštovala. To je absurd. Toliko večji, ker to ni spomin za nazaj, ampak ker sem se tega zavedala že takrat. In se temu aktivno upirala. Odvijale so se neke zagonetne drame, povezane s spolnimi zlorabami, s psihiatrijo, s policijskim spremstvom učiteljice iz šole (ki je potem pristala v zaporu), s krajami bančnih kartic, za kar so poskušali obtoževati dijake, pa to, da sem doživela dva živčna zloma učitelja med poukom. En tuj jezik sta nam predavali dve starejši dijakinji, polletje pa je zaključila kar ena strupena učiteljica, ki sploh ni učila tistega jezika. Grum bi znal to krasno opisati.

Iz teh dram sem se reševala najprej z nekaterimi predmeti, pa v Knjižnici Mirana Jarca ali v Slonu s knjigami v roki. Ko pa se je končno zamenjala tudi generacija učiteljev, sem začela dobivati spodbude zlasti pri slovenščini, zgodovini in sociologiji, naj berem dodatno gradivo in raziskujem naprej. Zanimalo me je sicer vse, tudi naravoslovje, saj sem se zato vpisala na naravoslovno gimnazijo, a kmalu sem začela analizirati to, kar se mi je dogajalo na sami šoli, s sošolci, še posebej pa tisto z učitelji. Kako to, da sem že v drugem letniku ocenila, da ti ljudje nikdar ne bodo odločali o moji prihodnosti, ne vem. Je pa bilo to dobro, saj me je razredničarka za popotnico ob zaključku gimnazije, ko sem bila že sprejeta na fakulteto, pospremila z besedami, da nikdar ne bom končala prvega letnika.

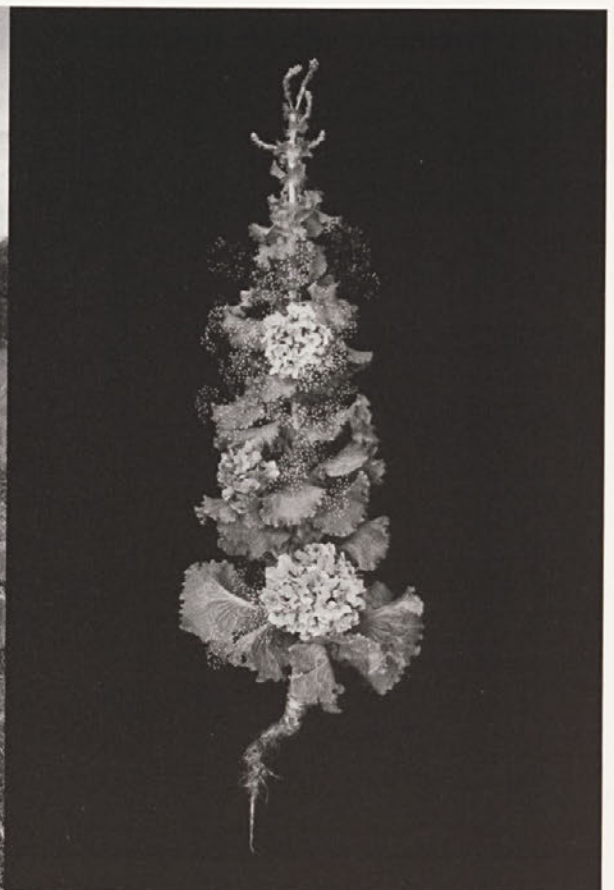
Zdaj se temu smejim, takrat pa to ni bilo tako nedolžno, saj me je ena srdita gospa poskušala celo izključiti iz gimnazije. Če mi starši ne bi zaupali in se postavili zame, gimnazije nikdar ne bi imela priložnost končati. Takrat nikakor nisem razumela, zakaj nam vsi dopovedujejo, da nam nič v življenju ne bo uspelo. Ta negativnost, zatohlost, najbrž tudi malomeščanstvo, pa medosebni odnosi, razmerja moči, prepovedi, prisila ..., vse to je najbrž krivo, da me je sociologija še bolj pritegnila. Na fakulteti sem si poleg rednega študija sama začela nalagati dodatno delo, ker so me nekatere stvari zanimale in jih še nisem znala analizirati. Nekateri profesorji so prepoznali moje zanimanje, strast do sociologije in raziskovanja ter so me že zelo zgodaj začeli vabiti k številnim sodelovanjem, k pisanju člankov, k raziskavam, na mednarodne kongrese, k svojim raziskovalnim projektom.

Doma si bila na Brezovici pri Mirni. Kje je zdaj tvoj dom, kakšna je tvoja vez z Brezovico?

Doma sem vedno tam, kjer si ustvarim pogoje, da živim in delam. K mami, očetu, stricu in drugim sorodnikom se zelo rada vračam. Preko strica in očeta se lahko vsakič znova potopim v zgodbe iz njenega otroštva, in to me zelo zanima. Očetovo sorodstvo ima rojene pripovedovalce, ki so kot otroci doživljali drugo svetovno vojno, zato jim nikdar ne zmanjka zgodovinskih in političnih zgodb; to je zame

izjemno bogastvo. Neprecenljiva se mi zdi edina etnografija teh malih vasic med Trebnjim in Mirno, ki jo je na svoj način zapisal Vid Ambrožič v knjigi *Žandar med knjigami in cvetjem*, pa tudi redke etnografije drugih delov Dolenjske. Potrebovali bi novega Louisa Adamiča, pa seveda njegov *Dinamit*, da bi znali stopiti po poti osvobajanja tako na Mirni kot tudi drugod.

Urbane brazde, Maribor 2012. (Foto: Vanja Bućan)

DAMIJAN ŠINIGOJ IN BARICA SMOLE

ZADNJI POGOVOR Z MARUŠO KRESE

Maruša Krese (1947–2013)¹ je bila pesnica, pisateljica, novinarka, svetovna popotnica in hči narodnega heroja Franca Kreseta Čobana iz Bogniče vasi pri Trebelnem ter matere – tudi partizanke – Ljudmile (Maruše) Krese iz Mirne Peči, sestra fotografkinje in novinarki Mete Krese ter še marsikaj. V Sloveniji je študirala umetnostno zgodovino in primerjalno književnost, v ZDA, Veliki Britaniji in na Nizozemskem pa psihodramo. Od leta 1990 je živela med Berlinom, Gradcem in Ljubljano kot svobodna novinarka in pisateljica. Ustvarila je več kot deset dokumentarno-umetniških radijskih oddaj, svoje prispevke pa je objavljala v revijah in časopisih Die Zeit, Berliner Zeitung, TAZ, Lettre International, Manuskripte in drugod. Nemški predsednik ji je za njeno humanitarno delo in kulturno posredništvo med Bosno in Nemčijo podelil zlati križec, avtorice evropskega projekta Ženske z vizijo (2007) pa so jo uvrstile med sto najplivnejših žensk Evrope.

Objavila je številne pesniške zbirke: *Danes* (*Heute*, 1989), *Postaje* (*Bahnhöfe*, 1992), *Gestern, Heute, Morgen* (*Včeraj, danes, jutri*, 1992), *Beseda* (*Das Wort*, 1994), *Pjesme iz Sarajeva* (*Pesmi iz Sarajeva*, 1994), *Selbst das Testament ist verlorengegangen* (*Še testament se je izgubil*, 2001), *Yorkshire Tashe* (*Yorkshire torba*, 2003), *Heute nicht* (*Danes ne*, 2009), eseje *Frauen über Nationalismus und Krieg* (*Ženske o nacionalizmu in vojni*, 1993) ter prozo: *Von der Bora verweht* (*Burja je odnesla*, 1998), *Alle meine Kriege* (*Vse moje vojne*, 2006), *Alle meine Weihnachten* (*Vsi moji božiči*, 2006), novembra lani pa je pri Gogi izšel njen romaneskni prvenec *Da me je strah?* Za knjigo *Vsi moji božiči* je prejela nagrado fabula.

1 Maruša Krese je po težki bolezni 7. januarja letos umrla. Ta kratki intervju – eden zadnjih pogovorov z njo – je s filmskega posnetka Damijana Šinigoja v besedilno obliko prelila Barica Smole.

Maruša Krese med njenim pisateljskim bivanjem in pisanjem romana *Da me je strah?* v Novem mestu. Knjigarna Goga, september 2011. (Foto: Rasto Božič)

Zakaj ste knjigo naslovili *Da me je strah?*

Med vojno v Bosni in Hercegovini sem začela hoditi v Sarajevo in ni me bilo strah, čeprav sem videla in doživela grozne stvari. Takrat sem začela razmišljati o mladih ljudeh, kakršna sta bila moj oče in mati, ko sta šla v partizane. Oče je še trideset let po vojni na svoj način doživljal travme iz tistega časa. Takrat sem razumela, da so trenutki, stanje, ko strah preprosto preskočiš. Samo tako lahko preživiš takšne težke čase. Brez sarajevske izkušnje tega ne bi poznala, čeprav svojega trpljenja v Sarajevu ne morem primerjati s tistim, ki so ga toliko let doživljali prebivalci tega mesta.

Tudi na koncu knjige se spominjate olimpijskega stadiona v Sarajevu, ki so ga med vojno posejali z grobovi, na nagrobnikih pa so bile letnice rojstev padlih oziroma letnice rojstev vaših otrok. Sarajevo je, kot je rekel nekdo, v vašem srcu.

Res je. A vsakič, ko sem zapustila Sarajevo, sem si rekla: Nikoli več. Pa sem se vseeno vračala, saj sem se spominjala maminih besed, da je bila Bosna srce partizanstva. Pa so se časi spremenili: mama je imela v Beogradu prijateljico, s katero sta bili skupaj v partizanih, in odnosi z njo so se začeli med to balkansko vojno krhati, kar sem vpletla tudi v knjigo. Knjiga pa se konča s prizorom, ko gremo vsi na ladjo in odplujemo v Južno Ameriko. A to so sanje.

Vrniva se k nagradi, ki vam jo je podelil nemški predsednik, k zlatemu križcu za hrabrost. Je bilo to zaradi vašega delovanja na Balkanu v času vojn?

Oh, nekam sem ga založila in našla sem ga šele sedaj, ko sem se selila v Slovenijo. Poudariti moram, da sem živela v Berlinu, ki je bil odprt za Sarajevo, in zdelo se je, da je Berlinčanom zelo blizu. V Ljubljano sem malo hodila, imela sem občutek, kot da je Sarajevo za Slovence zelo daleč. V Berlinu pa je bilo drugače, morda tudi zaradi izkušnje zidu. Berlinčani so neprestano gradili mostove z obleganim mestom – gledališčeniki so pomagali gledališčnikom in podobno. Glavni igralci so po premieri napovedali zbiranje denarja za trpeče mesto in ob vhodu so igralke v široka krila zbirale prispevke. Ljudje v Berlinu so bili odprti, razumeli so, kaj se v Bosni dogaja, bolj, kot so to razumeli pri nas. Pogosto sem v Sarajevu slišala: Slovenski pisatelji in glasbeniki ste prišli k nam na gostovanje za tri dni, ker pa ste se imeli lepo, ste ostali en mesec. Kje pa ste zdaj? V Sloveniji v tem času nisem bila zelo priljubljena. Morda še tole: sinu Davidu je nemški senator za kulturo rekel, da mora biti pa lahko živeti s tako mamó. Odvrnil mu je, da mu bo poslal video o našem vsakdanjem življenju, pa bo videl, kako je.

Kdaj se vam je porodila ideja za zadnjo knjigo *Da me je strah*?

To sem s seboj nosila od osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko se je začel vračati nacionalizem, ko so se začeli nekateri vračati iz Argentine. Pa sem se izgovarjala, da za to potrebujem čas. Junija lani² pa se mi je porodil stavek: Da me je strah? Sledil je premor, nikakor nisem mogla poiskati besed za tisto, kar mi manjka. Skušala sem se rešiti staršev, a sta bila tako hudičevo močna, da se ju nisem mogla. Sem jima pa hvaležna, da me nista morila s partijo, da sta me podpirala, ko sem šla na avtostop po Evropi. Potem sem delala reportaže v Beogradu in na Kosovu. Pri niški kuli iz lobanj, med Karadićevimi govori, v katerih je Bosancem in Bošnjakom (še vedno ne ločim tega) vedno rekel Turki, so se koščki počasi sestavljali v celoto.

Spregovoriva še malo o pripovednem slogu v romanu, o tem, da se prepletajo trije glasovi: otrokov in dveh staršev. Zakaj ste izbrali ta način?

Kot rečeno, sem roman dolgo nosila v sebi. A kako se naj lotim te tematike? V pesmih? Z odgovorom na vprašanje o strahu se je vse zložilo: pripovedovalca sta starša in otrok. Vsi trije so namenoma brez imen.

Se bojite, kakšni bodo odmevi na knjigo *Da me je strah*?

Morda bo na to knjigo reakcija ali pa tudi ne. Najhujši je molk.

2 Junija 2011. (Opomba urednika)

Leta 2006 je izšla vaša knjiga *Vsi moji božiči*. Zanj ste prejeli nagrado fabula. Vas je domovina končno prepoznala kot umetnico?

To sem napisala, ko sem bila prvič brez svojih treh otrok. Saj sem si želela biti enkrat sama, a v božičnem času sem zaradi tega zajokala.

Ste pisali v nemščini?

Vsa svoja besedila pišem v slovenščini. Druge jezike sicer obvladam, a slovenščina je moj prvi jezik, besedila so mi v nemščino prevajali. Tudi z otroki sem govorila slovensko. Ko otrok ponoči joka in ima vročino – naj ga tolažim in mu pojem drugače kot v slovenskem jeziku? Oni seveda znajo mnogo jezikov.

Je bila nagrada fabula presenečenje?

Takrat sem bila v Mehiki.

Maruša Krese v pogovoru s Stanko Hrastelj.
Atrij Knjigarne Goga, september 2011. (Foto: Rasto Božič)

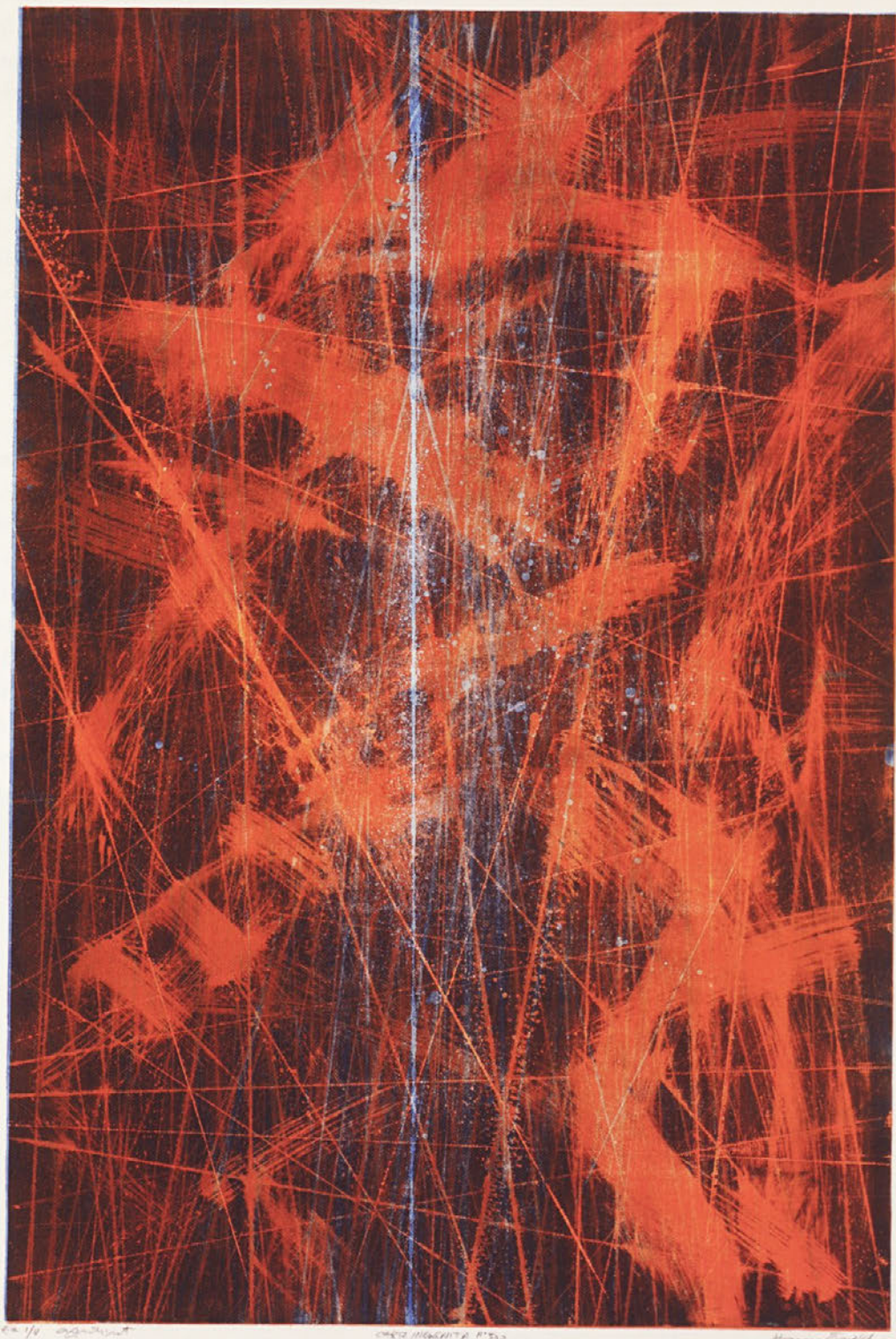
Povejte, nagrada kaj spremeni?

Morda bom to najbolje povedala s tole prigodo: Z vnukinjo sva stali pred ljubljansko Pošto, ko se je ustavila starejša gospa in mi rekla, kako rada ima moje stvari. Pa da sem bila hipi, ona pa ne. Vnukinja je seveda takoj pripomnila, da bo tudi ona hipi.

Kako se spominjate hipijejskih časov?

Ko sem prišla prvič v ZDA leta 1971, sem ugotovila, da so zlati časi hipijevstva minili, lahko sem samo še kuhala marmelado in pekla kruh ...

Kruh, božiči, partizanstvo, tih in umirjen Marušin glas so napolnili njeno sobo. Nič sledu o trpljenju zaradi bolezni ni bilo na njenem obrazu. Nič zamer ni bilo v pripovedi. Kot da samo niza dejstva, ki so posledica dogodkov, kakršne sta doživljali vojna in povojna generacija sami ali skozi svoje starše in ob njih. Ki so tudi romaneskna pripoved o žrtvah; to niso samo mrtvi in ranjeni v Jelenovem žlebu, po doljenjskih in drugih vaseh in taboriščih, ampak so slikanje časov, ki so puščali rane tudi tistim, ki so se borili za svobodo, in celo njihovim potomcem, ki bi »jo najbolje odnesli«, če bi se tega v »novi demokraciji« sramovali. Nič nostalgije ni ne v Marušini pripovedi ne v knjigi: ko da bi poslušali in brali, kako burni čas valovi tja čez Atlantik, v Južno Ameriko, kjer se morda poraja nek nov družbeni red, pa nazaj, ko silovito udarja v našo miceno, lepo narodno obalo. Pri poslušanju pisateljčine pripovedi se od nekod prikrade spoznanje, da nas je treba biti strah samo strahu. Če nas je, potem literatura in zgodovina posipata prah pozabe in nanj zarisujeta svoje kolesnice.

Hamo Čavrk, grafika iz cikla *Carta Incognita*, aquatinta, globoki tisk

ZVEZDANA BAJC
**DRUŽBENA ODGOVORNOST KOT
DEL POSLOVNE STRATEGIJE**

Uvod

Družbeno odgovorna naravnost je prisotna na vseh ravneh Krkinega delovanja. Je temeljna usmeritev te družbe že vse od njene ustanovitve in je ne- ločljivo povezana z njenim poslanstvom zdravega življenja.

V Krki se zavedamo¹ pomena odjemalcev (insti- tucije, neposredni in posredni kupci ter končni po- trošniki) in naše odgovornosti do njih. Naše aktivno- sti odražajo odgovornost do zaposlenih in vrednote, za katere se zavzemamo: hitrost in fleksibilnost, par- tnerstvo in zaupanje, učinkovitost in kreativno- st. Pri komuniciranju z vlagatelji si prizadevamo za čim večjo odprtost, ažurnost in konsistentnost. Dolgoročno sodelovanje z družbeno skupnostjo in spodbuden prispevek k njenemu razvoju, ne le s sponzoriranjem in donacijami, ampak tudi z dejanji krkašev posameznikov, sta pomemben del Krkine tradicije. Odgovornost do naravnega okolja v Krki vgrajujemo v vsakodnevno poslovanje in s tem po- sredno vplivamo na vse, ki se kakorkoli vključujejo v naše poslovanje.

¹ Avtorica je članica uprave Krke, d. d., Novo mesto.

Odgovornost do odjemalcev

V ospredje odnosa z odjemalci postavljamo njihovo zadovoljstvo z našimi izdelki in storitvami. Gradimo odnos, ki temelji na medsebojnem sodelovanju, poznavanju in zaupanju. Glede na naravo prometa z zdravili svoje odjemalce razvrščamo v štiri skupine.

- institucije (zdravstvene, regulatorne, za področje industrijske lastnine, zdravstvene zavarovalnice in tako dalje),
- neposredni kupci (distributerji, druga farmacevtska podjetja),
- posredni kupci (lekarne, bolnišnice, farmacevti, zdravniki, veterinarji),
- končni potrošniki (bolniki, kupci).

Odgovornost do institucij

Pri sodelovanju z regulatornimi institucijami, zdravstvenimi zavarovalnicami in drugimi organi, ki se ukvarjajo z zdravili, ne upoštevamo le uradno predpisanih postopkov, ampak z zagotavljanjem verodostojne dokumentacije in hitro odzivnostjo prispevamo k dolgoročno uspešnemu sodelovanju. Kakovost, varnost in učinkovitost naših izdelkov ter zanesljivost in verodostojnost podatkov so naša glavna odgovornost. Za doseganje vedno višje ravni neprestano nadgrajujemo sisteme delovanja, kar potrjujejo uspešno opravljene presoje in preglede, s katerimi pristojni organi redno preverjajo skladnost našega poslovanja in modela integriranega vodenja z zahtevami standardov.

Za uspešno doseganje razvojno-raziskovalnih ciljev svoje ideje in znanje povezujemo s specializiranimi ustanovami in podjetji. Poseben pomen ima ciljno usmerjeno projektno sodelovanje z univerzami in inštituti ter drugimi ustanovami na področju šolstva in znanosti. Na področju izobraževanja potekajo vsakodnevne dejavnosti, pomemben del sodelovanja pa so tudi Krkine nagrade in štipendiranje bodočih strokovnjakov. Stalnica procesa izobraževanja naših strokovnjakov je pridobivanje in nadgrajevanje znanja prek uspešnega sodelovanja z omenjenimi institucijami, pa tudi sodelovanje v pedagoško-znanstvenem procesu.

Pri spremembah okolja, tako strokovnega, znanstvenega kot tudi regulatornega, sodelujemo predvsem z delovanjem v različnih strokovnih in industrijskih združenjih v Sloveniji, na ravni Evropske unije in tudi na drugih trgih.

Odgovornost do neposrednih kupcev

Druga skupina odjemalcev so neposredni kupci, distributerji zdravil in druga farmacevtska podjetja. Mnenja, ki nam jih posredujejo, so za nas dragocena, saj nam pomagajo prepoznavati ključna področja in poslovne procese, kjer so potrebne izboljšave, kar je temelj za zagotavljanje nadaljnje rasti prodaje. Zadovoljstvo neposrednih kupcev zato skrbno spremljamo in merimo zaupanje, ki ga v njihovih očeh uživa Krka.

Anketo zadovoljstva smo prvič izvedli leta 2005, najvišje stopnje zadovoljstva pa smo zabeležili v letih 2010 in 2011, ko je splošna ocena zadovoljstva znašala 4,5 točke (od možnih 5). Visoko stopnjo zadovoljstva naših neposrednih kupcev potrjuje tudi njihova pripravljenost, da sodelujejo v letnih anketah. V letu 2011 smo po kriteriju realizacije prodaje izmerili kar 95-odstotni odziv.

Odgovornost do posrednih kupcev

Ena najpomembnejših in najštevilčnejših skupin odjemalcev so posredni kupci. To so zdravniki in farmacevti, ki so vez med nami in končnimi potrošniki, saj naše izdelke predpisujejo, priporočajo in izdajajo. Naša odgovornost je, da jim zagotavljamo vse potrebne strokovne informacije o Krkinih izdelkih, ki jih potrebujejo pri svojih odločitvah. V odnosih do posrednih kupcev oziroma strokovne javnosti upoštevamo vse veljavne zakonske norme in etične standarde.

Ker je osebni stik še vedno najpogostejša pot prenosa informacij, imamo na 35 trgih organizirano marketinško-prodajno mrežo, v katero je vključenih več kot 3500 zaposlenih. Odgovornemu in načrtovanemu sodelovanju s posrednimi kupci namenjamo veliko pozornosti, sledimo smernicam ter skrbno analiziramo povratne informacije. Nepogrešljiv del odgovornega odnosa je tudi, da so vsi zaposleni, ki

prihajajo v stik s posrednimi kupci, strokovno dobro usposobljeni, zato redno skrbimo za njihovo usposabljanje in izobraževanje.

Pomembno je, da imamo o zadovoljstvu svojih posrednih odjemalcev sliko, ki ne omogoča le primerjave s konkurenčnimi podjetji, ampak tudi med posameznimi trgi. Tako smo leta 2011 na ključnih trgih (Slovenija, Ruska federacija, Hrvaška, Poljska, Madžarska in Češka) s pomočjo zunanje neodvisne agencije že drugič izvedli raziskavo *Krka Image*. Z njo merimo svoj ugled in zadovoljstvo posrednih odjemalcev (splošni zdravniki, specialisti – kardiologi in psihiatri, farmacevti ter veterinarji) na ravneh podjetja, izdelkov in strokovnih sodelavcev ter marketinško-prodajnih in poprodajnih aktivnosti.

Med spremljanje zadovoljstva končnih potrošnikov in posrednih odjemalcev z našimi izdelki spada tudi številne pomarketingške klinične raziskave ter spremljanja klinične učinkovitosti in varnosti zdravil. Smo eno redkih generičnih farmacevtskih podjetij, ki izvaja te raziskave. Sistem spremljanja morebitnih

neželenih učinkov je na vseh trgih enoten in usklajen z evropskimi zahtevami in tozadevno zakonodajo.

Odgovornost do bolnikov

Uporabniki, to so bolniki in kupci naših izdelkov, so že od nekdaj v središču naše pozornosti. Naša prva skrb je njihovo zdravje, zato z bogato izbiro izdelkov zdravimo najbolj razširjene bolezni sodobnega človeka, uveljavljenim zdravilom pa dodajamo nova.

Razvijamo in trži kakovostne, učinkovite in varne generične izdelke z dodano vrednostjo in po dostopni ceni, po čemer smo prepoznavni v velikem delu sveta. Kakovost učinkovin, pomožnih snovi in vseh vstopnih materialov pa vse do končnih izdelkov preverjamo s številnimi laboratorijskimi testiranjmi z najbolj občutljivejšimi, najzanesljivejšimi in validiranimi analitskimi metodami in napravami. Tako zagotavljamo, da so vsa naša zdravila kakovostna, učinkovita in varna.

Naše komuniciranje z bolniki je odgovorno, profesionalno in usmerjeno k uporabniku. Zadnja leta

Krkin kompleks v novomeški Ločni. (Foto: Rasto Božič)

krepimo svojo prisotnost na spletu, saj želimo, da so uporabnikom ves čas na voljo sveže in aktualne informacije, hkrati pa jim pomagamo z nasveti in odgovarjamo na njihova vprašanja. Skoraj vse naše blagovne znamke izdelkov brez recepta imajo svojo spletno stran. Z željo, da bi še povečali dostopnost izdelkov, je v letu 2011 zaživela spletna stran lekarna-na-dom.si, ki prek spletnih lekarn na izbranem trgu omogoča nakup naših izdelkov, kar je dobrodošla in uporabna novost v sodobnem načinu življenja.

Pomembno novost za končne uporabnike smo predlani uvedli na področju zdravil na recept. Na spletni strani www.krka.si objavljamo vse dovoljene podrobne podatke o posameznem zdravilu. Še naprej objavljamo E-mesečnik, ki ga bomo prenovili, da bo za bralce še bolj zanimiv. Vedno nove in aktualne teme obravnavamo na spletni strani www.ezdravje.com. Redno dopolnjujemo tudi spletne strani, ki obravnavajo določene bolezni ali težave. Imamo tudi spletno stran za ljubitelje domačih živali www.klopi-bolhe.com.

Za uporabnike, ki ne uporabljajo spleta, še naprej pripravljamo tiskano gradivo. Informativno gradivo pripravljamo zlasti za izdelke, ki so v lekarnah na voljo brez recepta. V Sloveniji že šest let izdajamo revijo *V skrbi za vaše zdravje*. Za bolnike izdajamo tudi enako naslovljene knjižice, ki so namenjene izobraževanju o nekaterih najpogostejših obolenjih in zdravilih, dodana vrednost za bolnike pa so številni nasveti, kako ob teh težavah ravnati, ter nasveti za zdravo življenje.

Odgovornost do vlagateljev

Odgovorno ravnanje se odraža v doseganju ciljev poslovanja, ustreznosti transparentnosti poslovanja in komuniciranju z vlagatelji.

Transparentnost poslovanja je v skladu s sprejetimi dobrimi praksami korporativnega upravljanja, kot jih opredeljuje *Kodeks upravljanja javnih delniških družb*.

Za doseganje osnovnega cilja družbe je pomembno kakovostno komuniciranje z vlagatelji in analitiki, kar omogoča dobro razumevanje naše poslovne zgodbe. V letu 2011 smo kot najbolj odprta borzna družba v Sloveniji prejeli nagrado zlati portal za 5-letno odličnost na področju korporativnega upravljanja in odnosov z vlagatelji.

Pri komuniciranju z vlagatelji si prizadevamo za čim večjo odprtost, ažurnost in konsistentnost.

Informacije, ki jih posredujemo vlagateljem, se nanašajo zlasti na dosežene poslovne rezultate in na strategijo družbe v prihodnosti, pri tem pa upoštevamo politiko razkrivanja informacij družbe.

Glavni cilji komuniciranja so:

- doseganje poštene vrednosti Krke na trgu,
- lažji in ugodnejši dostop do virov financiranja,
- zadovoljiva likvidnost trgovanja s Krkinimi delnicami.

Navedene cilje uresničujemo:

- s srečanji z vlagatelji na sedežu družbe,
- z organizacijo srečanj vodstva družbe s finančnimi analitiki na sedežu družbe,
- z udeležbo na različnih konferencah za vlagatelje,
- z organizacijo predstavitev sestankov v finančnih središčih po svetu,
- z organizacijo konferenčnih klicev s finančnimi analitiki ob objavah poslovnih rezultatov,
- z izdajanjem publikacij za vlagatelje (časopis *Utrip* prihodnosti, predstavitevno in promocijsko gradivo za vlagatelje),
- z rednimi skupščinami delničarjev,
- z novinarskimi konferencami ob objavi poslovnih rezultatov,
- s komuniciranjem s finančnimi mediji.

Poslovni rezultati so v slovenskem in angleškem jeziku na voljo na spletnem portalu Ljubljanske borze SEOnet² ter na Krkinih spletnih straneh.

Odgovornost do zaposlenih

Dobre poslovne rezultate lahko dosegamo le z zavzetimi in usposobljenimi ljudmi. Vlagamo v razvoj strokovnega in vodstvenega kadra, sodelavce podpiramo pri pridobivanju višje izobrazbene ravni in zaposlenim tudi ponujamo številne možnosti za njihov razvoj, izobraževanje in usposabljanje.

Za privabljanje sposobnih strokovnjakov, ki bodo prispevali k uresničevanju naših ciljev, je treba sistematično delati z mladimi. Študentom in dijakom, ki že med izobraževanjem kažejo določeno nadarjenost in sposobnost, omogočimo pridobitev štipendije. Leta 2011 smo imeli 107 štipendistov, od

2 <http://seonet.ljse.si>

katerih jih je 25 tega leta uspešno končalo študij.

O sistematičnem in odgovornem delu na kadrovskem področju pričajo tudi številne nagrade in priznanja. Predlani smo že sedmič prejeli priznanje TOP 10 za vlaganja in uspešno delo na področju izobraževanja, bili smo med finalisti v akciji *Zlata nit*, Krka pa je ponovno prejela tudi naziv najuglednejšega delodajalca v Sloveniji.

Izobraževanje in razvoj zaposlenih

V skupini Krka veliko vlagamo v znanje in razvoj vseh zaposlenih. Delež zaposlenih z najmanj univerzitetno izobrazbo se nenehno povečuje in obsega v skupini Krka že 51 odstotkov. Konec leta 2011 je imelo v skupini Krka 4.591 zaposlenih najmanj univerzitetno izobrazbo. Med njimi je 95 doktorjev znanosti in 266 magistrov znanosti ter specialistov.

Pomembno orodje za učinkovito vodenje in razvoj kadrov je *Krkin pogovor*, v katerem vodja in zaposleni opredelita cilje ter se dogovorita o prednostnih nalogah in pričakovanih tako glede dela kot razvoja zaposlene in na osnovi tega načrtujeta njegovo izobraževanje. V *Krkin pogovor* so vključeni vsi zaposleni v skupini.

Vsak zaposleni v skupini Krka se je predlani več kot šestkrat udeležil različnih oblik izobraževanja. Svoje znanje je v povprečju izpopolnjeval 52 ur. Vložek v izobraževanje predstavlja v poslovnih prihodkih 0,63 odstotka. Krkaši se izobražujejo na fakultetah, inštitutih in v drugih ustanovah doma in v tujini – 67 jih je vpisanih na podiplomski študij za pridobitev specializacije, magisterija ali doktorata, ob delu jih je leta 2011 študiral 491.

Med prvimi v državi smo razvili tudi programe za pridobivanje nacionalne poklicne kvalifikacije. Smo edini izvajalci v državi za šest programov nacionalne poklicne kvalifikacije na področju farmacevtske industrije. Skupaj smo od leta 2004 podelili 828 certifikatov – 686 zaposlenim v Krki in 142 zaposlenim v drugih podjetjih in lekarnah.

Zaradi potreb po razvoju vodij smo razvili lastno šolo vodenja. Izvajamo jo v okviru treh programov, prilagojenih za različni ravni vodenja, in sicer: *Krkina mednarodna šola vodenja*, šola za operativni nivo vodenja in *program za osnovni nivo vodenja*.

Motiviranje zaposlenih

Izbiramo in nagrajujemo najboljše sodelavce in najboljše vodje na ravni organizacijskih enot in na ravni celotne skupine, najboljše sodelavce v marketinško-prodajni mreži ter najuspešnejše sodelavce na področju registracij. Leta 2011 smo v okviru Krkinih priznanj prvič podelili priznanje za izjemne dosežke, ki smo ga poimenovali *nagrada mag. Borisa Andrijaniča za izjemne dosežke*. Najzvestejšim krkašem že desetletja podeljujemo jubilejne nagrade, ki jih vsako leto slovesno podelimo na prireditvi *Dan Krkinih priznanj*.

Množična inventivna dejavnost

Krkin sistem inventivne dejavnosti omogoča, da lahko vsak zaposleni predlaga izboljšavo spontano ali pa ga k temu spodbudimo s tematsko akcijo. Množična inventivna dejavnost je sistem, ki se vključuje v sistem stalnih izboljšav v sistemu kakovosti in s tem v integrirani sistem vodenja.

Leta 2011 se je število izboljšav v primerjavi z letom prej povečalo za desetino. Predvsem se je povečalo število izboljšav z izračunljivim prihrankom. Predlagane izboljšave, ki so rezultat izkušenosti na delovnem področju, so pripomogle k izboljšanju procesov in prinesle precejšnje prihranke.

Varnost in zdravje pri delu

Zaposlenim zagotavljamo varno delovno okolje. V vse nove projekte in nove tehnologije vključujemo najnovejša dognanja s področja varnosti in zdravja pri delu ter varstva pred požarom. Za vsa delovna mesta in tehnologije spremljamo tveganja za nastanek neugod in zdravstvenih okvar. Tveganja periodično ocenjujemo in jih s primernimi varstvenimi ukrepi ohranjamo na sprejemljivi ravni ter tako dolgoročno vplivamo na nenehno izboljševanje delovnih razmer.

Že več let poteka projekt *Medsebojni odnosi in bolniška odsotnost*, ki prispeva k zmanjšanju navedene odsotnosti. Sproti spremljamo podatke o nezgodah na delovnem mestu. Izrednih dogodkov, na primer, požarov in večjih razlitij nevarnih kemikalij v zadnjih letih ni bilo.

Kakovost življenja

Za zdravje in dobre medsebojne odnose skrbimo z raznovrstnimi športnimi in kulturnimi dogodki. Organiziramo tudi preventivne, rekreativne in družabne programe. Leta 2011 smo nadaljevali z akcijo *V skrbi za vaše zdravje skupaj osvajamo vrhove*, s katero želimo ljudi spodbujati h gibanju in jih s tem ozaščati o pomenu zdravega življenja. Trim klub Krka organizira preventivne športne dejavnosti, ki se jih tedensko udeležuje 950 krkašev.

Kulturno umetniško društvo Krka združuje galejsko dejavnost, pevski zbor, gledališki klub, ustvarjalne delavnice in organizacijo obiskov prireditev ter tako bogati kakovost življenja sodelavcev.

Komuniciranje z zaposlenimi

Spodbujamo odprto in dvosmerno komunikacijo na vseh ravneh. Tako ustvarjamo produktivno delovno ozračje, povečujemo občutek pripadnosti, gradimo kulturo medsebojnega zaupanja in spoštovanja, nenehnega učenja ter odgovornega in učinkovitega dela. Uporabljamo različna interna komunikacijska orodja: objave na informacijskih tablah in zaslonih, tednik *Bilten*, mesečnik *Utrip*, interne spletne strani *Krkanet*, letne zbornice delavcev, svet delavcev. Vsak zaposleni se lahko kadarkoli obrne na predsednika uprave prek elektronske pošte, po predhodni najavi pa se lahko dogovori tudi za osebni pogovor.

Odgovornost do družbenega okolja

Odgovornost do družbenega okolja je trdno vpeta v strategijo našega poslovanja. Dobre odnose z družbenim okoljem gradimo na spoštovanju in dialogu. Dolgoročno sodelovanje z družbeno skupnostjo in spodbuden prispevek k njenemu razvoju, ne le s sponzoriranjem in donacijami, ampak tudi z dejanji posameznih krkašev, sta pomemben del Krkine tradicije.

Leta 2011 je Krka za sponzorstva in donacije namenila 3,94 milijona evrov in omogočila delovanje organiziranih skupin in posameznikov, ki so s svojimi projekti ali dejavnostmi usmerjeni v razvoj in

napredek družbe. Največ sredstev namenjamo zdravstvu in športu, sledijo znanost, izobraževanje, humanitarna dejavnost in kultura, podpiramo tudi tiste, ki s svojim delovanjem pripomorejo k varovanju naravnega okolja. Sponzoriramo predvsem projekte in društva na širši lokalni ravni, ki izpostavljajo množičnost in delo z mladimi.

Precej sredstev namenjamo za posodobitev in boljšo opremljenost zdravstvenih ustanov. Tako želimo omogočiti nujno zdravstveno oskrbo čim večjemu številu ljudi. Smo tudi soustanovitelji *Društva za zdravje srca in ožilja Slovenije* in vsa leta njegovega obstoja podpiramo njegovo delovanje. Sedmič zapored smo ob svetovnem dnevu hipertenzije leta 2011 skupaj s Sekcijo za arterijsko hipertenzijo pripravili akcijo merjenja krvnega tlaka mimo idočim v desetih slovenskih mestih. Namen akcije je širjenje znanja o krvnem tlaku, seznanjanje ljudi s pomenom rednega merjenja ter opozarjanje na nevarnosti, povezane z njim.

Dobrišen del sredstev namenjamo tudi športnim dejavnostim. Sponzoriramo predvsem amaterske klube na širši lokalni ravni, ki izpostavljajo množičnost in delo z mladimi.

Na pomoč priskočimo ljudem, ki jih prizadenejo nesreče ali družbene stiske. Vrsto let smo največji donator novomeškega društva Sožitje za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju in Osnovne šole Dragotina Ketteja, ki jo obiskujejo otroci s posebnimi potrebami. Prav tako pomagamo varstveno delovnim centrom in domovom za ostarele. Z donacijami se radi odzovemo tudi na pobude Rdečega križa in Karitas. Leta 2011 smo zbirali šolske potrebščine in oblačila za Rdeči križ. Na osnovni šoli s prilagojenim programom Levstikov trg, ki deluje v okviru Zavoda za usposabljanje Janeza Levca, pa smo organizirali predavanja o zdravi prehrani.

Družbeno odgovorni so tudi številni krkaši. Številni so dolgoletni krvodajalci ali pa so včlanjeni v različna nepridobitna združenja in organizacije. S predanim prostovoljnim delom v številnih pokroviteljskih odborih in organizacijah vsak na svoj način prispevajo k razvoju družbenega okolja in izboljšanju kakovosti življenja.

Viden pečat so svetu znanosti vtisnile *Krkine nagrade*, ki smo jih leta 2011 podelili enainštiridesetič

zapored. Z njimi mlade spodbujamo k ustvarjalnemu in raziskovalnemu delu, v 41 letih pa smo jih podelili 2.373. Krkine nagrade so postale simbol spodbujanja mladih k odličnosti v raziskovalnem delu, pomenijo pa tudi povezavo med akademskimi ustanovami in farmacevtsko industrijo ter spodbujajo hitrejši prenos znanstvenih dognanj v praktično delo.

Vse od ustanovitve podpiramo različne kulturne zvrsti, od leta 1971 pa v podjetju deluje tudi *Kulturno umetniško društvo Krka*, ki je decembra 2011 praznovalo 40-letnico obstoja. Podpiramo tudi kulturno dejavnost širšega družbenega okolja, denimo, novomeško gledališče Anton Podbevšek Teater, omogočamo pa tudi delovanje drugih kulturnih ustanov – Glasbene šole Marjana Kozine in Dolenjskega muzeja, pa tudi Pihalnega orkestra Krka. Vrsto let smo pokrovitelj ljubljanskega Cankarjevega doma in Festivala Ljubljana, v okviru katerega prirejamo tudi *Krkin kulturni večer*.

Podpora družbenega okolja pomeni za Krko trajni element, ki na eni strani izboljšuje kakovost življenja in utrjuje dobre odnose z ljudmi v okolju, v katerem delujemo, na drugi strani pa povečuje motiviranost in pripadnost zaposlenih.

Odgovornost do naravnega okolja

Tozadevno odgovornost v Krki vgrajujemo v vsakodnevno poslovanje in s tem posredno vplivamo tako na dobavitelje kot na kupce, lokalno skupnost in druge zainteresirane, ki se kakorkoli vključujejo v naše poslovanje. Odgovornost do naravnega okolja imamo zapisano v okoljski politiki, ki je izhodišče za izvedbo številnih okoljskih projektov. Sledimo najboljšim razpoložljivim tehnologijam in najsodobnejšim smernicam, katerih cilj je racionalna raba naravnih virov in energije, zmanjševanje vseh izpustov

Uprava Krke – direktor oskrbe z izdelki Vinko Zupančič, direktor razvoja in raziskav Aleš Rotar, predsednik uprave in generalni direktor Krke Jože Colarič, direktorica sektorja za ekonomiko in informatiko Zvezdana Bajc ter delavska direktorica Danica Novak Malnar. (Foto: Rasto Božič)

v okolje na najmanjšo možno mero ter izpolnjevanje zahtev okoljske zakonodaje. Svojo odgovornost smo pred dobrim desetletjem potrdili s pridobitvijo okoljskega certifikata ISO 14001, leta 2010 pa smo dobili še celovito okoljevarstveno dovoljenje. Po vseh letih ugotavljamo napredek na vseh področjih, ki so povezana z okoljem.

Odgovornost do naravnega okolja se odraža tudi v visoki okoljski odgovornosti vseh zaposlenih. To je proces, ki ga izvajamo prek načrtnega izobraževanja in usposabljanja ter prispevkov ali kratkih obvestil v internih medijih.

Prirejamo samostojne Krkine čistilne akcije in tradicionalna srečanja z okoliškimi prebivalci, na katerih jih seznanjamo z dejavnostmi, rezultati in načrti, povezanimi z varovanjem okolja. Njihove pripombe in pobude upoštevamo pri pripravi okoljskih ciljev in programov. O svojih dejavnostih na tem področju seznanjamo tudi širšo javnost.

Najpomembnejši dosežki pri varovanju okolja v letu 2011

- Zmanjšanje količine na odlagališče odloženih odpadkov za 37 odstotkov.
- Povečanje količine odpadkov, predanih v kompostiranje in energetske izrabe za 18 odstotkov.
- Ureditev platojev za odpadke v novomeški Ločni in ljutomerskem obratu.
- Nabava novih vijačnih stiskalnih zabojnikov ter vozila za prevoz odpadkov.
- Zamenjava več hladilnih naprav, ki vsebujejo ozonu škodljive snovi.
- Rekonstrukcija objekta za predčiščenje, pri kateri smo pokrili izravnalni bazen ter s tem zmanjšali izpuste v zrak na čistilni napravi.

Cilji in programi varovanja okolja v letu 2012

- Zmanjšati obremenjevanje okolja na vseh področjih, ki vplivajo nanj.
- Pripraviti projekte za dograditev čistilne naprave s sodobnejšimi tehnologijam za ločevanje biomase od prečiščene vode.

- Vpeljati termično oksidacijo odpadnih plinov v sklopu Obrata za finalizacijo zdravilnih učinkovin.
- Zamenjati toplotne prenosnike in nekatere elektromotorje z energetske učinkovitejšimi.
- Postopno zamenjati hladilne naprave, ki uporabljajo ozonu škodljiva hladiva.
- Zmanjšanje zunanje razsvetljave.
- Začeti projekt za gradnjo sistema za sproizvodnjo toplotne in električne energije.
- Začeti projekt za izrabo nizkotemperaturne kondenzacijske toplote dimnih plinov v parni kotlovnici.
- Izobraževati in obveščati zaposlene o odgovornem ravnanju do okolja.

V zadnjih pet letih smo v varovanje okolja (tekoči stroški in naložbe) vložili 25 milijonov evrov. Višina naložb v posameznem letu niha glede na obseg projektov. Leta 2011 so tekoči stroški varovanja znašali 4,3 milijona evrov, za naložbe pa smo namenili milijon evrov.

Sklep

Družbeno odgovorno ravnanje je sestavni del strategije razvoja skupine Krke, ki jo posodabljammo vsaki dve leti. Z vsemi partnerji gradimo kulturo medsebojnega zaupanja, spoštovanja, sodelovanja in timskega dela, nenehnega učenja ter odgovornega in učinkovitega dela. Pri tem sledimo vrednotam, ki so temelj našega vsakodnevnega delovanja – hitrost in fleksibilnost, partnerstvo ter zaupanje in kreativnost ter učinkovitost.

Viri:

Letno poročilo Krke za leto 2011

Drugi interni viri družbe Krka.

Hamo Čavrak, z razstave 2012 v Zagrebu

BARICA SMOLE
**TEČEM PO ZGODOVINI,
 MIMO ZGODOVINE, V ZGODOVINO**

**Maruša Krese, *Da me je strah?*
 Založba Goga, Novo mesto 2012.**

Te dni, ko končujem zapis o knjigi Maruše Krese, je njena avtorica odšla v zgodovino. Njen zadnji, pred smrtjo tiskan roman *Da me je strah?* je izdala založba Goga konec leta 2012. Avtorica je polna življenjske volje to knjigo v Ljubljani tudi predstavljala številnemu občinstvu.

Rodila se je leta 1947, njena starša sta bila partizana, oče je bil narodni heroj Franc Krese Čoban iz Bogniče vasi. V intervjuju za Dolenjski list je 18. aprila 1979 dejal, da je domovino treba imeti rad in da je bila NOB boj za boljše življenje in proti revščini. Kdor je kdaj bral Vorančev potopis *Od Mokronoga do Pijane Gore*, ki opisuje razmere v teh krajih, morda lahko vsaj malo razume ljudi, ki so se odločali za to ali ono stran. Pa v knjigi *Da me je strah?* ni poudarek na tem, trije glasovi – očetov, materin in hčerini – pripovedujejo vsak svojo zgodbo. Hčerini predvsem zgodbo o času po vojni, času odraščanja v Ljubljani, ki je morda bolj kot drugod (na primer, v očetovi in materini rodni Dolenjski) generacijo zaznamovala s sodobnimi mladostniškimi gibanji. Materin glas o dekletu, še ne dvajsetletnem, ki štiri leta preživi v snegu, gleda ranjene in mrtve in jo dajejo lakota in dvomi ter se z drugimi prehitro postara in sanja o morju ter je po vojni razpeta med družino in dolžnosti, ki so predvsem od žensk terjale velikansko odrekanje. In Njegov glas, glas partizana, ki se je boril za svojo vas, proti revščini in nesvobodi, o komunizmu pa takrat niti pojma ni imel, kot tudi večina drugih borcev ne.

A vsi, nekako zastrti liki v knjigi, seveda niso bili taki: kasnejši Titov dvorni slikar, ki je pred vojno res bil dvorni slikar, pa krvavi komisar, skozi lik katerega zaslutimo kasnejšega povojnega znanega slovenskega literarnega zgodovinarja in teoretika ter karizmatičnega predavatelja, ki so mu rekli partizanski vojvoda in za katerega sta Edvard Kardelj in Boris Kidrič zahtevala, da se ga zaradi krutosti likvidira, in še

mnoge druge osebnosti, tudi iz sedanjosti, kot je na primer danes slavljene pesnik, ki ga je Menart označil kot tistega, ki »sesuva« z vnanjo prijaznostjo in prikupnim, celo šarmantnim nasmeškom, in je napisal pesniško zbirko *Romanje za Maruško*.

Zdi se, da opisana povojna leta niso bila skoraj nič manj strašna od vojnih: idealizem blede, vrstijo se obredi, pa kolektivizacija, tržaška kriza, politični sestanki, informbiro (ki s to besedo v romanu ni označen, je pa prikazan kot čas strahotnega razočaranja mnogih, ki so do tedaj častili Stalina oziroma rusko revolucijo in sistem), pa Goli otok in dachauski procesi ... Za vse opisano je sicer treba imeti malo zgodovinskega spomina (pa ne takega, kot nam ga v svoji spominski knjigi prikazuje eden od Novomeščanov, ki je napisal spomenik sebi in se skoraj opravičuje, da je bil partizan), kajti Maruša Krese to pripoveduje z nekako lirično melanholijo, v kratkih povedih, večinoma kot drobna opažanja otroka, notranje monologe staršev in kratke izmenjave misli med njima. Na mnogih mestih se ne moremo izogniti poudarku, da je bil upor na ramah mladih (Ona: »Vse starejše je bilo strah in mi smo bili neranljivi. Koliko jih je padlo.«).

Povojna leta, ko starejša pripovedovalca dobila družino, so bila najprej leta pomanjkanja, potem pa vnovičnega žrtvovanja za družbo in lepše življenje; on bi rad študiral, toda potrebovali so ga drugje. Gledati mora celo, da ob obisku japonske tovarne ladje v Kopru zberejo najlepše prostitutke, da bi mornarji pristanišče priporočili drugim, upira se mu, kako se število »borcev« množi, kako si nekateri pridobivajo premoženje in privilegije, kako se pulijo zanj kot pričo za to, da so sodelovali z NOB, ker bodo imeli od tega koristi ... Čeravno na starost preklinja, ko gleda Tita, ki se prevaža po svetu in obiskuje »prijateljske dežele,« gre na njegov pogreb, žena pa ob Titovi smrti spozna, da v njej nekaj umira. »Očitno sem še vedno nosila v sebi. Do danes. Tista odločnost, tista borba za boljše življenje, tista zagnanost, ki ni dopustila, da bi se vdali, tisto naše tovarištvo, tisto naše vse. Tisto drobno upanje. Zdaj zares umira.«

Tretji glas je glas hčerke. Ko je otrok, si želi postati partizanka, potem pa sledi upor proti staršem s hipijevskim gibanjem, avtostopom, poroko ...

Domovina jo duši, hoče »stran od tistega zadržljivega, od tistega mračnega, polnega kosti in maščevanja. Zagovarjanja. Opravičevanja.« In potem je razpadlo vse: »Naša dežela. Naša prijateljstva. Naša zgodovina. Naša življenja, naši nagubani obrazi, prehitro ostareli.« In njen sin je v enem samem letu izgubil tri idole: »Najprej Tita, potem starega očeta in na koncu leta še Johna Lennona.«

Naslov tega zapisa je citat iz knjige *Da me je strah?*, ki se nadaljuje: »Na trenutke se v vsej tej zgodovini skoraj utopim.« Prikazovanje zgodovine, zlasti njeno interpretiranje, je bilo vedno najmočnejše in najbolj objektivno skozi usode posameznikov, drobne in zasebne, o tem, kako so zgodovinski trenutki v svoje požrešne vrtince potegnili posameznika in na njem – če je preživel – pustili sledi za vse življenje. O času, ki je deloma čas tega romana, je bilo napisanih kar nekaj dobrih knjig. O njih so pisali, na primer, Boris Pahor, Rebula, Kocbek, Zupan, Kovačič, Svetina in Jančar, vendar v nobenem teh del ni tako izrazitega ženskega (otroškega, mladostniškega in odraslega) glasu, ki ga v romanu Kresetove zastopa glas hčere dveh revolucionarjev, v nobenem ni tako plastičnega prikaza časa, tega spiralnega kroženja, ki vibrira v usodnih zasukih, to pa zaradi tega, ker je najbrž edina tovrstna knjiga otroka revolucionarjev in ker je prikazana tudi s (prvoosebne) ženske strani.

Tisti, ki smo že kaj prebrali, premislili ali videli (tudi v zadnji vojni na jugoslovanskih tleh), smo že davno presegli kavbojsko-indijsko delitev na heroje in strahopetce, na belo-črno slikanje vojnih dogodkov; nekateri s(m)o doživeli tudi, kako revolucija žre svoje otroke in na lastni koži poskusili »dediščino obredov laži in samohvale.« In: vsaka vojna, naj bo še tako osvobodilna in pravična, je huda in grda. Vendar je pri pogledu na čas druge svetovne vojne in čas po njej treba upoštevati duh časa in to, za kakšne cilje se je kdo boril, ali pa je šel na drugo stran, kot sovaščan pripovedovalca, ker so takrat »vse premislili. Če grem k belogardistom, bodo moji doma na varnem. Pa zeblo jih ne bo. Pa lačni ne bodo. Tudi jaz ne.«

Maruša Krese del slovenske zgodovine od leta 1941 do danes pripoveduje skozi subtilno pripoved dveh generacij: partizanov in njihovih otrok.

Pogosto se ob branju knjig poraja vprašanje, ali

zapisujejo resnične dogodke ali so plod fikcije. Herta Mueller je v knjigi *Vrag tiči v zrcalu* zapisala, da ji v spominu ne ostaja najmočnejše tisto, kar je bilo zunaj in kar imenujemo dejstva, ampak je tisto močnejše prišlo od znotraj, je tičalo pod rebri in pustilo svoje sledi. Tisti, ki jih piše(mo), bolj ali manj ve(mo), iz katerega studenca nataka(mo), ve(mo) pa tudi, da noben izvir ni nastal kar tako, noben se ne prikaže iznenada na površini skale, vedno so nekje spodaj, četudi globoko, žile, ki zbirajo v potok, ki v tej ali oni obliki privre na dan. Zaznava je sicer osnova, vendar umetniško delo ni zgolj zapis le-te, ampak ustvarjalno in izvirno predelana večplastnost. Čeprav je Kresetova v enem od lanskih intervjujev na vprašanje, ali je ta knjiga njena zgodba, odvrnila: »Je«.

Zato morda nekaj podatkov o njej.

Za prozno zbirko *Vsi moji božiči* (2006), prvo samostojno objavo v Sloveniji, ki je prej pod naslovom *Alle meine Weihnachten* v nemškem prevodu izšla pri Dravi, je leta 2008 prejela nagrado Fabula za najboljšo kratko prozo. Izdala je številne pesniške zbirke: *Danes* (1989), *Postaje* (1992), *Sarajevo, ljubavi moja* (1994), *Beseda* (1994), *Selbst das Testament ging verloren* (2001), *Yorkshire Tasche* (2003), *Heute nicht* (2009). Za svoj humanitarni prispevek v vojni v Bosni je leta 1997 prejela križ za zasluge Zvezne republike Nemčije. Med letoma 2005 in 2006 je bila pisateljica mesta Graz¹, avtorice evropskega projekta *Ženske z vizijo* pa so jo uvrstile med sto najplivnejših žensk v Evropi. Svoje prispevke je objavljala v revijah in časopisih *Die Zeit*, *Berliner Zeitung*, *TAZ*, *Lettre International*, *Manuskripte* in drugod, napisala je tudi okoli deset radijskih iger in ustvarila vrsto

dokumentarno-umetniških oddaj za nemški in avstrijski radio. Pisala je v slovenščini, drugi so njena dela prevajali v tuje jezike. Posebno dejavna je bila skupaj s svojo sestro Meto v času vojne v Sarajevu, tudi zato, ker je bila Bosna, kot je rekla na predstavitvi knjige, nekdanje srce partizanstva.

Ko tretji, ženski glas, zapušča Berlin, si reče: »Kaj bom res ostala v Berlinu? Domovina, domačija, izruvana srca, materni jezik, slovenska poezija, ki velja še za neodkrit biser sveta, tisočletno iskanje kralja in vnovično klečanje v cerkvi. Molitve za izgubljene duše. Ta zgodba ni moja. Ni zgodba mojih otrok.«

Ni, ker je zgodba ponosa, zgodba o dveh oziroma treh rodovih, ki jih je premetavala zgodovina. In so obstali v tem njenem viharju, ne da bi kupovali njene cenene odpustke. Ta zgodovina je bila majhna. Majcena. In velika. Naša.

Upati je, da je v predalu in srcu Maruša Krese imela še mnogo knjig, dokončanih ali ne, in da bo kljub njenemu odhodu slovenski bralec imel priložnost še brati o teku v zgodovino in skozi njo, v zgodbe posameznika, ki vedno znova bolj kot vse zgodovinske epopeje odkriva čas in usodo trhljih bilk – ljudi v njej, v zgodovino, ki ni obravnavana le z eno barvo, ampak se v njej preliva mavrični svet, z vzponi in porazi, dvomi in upanji, ravnimi in zavitimi potmi, vendar vedno tak, kakršen je v resnici bil in drugačen najbrž ne more biti. Zaradi takih knjig morda ne bo tako, kot pravi On, ko ga, invalida brez noge, peljejo v domačo vas: »Kaj so naredili ljudje s svojim spominom? Je res tako enostavno? Danes je črno in belo in jutri bo belo in črno in črno belo.«

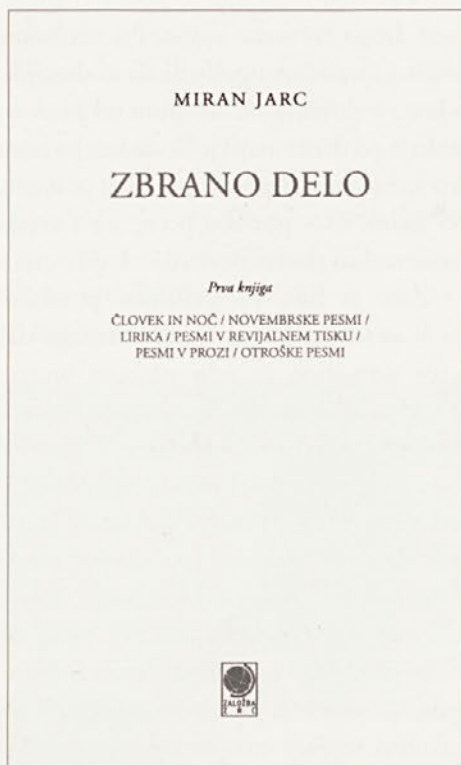
1 Avstrijskega Gradca. (Opomba urednika)

DARJA PEPERKO GOLOB
**MIRAN JARC MED KLASIKI SLOVENSKE
 KNJIŽEVNOSTI**

**Miran Jarc, *Zbrano delo*, Prva knjiga,
 Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev 251,
 Založba ZRC, Ljubljana 2012.**

Lanski praznik slovenskih splošnih knjižnic¹ je bil za Knjižnico Mirana Jarca iz Novega mesta posebej prazničen, kajti prinesel je uresničitev njenih dolgoletnih prizadevanj in želja – končno je izšla prva knjiga *Zbranega dela Mirana Jarca* in bila tega dne prvič predstavljena v novomeški knjižnici.

S poimenovanjem knjižnice po slovenskem pesniku, pisatelju, dramatik, prevajalcu in esejistu Miranu Jarcu (1900–1942) leta 1953 so v njej namenili posebno pozornost zbiranju gradiva, povezanega z njim. Tako je nastala izjemno obsežna rokopisna, slikovna in druga Jarčeva zapuščina, ki, hranjena v Posebnih zbirkah Boga Komelja, botruje izdaji njegovega zbranega dela. V 16 signaturnih entotah so zbrani rokopisi in tipkopisi (v določenih primerih tudi prepisi in fotokopije izvornikov) Jarčevih objavljenih in neobjavljenih pesmi, pesniških zbirk, proze, dramatike, delovnih osnutkov, pisem in korespondence ter gradiva o njem, popisani tudi v katalogu rokopisov, izdanem leta 2000. Najobsežnejša je zbirka Jarčevih pisem in korespondence, ki predstavljajo pomemben vir pri raziskovanju njegovega življenja in življenja njegovih korespondentov kot tudi širšega prostora in časa, v katerem so živeli. Začetek zbirke oziroma zapuščine Mirana Jarca v novomeški knjižnici predstavlja zbirka njegovih 161 pisem Marici Vogrinčevi, pridobljena leta 1956. Najobsežnejši del

zapuščine je prispevala Zinka Zarnik Jarc, pesnikova žena, ki je v šestdesetih in v začetku sedemdesetih prejšnjega stoletja let knjižnici podarila večidel Jarčeve rokopisne literarne zapuščine, moževe osebne dokumente ter številna njegova pisma njej in korespondenco s slovenskimi kulturniki.

1 20. november 2012.

Knjižnica je ves čas svojega delovanja tudi zavzeto opozarjala na potrebo po končnem ovrednotenju, zdelo se je, pozabljenega Jarčevega zelo obsežnega ustvarjalnega opusa – v vseh teh letih ni bilo njegove pomembnejše obletnice, ki je v knjižnici ne bi obeležili, začeniši z razstavo ob deseti obletnici Jarčeve smrti v stavbi Križatije leta 1952 in odkritjem Savinškovega kipa Mirana Jarca v knjižnici leta 1956, do številnih literarnih večerov, razstav, predavanj, strokovnih objav, izdaje spominskih razglednic, poštne znamke, koledarja ter publikacije s katalogom njegovih rokopisov ob stoletnici rojstva; ime in silhueto Mirana Jarca smo vrsto let nosili tudi v prepoznavnem znaku ali logotipu knjižnice. Šestdesetletnico njegove smrti smo obeležili celo s pohodom, »skrivnostnim romanjem« na Pugled v Kočevskem rogu, kjer je pesnik tragično preminil med drugo svetovno vojno. Pri strokovnem delu v knjižnici smo tudi ugotovili, da so skorajda vsi članki o Jarcu v slovenskem časopisju od petdesetih let 20. stoletja do danes, najsi je šlo za kratko notico ali tehen strokovni prispevek, prinašali pomembno ključno sporočilo – potrebo po njegovi uvrstitvi v monumentalno zbirko slovenskih književnih klasikov.

Zato je bilo za knjižnico povabilo izdajateljica k sodelovanju pri izdaji zbranega dela Mirana Jarca nemajhno in zelo prijetno presenečenje. V Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede pri Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti so namreč že pred časom stekle priprave za umestitev Mirana Jarca v *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*, torej tudi v sodelovanju z novomeško knjižnico, kjer izdajatelju omogočamo vpogled v Jarčevo literarno zapuščino in strokovno pomoč pri raziskovalnem delu. Ob sedemdesetletnici pesnikove smrti je v nakladi 300 izvodov najprej izšla knjiga njegovih objavljenih pesmi, v nadaljevanju pa lahko pričakujemo nove knjige v tej obsežni zbirki urednikov Draga Bajta in dr. Marijana Dovića: Jarčeve neobjavljene pesmi iz zapuščine, dramska dela, kratko prozo, povesti in romane, esejistiko, kritiko, izbrano publicistiko ter nato še pisma in korespondenco.

Izdaja zbranih del Mirana Jarca je znanstvenokritiška izdaja vseh napisanih, izdanih in ohranjenih književnikovih umetniških del, in sicer na osnovi

zvrstno-kronološkega načela. V prvo, sicer 251. knjigo v celotni zbirki zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev, so torej uvrščene že objavljene Jarčeve pesmi, saj je bil Jarc v svojem prvem ustvarjalnem obdobju predvsem pesnik, njegova prva knjiga pa je bila pesniška zbirka. Tako lahko v prvem zvezku Jarčevih zbranih del beremo njegove pesniške zbirke *Človek in noč*, *Novembrske pesmi* in *Lirika*, pesmi v revijalnem tisku, objavljene pesmi v prozi ter otroške pesmi, ki so bralcem malo znane. Splošni komentar k prvemu zvezku zbirke prinaša kratek življenjepis Mirana Jarca, zasnovo in nastanek pesniških zbirk, revijalne objave pesmi, posmrtno knjižne objave Jarčeve poezije, domače kritiške odmeve na objavljene pesniške zbirke, uvrstitve njegovih pesmi v slovenske in tuje antologije ter njihovo zastopanost v šolskih berilih, ovrednotenje Jarčevega pesništva v slovenski literarni zgodovini in posebnih študijah, kratko predstavitev obsega in raznovrstnosti njegove zapuščine, na koncu pa so pojasnjena še uporabljena redakcijsko-uredniška načela. Prvo knjigo je uredil in opremil z opombami Drago Bajt.

Predstavitev knjige oziroma soarejo ob dnevu slovenskih splošnih knjižnic z naslovom *Skrivnostni roman* je zasnoval in vodil dr. Dović, literarni teoretik in literarni zgodovinar z Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, njegov sogovornik pa je bil omenjeni urednik prve knjige Jarčevega zbranega dela, literarni zgodovinar, prevajalec in esejist Bajt. Dragoceno knjigo so ta večer pospremili na pot med bralce tudi dr. Matija Ogrin, glavni urednik zbirke *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*, ki izhaja pri Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede, direktorica novomeške knjižnice mag. Claudia Jerina Mestnik, župan Mestne občine Novo mesto Alojzij Muhič, bibliotekarka Darja Peperko Golob, ki sem predstavila Jarčevo zapuščino, interpretka Jarčevih pesmi, knjižničarka Vanja Štrasner Kastelic in violinistka Pija Zorko. Da se je Miran Jarc preizkušal tudi v glasbeni umetnosti, je zbranim razkril voditelj soareje – in tudi glasbenik – Dović, ki je v duetu z Novomeščanko Pio Zorko zaigral na Jarčevo violino, ki jo hranimo v navedeni novomeški knjižnici.

Novo mesto je tako ponovno potrdilo svojo neolčljivo vez z umetnikom, »novomeškim pomladnikom« Miranom Jarcem, poleg drugih del tudi

avtorjem romana *Novo mesto*. Med drugim, le koliko mest se lahko pohvali s svojim imenom v naslovu literarne umetnine? Zlasti za Knjižnico Mirana Jarca, ki je že šestdeset let varuhinja spomina na pesnika, pa je njegovo končno pridobljeno mesto v temeljni zbirki slovenske književnosti izrednega pomena.

Viri in literatura:

Miran Jarc, *Zbrano delo*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2012. Str. 381 – 435.

Miran Jarc: (1900–1942): ob stoletnici umetnikovega rojstva. Novo mesto: Knjižnica Mirana Jarca, 2000.

Peperko Golob Darja, *Miran Jarc in novomeška knjižnica – ob 110. obletnici rojstva*. Rast 2010, št. 4 – 5, str. 58 – 63.

Matija Ogrin, Drago Bajt in Marijan Dovič ob predstavitvi prve knjige *Zbranega dela* Mirana Jarca v Knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu. (Foto: Rasto Božič)

RASTO BOŽIČ

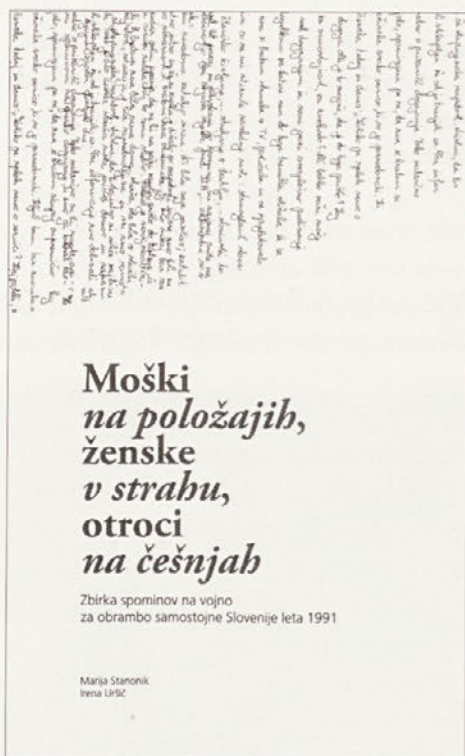
OSAMOSVOJITVENA VOJNA OSEBNO

Moški na položajih, ženske v strahu, otroci na češnjah, Zbirka spominov na vojno za obrambo samostojne Slovenije leta 1991, Muzej novejšje zgodovine Slovenije in Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Ljubljana 2011.

V Dolenjskem muzeju v Novem mestu so oktobra lani predstavili knjigo *Moški na položajih, ženske v strahu, otroci na češnjah*, ki prinaša pričevanja navadnih ljudi iz dni slovenske osamosvojitvene vojne. Založila in izdala sta jo Muzej novejšje zgodovine Slovenije ter Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, pripravili in uredili pa literarna zgodovinarica, etnologinja in profesorica dr. Marija Stanonik ter kustosinja omenjenega ljubljanskega muzeja Irena Uršič.

Navedena knjiga s podnaslovom *Zbirka spominov na vojno za obrambo samostojne Slovenije leta 1991* na nekaj več kot 550 straneh prinaša več kot štiristo od sicer več kot 560 zbranih spominov svojcev padlih, ranjenih, odraslih in otrok iz vse Slovenije ter onkraj njenih meja. Bralcu omogoča podoživeti izkušnje omenjene vojne in želi izkazati spoštovanje vsem, ki so svoje delo in življenje prispevali za ohranitev komajda rojene države, v nasprotju z doslej izdanimi tovrstnimi deli pa ne prinaša pričevanj v vojno vpletelih politikov in njenih pretežno moških veteranov, temveč zgodbe navadnih ljudi in njihove izkušnje.

Knjiga obravnava doslej slabo raziskana področja oziroma osebne izkušnje, dogodke in razmišljanja, ki jih s prebiranjem brezosebni uradnih dokumentov in dosedanjih zapisov politikov ter drugih, ki so se na krilih osamosvojitvenih zaslug izstrelili v vrh slovenske politike in gospodarstva, ni mogoče spoznati. Med drugim pa poleg že znanega seznama vseh padlih v slovenski osamosvojitveni vojni prvič objavlja seznam takrat ranjenih Slovencev. Njena dodatna

razsežnost je tudi s pričevanji žensk preseganje dosežanje moške prevlade pri poročanju o tej vojni, prostor pa namenja predvsem ljudem, ki so jo doživeli v tako imenovanih drugih vrstah.

Uvod v knjigo, *Slovesno prisegam ...*, ki v glavnem prinaša že znana dejstva, je prispevala novinarka dr. Rosvita Pesek, temu pa sledita uvodna članka

urednic, Stanonikove in Uršičeve, »*Iz malega raste veliko*« ter *Spominska soočenja z vojno za obrambo samostojne Slovenije*.

Knjiga se nadaljuje s *Kazalom spominov* in z njim osrednjim delom, ki se po naslednjem zaporedju deli na *Spomine svojcev padlih*, *Spomine ranjenih* in *Spomine moških*, ki so v njenem nadaljevanju razdeljeni po pokrajinah in nekaterih območjih Slovenije – Ljubljana z okolico, Gorenjska, Primorska, Notranjska, Dolenjska, Bela krajina, Zasavje, Štajerska, Koroška in Prekmurje. Po enakem zaporedju so nato razdeljeni *Spomini žensk* in *Spomini otrok*. Osrednjemu delu knjige so dodana še štiri pričevanja *Spominov Slovencev onkraj državne meje*, s črno-belimi arhivskimi fotografijami osamosvojitvenih dogodkov opremljena knjiga pa se končuje s seznama kratic in krajev ter fotografij. Kljub njenemu nespornemu pomenu so jo natisnili v dokaj nizki nakladi 450 izvodov.

Kot je v svojem uvodnem zapisu pojasnila Stanonikova, je za sodelovanje pri terenskem zbiranju osebnih pričevanj pred dobrim desetletjem – ko so bili ti spomini še mnogo bolj živi in zanesljivi, kot ob izidu knjige dvajset let po osamosvojitvenih dogodkih – nagovorila takratne študentke in študente slavistike na ljubljanski Filozofski fakulteti in tedaj še Pedagoški fakulteti v Mariboru. Tako so od leta 1998 ti nekaj let zaporedoma kot študijsko predizpitno obveznost poleg svojih zapisali še vsak po vsaj dve drugi spominski pripovedi. Cilj zbiranja omenjenih pričevanj pa je bil predvsem presteči in nekako »zamrzniti« čim bolj pristno in avtentično razpoloženje prebivalcev Slovenije in drugih v njej bivajočih jugoslovanskih državljanov v času obrambne vojne, je dodala Stanonikova.

Kot je med drugim zapisala sourednica knjige Uršičeva, ki je zanj tudi sama zbrala več zapisov in opravila več pogovorov, pa ta zbirka osamosvojitvenih spominov bralca ne bo puščala pasivnega, ampak mu bo pomagala vstopiti v svet tistega, »ki se spominja, ki se vojne iz preteklosti spominja v „sedanjosti“, in vzbudila čustveno interakcijo z – mamo, ki je izgubila mladoletnega sina, s teritorialcem, ki mu je izstrellek prebil oko, z doječo mamo, ki ji je ob bombardiranju oddajnika zaradi šoka zastalo mleko, s snemalcem, ki je skozi objektiv kamere spremljal oborožen spopad, slovenskim pilotom v JLA, ki je bil poslan v izvidnico razporeda enot TO, z zadolženim za menjava tabel na mejnem prehodu, ki je zaslišal repetiranje

orožja, s srbskim oficirjem JLA, z otrokom, ki zaradi vojne ni mogel praznovati rojstnega dne, ... »

Z vsem navedenim – v knjigi je natisnjena še vrsta različnih in drugačnih pričevanj – pa ta zbirka spominov presega področje tako imenovane žive in napol pretekle zgodovine ter prehaja v narodopisje, lokalno zgodovino in domoznanstvo. Številna pričevanja so ob ponosu nad doseženim in izbojevanim hkrati tudi odraz pričakovanj posameznikov. Tako jih v svojih pričevanjih vrsta izraža razočaranje nad tem, kar je nastalo iz mlade, tako željene in plebiscitno tako močno potrjene države. Marsikateri pričevalec in veteran tudi ne more skriti razočaranja nad osamosvojitveno ter posamosvojitveno ekskluzivnostjo oziroma izključevalnostjo določenih slovenskih dosmrtnih osamosvojiteljev in posameznikov, ki so sami sebi postali spomenik. Nasprotno pa večina ljudi – anketirancev, ki v vojno niso bili neposredno vpleteni, ne more pozabiti takratnega ministra za informiranje Jelka Kacina, ki je očitno v očeh ljudstva ostal lik pravega in poštenega osamosvojitelja ter moralnega zmagovalca vojne.

Seveda bi se dalo o vsakem spominskem zapisu te knjige veliko napisati, se z njimi poistovetiti ter jih primerjati z lastnimi izkušnjami in spomini. Napisani so različno in z različnim znanjem. Nekateri bolj tehnično, drugi čustveno, posamični tudi z vero v višje sile, spet drugi razmišljajoče. Veliko avtorjev – pričevalcev želi takratno stanje umestiti tudi v širši zgodovinski okvir, s čimer prihaja do večkratnega ponavljanja. Nekateri zapisi tudi z raznimi »deželicami«, »mladimi državicami« in podobnim ne morejo brez domačijske patetike ter pretiranega poveličevanja. Nekaj drugih jih je, na primer, ušlo lektorskemu očesu, nekateri pa se medsebojno dopolnjujejo ter z različnih zornih kotov opisujejo in tolmačijo iste dogodke, kot je bil primer zablodele krogle v Škofji Loki. In ravno tovrstna pričevanja so tudi najbolj zanimiva.

Skratka gre za različne pristope in različna tolmačenja, ki pa so vsak v svoji posebnosti dragocen zgodovinski vir. Brez knjige *Moški na položajih*, *ženske v strahu*, *otroci na češnjah*, katere naslov je povzet po pričevanjih in v svoji skopi sporočilnosti dejansko odraža takratno negotovo in hkrati nenavadno stanje, bi bil slovenski skupinski spomin močno prikrajšan, okrnjen ter prepuščen nemilosti kariernih osamosvojiteljev. Je tudi res, da so po vojni pogosto vsi radi generali, a v primeru te knjige ni tako.

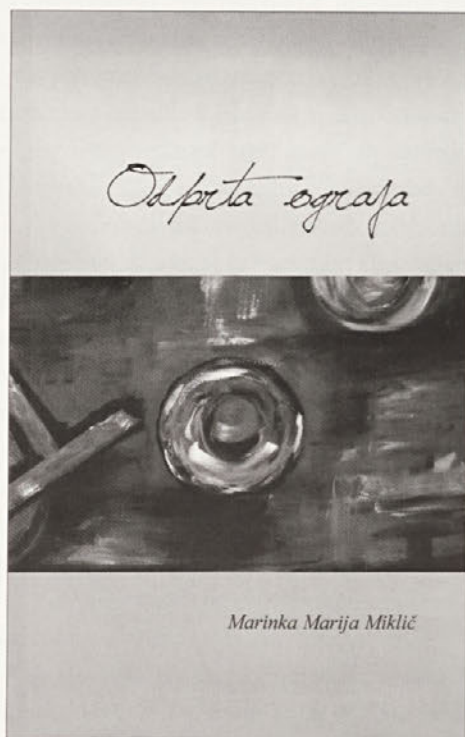
RASTO BOŽIČ

ODPRTE OGRADE MARINKE M. MIKLIČ

**Marinka Marija Miklič, *Odprta ograja*,
Kulturno društvo Franca Bogoviča Dobova,
Literarna sekcija Beseda, Dobova 2012.**

Zbirka kratkih zgodb *Odprta ograja* dolenske pisateljice Marinke Marije Miklič, hkrati njen knjižni prvenec, prinaša dvajset pripovednih zapisov, ki jih je avtorica sama razdelila v tri sklope, *Na noge bi se rada postavila*, *Vonj po miri* in *Odprta ograja*. Vsi trije sklopi so naslovljeni po eni izmed po avtoričini sodbi ključnih zgodb v posameznem sklopu, hkrati pa ti bralcu dovolj zgovorno odstirajo pisateljičin pristop in njeno razmišljanje.

Namreč pisanje Marinke M. Miklič v sodobnem in bizarnosti naklonjenem slovenskem proznem ustvarjanju ne prinaša le pogleda na dokaj zanemarljeno malomestno, primestno in podeželsko okolje, temveč hkrati ponuja premislek o tem in ga navezuje na širše družbeno oziroma sosednje urbano okolje. Njeno lastno okolje, njene osebne izkušnje in lastna spoznanja so viri njenega pisanja in njen svet, ki za v njem živečega posameznika – ali v primeru naše avtorice posameznice – ni nič manj pomemben ali odločilen. Glavno, kar ji je po branju njenih zgodb očitati, pa je v njenem pisanju tako očitna delitev na spol. Po drugi strani je seveda jasno, da avtorica gleda skozi svoje in oči svoje generacije, po drugi plati pa se rada ujame v spolne stereotipe, kar bi znalo kakšnega za seksizem občutljivega ocenjevalca ali ocenjevalko njenega pisanja ohrabriti pri sicer ohlapni oceni, da gre za tako (tudi času neustrezno) poimenovano »žensko pisanje«, kot ga razumeta sodobno marketinško-potrošniško naravnano založništvo in knjigotrštvo.

Sicer pisanje Mikličeve, ki izhaja iz njene osebne iskrenosti in lastnega premisleka, ne moremo označiti za tako ali morda celo programsko, temveč prej za številne poskuse, kako lasten literarni izraz izpiliti, izostriti in ga obenem duhovito zaokrožiti. Kot kažejo njeni novi kratki pripovedni zapisi – nekaj od teh, denimo *Skrižalnica*, je že objavila

revija Rast – pa avtorica vztrajno napreduje in izpopolnjuje svoj pisateljski slog ter družbenokritični pristop.

Sicer že vse navedeno opazimo v njenem prvencu, ki je včasih nostalgичen, a hkrati vedno kritičen. Skozi svoje kratke zgodbe skuša Mikličeva – pri čemer ves čas govori v tretji osebi – vedno najprej presoditi in oceniti samo sebe, nato nepristransko poseže v lastno okolje ter presoja nasproti in tradicionalno ter patriarhalno zaukazani spol. Nato z ničemer opravičeno vmešavanje drugih v življenje vsakdanjih ljudi in hinavščino določenih, v njenih zapisih opisanih družbenih stanov ter ustanov (Cerkve, nekdanje socialistične in sedanje oblasti oziroma politike). Dotika se še družinskih, medosebnih in poslovnih odnosov, išče svoje korenine ter stik z na vasi puščeno zemljo, hkrati pa povsod in vedno v ljudeh ter svojih namišljenih ali resničnih sogovornikih sledove univerzalne človeškosti.

In ravno po tej preprosti dobroti Mikličeva najbolj hlepi, opisana usmeritev pa daje njenemu, v tem prvencu sicer ponekod še nekoliko tipajočem pisanju, največjo ceno in obet obenem. Kot je sama na nek način in simbolično zapisala v naslovni zgodbi

Odprta ograja, so njene ograde padle. Odprla jih je in njen svet je odtlej na voljo vsem njenim bralcem.

Marinka Marija Miklič se je rodila na Štritu pri Bučki v današnji občini Škocjan, vrsto let pa živi v Novem mestu. Po srednji ekonomski šoli se je v okviru podjetniško-izobraževalnega središča Gea College izobraževala v šoli podjetništva, svoje literarno znanje pa je utrjevala v šoli kreativnega pisanja in na drugih tovrstnih delavnicah.

Njena prva objava sega v leto 2002, odtlej pa s svojimi prispevki sodeluje v literarnih revijah, časopisih in zbornikih. Predvsem je bila uspešna v nizu literarnih natečajev, kjer se je pogosto uvrstila med najboljše. Leta 2010 je s humoresko *Diploma* zmagala na proznem mnogoboju festivala Fabula, navedenega leta je prejela Onino pero 2010, leto kasneje pa so bralci revije Ona njeno zgodbo *Tangice* izglasovali za »Onino zgodbo vseh zgodb«. Mikličeva je svoje kratke zgodbe objavila tudi v Dolenjskem listu in reviji Rast.

Prvenec Mikličeve je ilustriral Kostja Šmuc, naslovnica je delo Kristine Engel, knjigo so izdali v nakladi 800 izvodov.

GORAN MILOVANOVIĆ
ČAVRKOVA GRAFIČNA KARTOGRAFIJA

Hamo Čavrak, *Carta Incognita*,
3. februar – 4. marec 2012, Dom HDLU, Zagreb;
***Carta Incognita*, 12. april – 12. junij 2012, Grad Bogenšperk;**
***Carta Incognita* – večmedijska razstava, 8. junij – 5. julij**
2012, galerija Simulaker, Novo mesto.

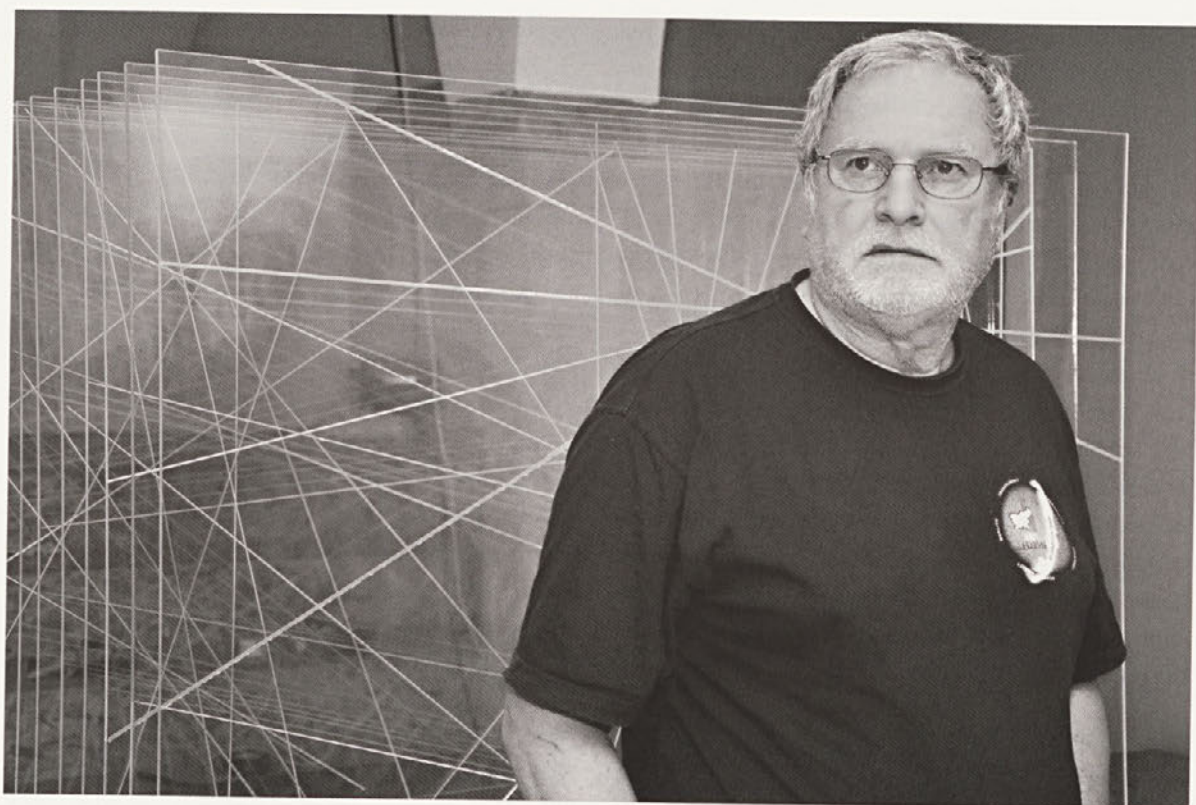
Hamo Čavrak je znano ime v likovni umetnosti ne samo na slovenskih in hrvaških tleh, temveč ga lahko najdemo tudi v mnogih svetovnih grafičnih antologijah. Njegova izrazita in prepoznavna avtorska poetika se prepleta tako s pedagoškim delom na Akademiji na Reki na Hrvaškem kot tudi z odkrito željo ter ambicijo za tovrstne aktivnosti v sedaj že povsem njegovem Novem mestu. Čavrak se je leta 1950 sicer rodil v Sarajevu, kjer je leta 1977 diplomiral na tamkajšnji Likovni akademiji, leta 2007 pa je nato magistriral na oddelku za grafiko Akademije likovne umetnosti in oblikovanja v Ljubljani. Poučuje kot docent na Akademiji uporabnih umetnosti na Reki.

Čavrak je lani kar nekajkrat predstavil svoj cikel *Carta Incognita*, ki ga je razvijal zadnjih deset let in večkrat tudi razstavil, med drugim leta 2007 v Jakčevem domu v Novem mestu. Kronska razstava cikla je bila prav gotovo lani v prostorih HDLU¹ v Zagrebu, kjer je kot nosilec likovnega izraza, medijsko nadgrajen tudi skozi zvok in svetlobo, nastopil kar celoten prostor galerije. Temelj razstave so bili avtorjevi grafični listi iz omenjenega cikla, ki so bili razstavljeni za grafiko nekoliko nevsakdanje, saj so prosto viseli kot prostorske prepreke, s čimer so materialno kot objekti prevzeli vlogo same linije na grafiki. V nadaljevanju razstave je skozi različne medije nadgrajeval kompleksnost prostora, reševal problem stopnjevanja in širjenja prostora v prostoru

in ga plastično prikazal s prevodom grafičnih del v druge medije. Predvsem z video projekcijo, instalacijo in dodano ultravijolično svetlobo je svojim delom iluzivno dodal tudi gibanje in s tem časovno komponento ter razširil oblike prostorskih kubatur z grafike v tretjo dimenzijo. Pri tem je prišla še toliko bolj do izraza transcendentalnost prostora, ki je na razstavi v Zagrebu prav gotovo doživela vrhunec v ambientalno svetlobni instalaciji *Matrix VII.*, ustvarjeni v galeriji Bačva v prostorih HDLU. Popolnoma bel in presvetljen prostor je deloval meditativno, kot nadprostor, ki se je v navezavi s Čavrkovim opusom lahko bral bodisi kot končna stopnja kreiranja prostora na slikarskem polju bodisi – to predvsem tudi z vidika koncepta, saj je prostor galerije Bačva umeščen v sredino celotne zgradbe – kot potopitev v eno od linij, ki je pravzaprav počelo cikla *Carta Incognita*.

Po zagrebški razstavi je umetnik, lahko bi rekli, dva derivata svoje razstave prenesel najprej na grad Bogenšperk, kjer je predstavil zgolj izbor grafik, in v galerijo Simulaker, kjer je poudaril multimedijško nadgradnjo cikla. Dela, ki jih je predstavil na Bogenšperku, sodijo v široko zastavljen cikel *Carta Incognita*. Kot uverturo vanj štejemo dve grafični mapi, *Bez kiše vremena – Hommage Mladenu Kuzmanoviću*, 2002 (mapa dvanajstih grafik) in *Linea rediviva*, 2002 (mapa osmih grafik), prav tako razstavljeni na tej razstavi. Tudi pri teh delih avtor vztraja pri tradicionalnih grafičnih tehnikah in znotraj njih širi ter odpira polja – enkrat v barvnem spektru, drugič v graditvi

1 Hrvaško društvo likovnih umetnikov.

Hamo Čavrk ob postavljanju svoje *Carte Incognite* v galeriji Simulaker v Novem mestu. (Foto: Rasto Božič)

likovnega polja, tretjič spet v formatu. Rezultat so dela z izrazno prepoznavno avtorsko poetiko, ki v sebi nosijo zmes precizne abstraktne geometrijske strukture ter intuitivne lirične abstrakcije z izjemno nežnimi barvnimi strukturami. Grafike namreč temeljijo na matematično natančni mrežni kompoziciji, za katere so značilne na videz izjemna lahkotnost, subtilnost, mehka svetloba ob uporabi barv, spontanost nežnih oblik pa je določena z ostro geometrijsko mrežno formo, ki modulira kompozicijo. Razstavljena dela ohranjajo razvojno linijo iz Čavrkovih prejšnjih ciklusov, kjer je v seriji organskih oblik podvodnih morskih vlaken (*Vladi dna*, 1984, grafična mapa osmih grafik) izpostavil teksturo črte; še bolj pa je abstraktno geometrijsko formo izpostavil v devetdesetih letih preteklega stoletja, ko je iz mimetičnega upodabljanja (čeprav je v določenih grafičnih listih kot obliko asociativne korespondence v ozadju motiva moč zaznati formo morskih trav) usmeril v abstraktno znakovno formo ter v izvedenih delih izpostavil križ kot prevladujoči likovni element. S simbolom križa pa takoj

asociira na znameniti Malevičev minimalizem in do skrajnosti reducirano motiviko, ki se je kasneje reflektirala tudi v gibanjih *De Stijl* in *Bauhaus*. Vendar Čavrk pri tem ni toliko pomembna zgolj minimalistična likovna forma, temveč skuša z dodajanjem barv in medsebojno korelacijo jakosti barvnega tona in barvnih intenzitet v gledalčevem pogledu spodbuditi prepoznavanje intuitivnih metafizičnih polj. Toda kljub barvni modulaciji likovnega polja ostaja v tej seriji geometrijski element križa tisti prevladujoči element, ki korespondira s formatom slikovnega polja in v križanju dveh osi, praviloma na sredini, centralistično določa točko pogleda. Obrat je sledil v ciklu *Carta Incognita*. V tem ciklu postaja predvsem očitno, da se je avtor osredotočil na opis možnih mentalnih prostorov, saj struktura likovnega polja v tem ciklu nakuže predvsem meditativne, metafizične prostore, ki se z ritmom prostorske dinamike črtnih vsesmernosti raztezajo preko polja vidnega.

Za Čavrkov opus nikakor ni zanemarljivo, da je svojo likovno izrazno pot začel kot kipar, kar bi lahko

bil hipotetičen razlog za njegov angažma ob kreiranju prostora tudi na slikarskem polju. Čeprav je to eden temeljnih postulatov likovne govorice, je prav gotovo povezan z drugimi, večmedijskimi deli razstave. Najbolj neposredno je to pri svetlobnem objektu *Matrix V.*, ki je bil centralno vikorporiran in je obvladoval prostor tudi na razstavi v razstavišču Simulaker, obkrožen z lightboxi² iz serije *Matrix III*, dodatno podprt z zvočno intervencijo. Kustos razstave Matjaž Brulc je ob tej v spremnem besedilu poudaril: »da je pri *Carti Incogniti* precej bolj kot razodevanje koordinat fizičnega prostora poudarjeno gibanje po metafizičnem, nesnovnem prostoru, katerega raziskovanje poteka predvsem v čustvenih, domala nezavednih razsežnostih. *Carta Incognita* tako predstavlja svojstveno subjektivno kozmografijo, kjer se nakazane bližine in daljave imaginarnega prostora berejo kot metaforični ključi do vrat duhovne sfere.«

Čavrak je ob navedenem ciklu večkrat izjavil, da je navdih zanj dobil v kartografiji. Namen kartografije pa je, da med drugim pojasnjuje neznana geografska območja in poti s pomočjo likovnih znakov. Avtor tako z dramatisacijo črt, torej istih elementov, ki so pri delih v devetdesetih letih prejšnjega stoletja

tvorili statičen prostorski križ, zemeljske kartografije v *Carti Incogniti* nadgradi še s poljem metafizičnega prostora, pri čemer dinamično kompozicije ustvarja z diferencirano gostoto linij, ki delujejo kot ortogonalna projekcija gibanja. Pri klasičnih črno-belih grafičnih listih iz omenjenega cikla avtor, tudi zaradi jasno izražene kontrastnega učinka, z vertikalno izvedenimi linijami, ki se pogosto na sredini zgostijo in dodatno utrdijo centralno perspektivo likovnega polja, jasno aludira na nebrzdano gibanje, rast in s tem tudi na življenje, medtem ko pretežno horizontalna postavitev, tudi zaradi heliocentričnega predstavnega modela, deluje veliko bolj umirjeno, krožno in s tem tudi končno, vendar se ravno zaradi kontrasta med belimi linijami sledi in črnim ozadjem prostora leta vizualizirano širi v neskončnost. Izrazita polariteta nasprotij v svetlo-temnem daje zgoraj opisan efekt prostorski. Meditativno barvno ploskev statične zamaknjenosti v gibanje predrami dodana intervencija v likovno polje s pomočjo ortogonalnih matrik vsesmernih linij, ki zdinamizirajo tako grafični list kot tudi celoten razstveni prostor in gledalca odpeljejo na popotovanje po neskončnih intuitivnih prostorih in imaginarnih poteh Hama Čavraka.

2 Presvetljenimi slikami. (Opomba urednika)

GORAN MILOVANOVIĆ
VNOVIČ POTRJENA ENERGIJA
JANKA ORAČA

Janko Orač, *Slike in grafike,*
1. februar – 5. maj 2013, Galerija Kambič,
Belokranjski muzej Metlika.

Izjemna ustvarjalna energija slikarja in grafika Janka Orača je ponovno prišla do izraza že v prvih dneh tega leta. Po nedavno končani razstavi VII. kolonije Zibika Tinsko 2012 v Kulturnem domu Šmarje pri Jelšah, pri kateri je ta novomeški ustvarjalec vrsto let hkrati razstavljal in organizator, je bilo nekaj njegovih del do 4. marca razstavljenih v Galeriji Generalnega konzulata Republike Slovenije v Celovcu, kjer je razstavljal skupaj z akademsko kiparko Alenko Vidrgar. Konec januarja so odprli Oračevo samostojno razstavo tudi v prostorih Humanitarnega centra Rdečega križa v Novem mestu, kjer je bila odprta do 15. aprila, poleg velike samostojne razstave v Metliki pa je bil Orač kot eden od ustanovnih članov prisoten tudi na razstavi Društva likovnih umetnikov Dolenjske v novomeškem Jakčevem domu. Kljub vsem tem javnim predstavitvam pa njegov domač atelje še vedno ostaja prepoln preplet barv, razporejen in energije duhovno vizualiziranih prostorov.

Če so zgoraj našteje razstave bolj predstavitevne vrste pa Oračeva razstava v Metliki vsekakor sodi med tiste, kjer je avtor skupaj s kustosom konceptualno zastavil predstavitev zadnjih smernic svojega ustvarjanja, profesionalna ustanova, kot je Belokranjski muzej, pa je poskrbela za kakovostno razstavno postprodukcijo vključno z razstavnim katalogom.

Oračevi prostori na slikarskem platnu so že nekaj časa imaginarne abstraktne krajine, ki so avtorjevi asociativni mentalni prostori ugodja, fragmentarno ponotranjeni in poudarjeni elementi, katere Orač

pregnete v likovne podobe lastnih mentalnih presežkov, in so zato izrazito subjektivistični. Tako v njih ne zaznamo topografske značilnosti, če pa že, so le-te kot citati z namenom graditve slikovnega polja, ki ga pogosto dogradi z intervencijo lastnih znakovnih ideogramov (kot je, denimo, primer rozete gotske cerkvice sv. Ane na Tinskem v delu *Tinska gotika*, 2011) ter plastenjem barv do te mere, da zadovolji lastno teoretično in estetsko komponento, hkrati pa v delu ustvari zanj značilno lirično noto. Njegovi prostori so zato prijetni in domači, v obiskovalcu pa ob pogledu nanje zbudajo ugodje.

Na razstavi v Galeriji Kambič se umetnik predstavlja z na prvi pogled nekoliko drugačnimi deli, kot smo vajeni od tega izrazitega kolorista. Orač se s svojo barvno paletto običajno giblje v širokem razponu od pomladno zelenih in svežih tonov, preko poletno modrih ter jesenskih oranžno rdečih. A tudi serija tako imenovanih belih slik, s katere zaključeno celoto se predstavlja, je njegova dolgoletna spremljevalka, ki vsake toliko v eni od oblik privre na površje.

Za razliko od prej omenjenih eruptivno izraženih barvnih zgodb, izvedenih v zeleni, modri ali opečnato rdeči barvi, ta reducirana subtilnost belo preplastenih in sinje modrih površin nanese barvne poudarke preglašja in jih umirja ter tako deluje izčiščeno in spokojno.

V slovenskem slikarstvu je prevlado beline moč zaznati v kar nekaj delih naših impresionistov, predvsem posamezna Groharjeva dela (Škofja Loka v *snegu*, *Kamnitnik*, predvsem pa Črednik) tako izpovedujejo izrazito liričnost s pridihom mističnega, toda sled do

Odprtje Oračeve razstave *Slike in grafike* v metliški Galeriji Kambič. (Foto: Branko Babič)

Oračeve tokrat razstavljenе likovne poetike moramo vendarle iskati v slovenskem povojnem modernizmu, ki so ga prek profesorjev zagrebške univerze (tukaj velja omeniti predvsem Ljuba Babiča in njegovo delo *Okno v mojem münchenskem ateljeju*, 1911) nazaj domov prinesli Zoran Didek, Zoran Mušič, Marij Pregelj, France Mihelič in predvsem Gabrijel Stupica, tem pa so sledili mnogi njihovi študenti, med njimi tudi z Dolenjsko usodno povezan slikar in grafik Bogdan Borčič (denimo, v delu *Tihožitje s trnki* (1961), ki ga hrani Galerija Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki kot del zbirke Gorjupove galerije).

Eden prvih mejnikov, ki je določil ta Oračev cikel, prvič zaključeno predstavljen prav na razstavi v Metliki, je prav gotovo delo *Izvir spoznanja*, ki ga je Orač leta 1999 kot sestavljeno kompozicijo inkorporiral v razstavo v Galeriji sodobnih umetnosti v Celju kot vertikalno - horizontalni pomenski križ. Takrat mu je z resonanco barve uspelo doseči mistično konotacijo poudarjene irealnosti prostora ter s tem v delu doseči občuten duhovni presežek, kjer je svetloba že imanentna. Vsa ta leta Orač ohranja kontinuiteto in iskanja v polju sublimnega in eno njegovih del, ki to dokazuje, je prav gotovo slika *Harmonija svetlobe* (2011) z izjemno subtilnimi, turkizno modrimi ter belo preplastenimi sloji ter akcentom ultramarina in rjave v sredini slikarskega polja, ki je tudi eden od vsebinskih temeljev metliške postavitve. Za Orača je značilno ritmično plastenje barv in barvnih nanosov, ki mogoče ravno s to razstavo do sedaj najočitneje izkazujejo avtorjev razvoj v smeri sublimne lirične abstrakcije, pri čemer se v

določenih delih sublimnost najbolj izraža skozi sfumato način slikanja, kjer nekdanji jasno začrtani obrisi površin prehajajo v mistično bela prosojna prehajanja. Ti osebni duševni svetovi nato stopajo v dialog z risbo in grafiko, kjer se v risbah *Mesečina II* (2011) in *Mesečina III* (2011) jasno izlušči risarska forma, ki se nato transformira v stopnjah grafičnih odtisov cikla *Lirični odtisi* (2011). Tako lahko skozi različne strukturne forme opazujemo tudi spremembo ritma. Oračev likovni svet je pretkan z arhipelagom v spominu naplavljenih elementov, ki so praviloma intimistične narave in značjsko pogojeni, v njihovi strukturi pa je vedno jasno izkazan moški princip. Takšno je, denimo, tudi delo *Harmonija belih krajlin* (2013), pri kateri iz nedotaknjene beline spomina premišljeno vznikajo sledi in dogodki, s tehniko kolažiranja dodatno poudarjeni kot citati, kjer kot vrhunec nasičenosti spominov izstopa kolažiran CD plošček. Ta s svojo umestitvijo na robove dodatno aludira na neskončnost in enkratnost vesolja. Nekoliko bolj je to vidno v delih *Beli diptih* (2013) in *Vrata univerzuma* (2013), kjer sta ravno konveksni obliki na robovih tisti, ki določata slikarsko polje in univerzum vesolja, sta točki določljivosti. Umetniku služita kot pripomoček za strukturiranost slikarskega polja na način, kjer se avtor zaveže k premišljeno nadzorovani tonski gradaciji barvnih nanosov. Te običajno niansira pri kompozicijski zasnovi horizontalno ali vertikalno postavljenih tektonskih površin, ki s slojevitostjo nanosov dobivajo za avtorja značilno, v prostoru vibrirajočo končno podobo, ki, letnemu času primereno, v osnovi odražajo mir in spokojnost.

JOŽEF MATIJEVIČ

IZ NEGIBNEGA KAMNA V RAZSEŽNOST

Kiparska delavnica Zagrad, januar – maj 2012.

Razstava v Kulturnem centru Janeza Trdine,

2. oktober – 30. november 2012, Novo mesto.

Ni prav veliko ljudi, ki jim je narava podarila dobršno mero ustvarjalne nadarjenosti, še manj je tistih, ki so ta dar zgodaj odkrili in ga v najboljši možni meri uporabili pri svojem ustvarjalnem delu, med izjemami pa najdemo tudi zanesenjake, ki so svojo kreativno nadarjenost odkrili v odmaknjenih letih in so bili zaradi tega še toliko bolj pripravljeni svoj naravni dar dopolniti in izpopolniti. Mednje prištevamo Jožico in Rudija Škofa ter Marjano in Lada Vidica, skupini pa sta se pridružila še ljubiteljska kiparja Alojz Rak in Rudi Sever, ki premoreta že nekaj več izkušenj na področju kiparskega likovnega izražanja. Imenitno priložnost, da z ustreznim znanjem in spoznavanjem kiparske tehnologije nadgradijo svojo nadarjenost, so vsi skupaj dobili po zaslugi izvrstnega kamnoseškega mojstra Francija Kocjana, prav tako prepričanega in navdušenega ljubiteljskega kiparja.

Dobro pripravljena kiparska delavnica je potekala v njegovem kamnoseškem obratu pod pokroviteljstvom Društva ljubiteljev slovenskega naravnega kamna. Na razpolago so imeli ustrezno orodje, kamnite bloke iz treh vrst domačega kamna, različnih velikosti in geološkega izvora – rumeni peščenjak z Vinjega vrha (obdobje miocen, starost 8 – 9 milijonov let), rumenkasti litotamnijski apnenec iz kamnoloma pri Zidanem Mostu (miocen, starost 10 – 12 milijonov let) in sivi apnenec iz kamnoloma Vrh Peč – Sv. Ana (obdobje zgodnje do pozne

krede, starost 70 – 110 milijonov let) – in seveda odlično tehnološko znanje, ki jim ga je mojster nesebično ponujal.

Na razstavi predstavljene podobe in uporabni izdelki so se vsebinsko navezovali na obdobje halštatske kulture in so nastali pod geslom *Novo mesto – mesto situl*. Udeleženci so se svoje naloge lotili z veliko vnemo, saj so neobremenjeno poskušali najti najboljšo likovno rešitev. Neugnana skoraj otroška zvedavost po odkrivanju novih spoznanj je brez dvoma gonilna sila ustvarjalnega procesa, če pa je vse to podprto še s strokovnim mentorskim vodenjem in posredovanjem specifičnega znanja za smotrno obvladovanje kiparsko-likovnega medija, potem uspeh ne more izostati. To je brez dvoma dokazala njihova razstava, ki nas je prepričala, da so s pestro vsebino na sebi lasten način predstavili svoje videnje izbranega motiva.

Delovno vzdušje je bilo izjemno, ustvarjalni nemir je bilo čutiti že pri sami pripravi, ko so sledili svojemu mentorju pri izbiri kamna in ustreznega orodja. Tvorno so sodelovali pri uresničevanju zastavljenih nalog in strategiji izdelave uporabnih predmetov, ki so v svoji končni podobi izžarevali duh kolektivne ustvarjalnosti in naglašali tisto raven, kjer se delo posameznika zlije v estetsko celoto. Z neverjetno vnemo so se lotili klesanja kamna in sleherni udeleženec kiparske delavnice se je po svoje poglobil v plemenito strukturo več milijonov let stare usedlinske kamenine miocenskega morja in krednega apnenca.

Tako so izkazali spoštovanje do geološke in kulturne preteklosti v obliki estetskih izdelkov uporabne umetnosti, ko so jih izklesali po svojih najboljših izpovednih in domišljjskih sposobnostih.

Kiparska delavnica, ki so jo zaključili z razstavo v avli Kulturnega centra Janeza Trdine v Novem mestu, je postala večplasten kulturni dogodek tudi po zaslugi ljubiteljskega glasbenika, pianista dr. Cveta Gradišarja, in pesnika Smiljana Trobiša. Izjemno dobro obiskana razstava je pokazala, koliko po likovno ustvarjalni in umetniški plati veljajo na takšnih družjenih nastala dela, v katerih se sprosti veliko pozitivne energije, ki je, ko gre za ustvarjalnost ljubiteljskih kiparjev, še toliko bolj dobrodošla in dragocena. Kar ostane občutljivemu obiskovalcu razstave v spominu, je prav gotovo pestra vsebina in kakovostna izvedba del, avtorjem razstavljenih del pa je pomenila ustvarjalno druženje in sobivanje, ki se ne spremeni v pasivno nostalgijo, temveč je kot nova življenjska in ustvarjalna izkušnja spodbuda za njegovo nadaljnje delo.

Z odprtja razstave v Kulturnem centru Janeza Trdine – v zadnji vrsti: Franci Kocjan, Lado Vidic, Rudi Sever, Cveto Gradišar, Jožef Matijevič, Vesna Dular in Rudolf Škof, spredaj: Marjana Vidic in Jožica Škof. (Foto: Matej R. Škof)

IVANKA POČKAR

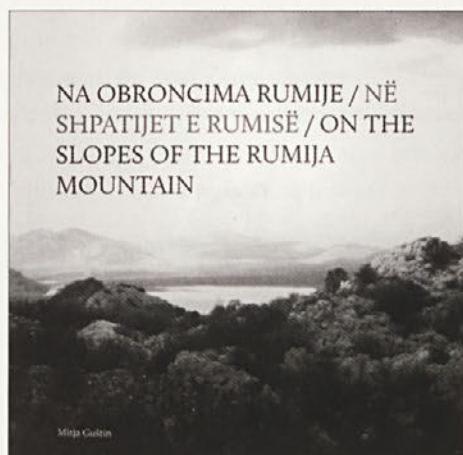
ŽIVLJENJE OB SKADARSKEM JEZERU

**Mitja Guštin, *Na obroncima Rumije – osvrt na život uz Skadarsko jezero i na vernikularnu arhitekturo*,¹
Littera picta, Ljubljana 2012.**

Kraj dogajanja in raziskovanja je tesno prepleten z našo polpreteklo zgodovino, s časi, ko smo dekleta spremljala fante na služenje vojaškega roka v JLA, pogosto na skrajne meje naše nekdanje skupne države Jugoslavije. V kraje, ki so njim in generacijam vojaških obveznikov pred njimi ostali v močnem in nezgrešljivem spominu. Kako tudi ne – v primerjavi z življenjskim slogom večine Slovencev je bilo življenje »na obroncima Rumije« domala eksotično.

Avtor knjige, arheolog, prof. ddr. Mitja Guštin, se je že pred službovanjem v Posavskem muzeju v Brežicah željno spogledoval s širšim evropskim svetom. Vrata vanj si je mogel širše odpreti leta 1985, ko se je iz Brežic preselil v Ljubljano in na drugačno delovno mesto. Kot človek povezovalne narave si je vedno prizadeval dopolnjevati in združevati arheološke poglede in ugotovitve z zgodovinskimi in etnološkimi. Nenehno ga je privlačil Balkan, ne le tisti iz izkopanin, temveč živih Balkancev, njihovega izročila, šeg, navad in njihovega odnosa do življenja. Pričujoča knjiga nas na 106 straneh besedila v treh jezikih s stotimi risbami in fotografijami seznanja z večinoma živim delom te balkanske dediščine. Knjiga je napisana v srbskem oziroma črnogorskem jeziku, s prevodoma v albanski in angleški jezik.

Čeprav je avtor zapisal, da je knjiga predvsem zelo osebni pogled na izbrane teme o načinu življenja med planinami Rumije in Skadarskim jezerom, so v treh poglavjih vendarle zajete bistvene vsebine

tamkajšnjega življenja. Nesporno potrjujejo, kako na mestu je povezava preteklosti s sedanostjo ter nepremične dediščine z nesnovno in živo dediščino. Zato lahko rečemo, da ni naključje, da je bil Guštin ob obisku v Podgorici in Virpazarju leta 2002 sredi naravnih lepot in spomenikov posebej zaznamovan s prizorom iz vsakdanjega življenja virpazarske selitvene pastirice Nesle, ki je bila pravzaprav povod za avtorjevo raziskavo o življenju na obronkih Rumije. Avtor je zgodbo o ljudeh pod Rumijo posvetil Nesli in Selimu Muratoviću ter vsem tistim, s katerimi se je srečeval med obiski pod Rumijo.

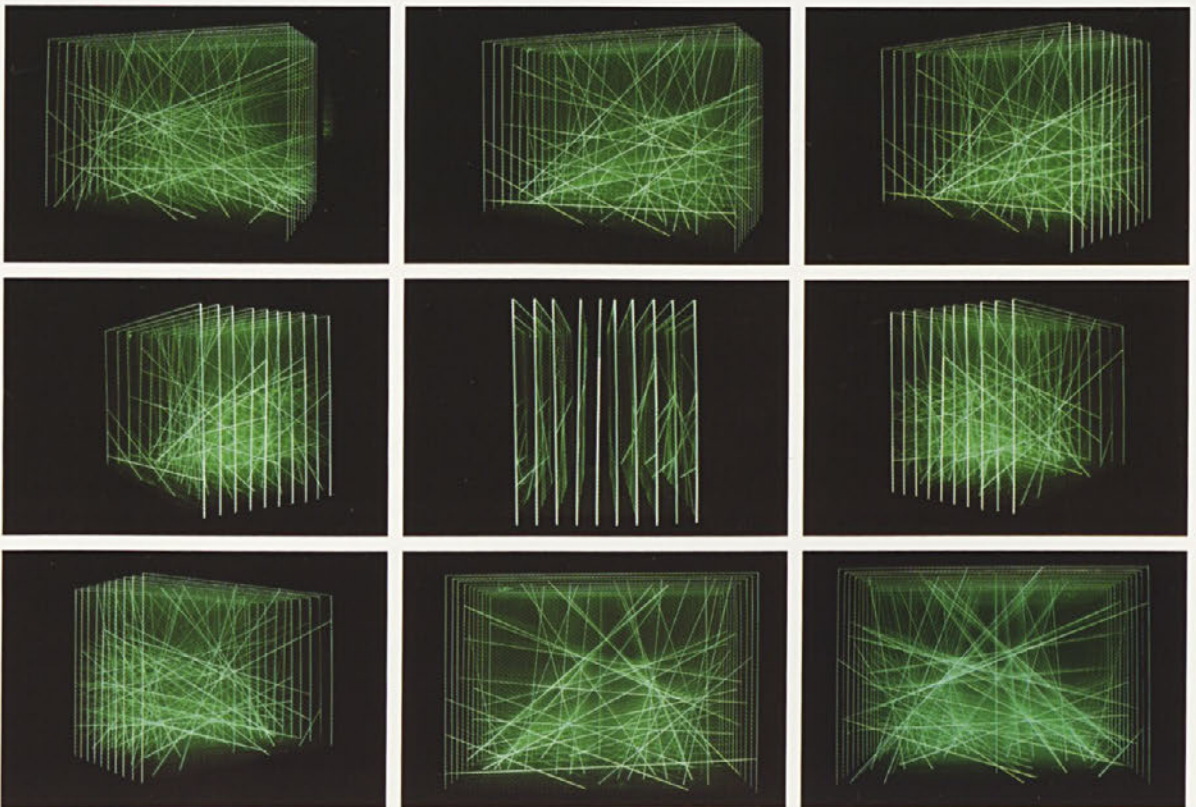
1 Na obronkih Rumije – Pogled na življenje ob Skadarskem jezeru in na vernikularno arhitekturo. (Prevod urednika)

Gostje virpazarskega hotela *13. jul* in drugi prišleki že nekaj let ne morejo več občudovati preprostega Muratovičevega pastirskega in ovčarskega doma pod hotelom na travniku ob jezeru. Nekega močno poplavnega dne ga je v minulost odnesla voda. Tudi tradicionalna migracija živinorejcev s planine med poletnimi meseci, katere zadnja predstavnika sta bila tam Nesla in Selim, posebno pa Nesla sama, je minila.

Prebivalci se le še nekoliko preživljajo s poljedelstvom in živinorejo. Med živim in minulim se vijejo dolge, ozke in slikovite poti mimo urejenega pokopališča s kapelo sv. Lazarja v Đuravcih – lepega primera ljudske cerkvene dediščine – in Maljevičev, naseljenih le še s starimi ljudmi in z nekaj ohranjenimi sestavinami nekdanjega načina življenja (v kraški kamen vkopana klet, v njej odprto ognjišče, peka in kuhanje v lončenih crepuljah ter kotlu na verigi, dimljenje in sušenje mesa pod kletnim stropom, izdelovanje sira, predenje ovčje volne, izdelava pletenin, s korci krite kamnite stanovanjske in gospodarske stavbe, gumna za vršenje žita in s kamnom ograjene obore za živino). Še višje so Gornji Murići z mošejo z minaretom in s pokopališčem z značilnimi muslimanskimi nagrobniki s turbani in merki (nišani), pod katere še vedno pokopavajo umrle. Večina hiš je zapuščenih, v vasi živi le še pet družin; številni od odseljenih so postali Newyorčani. Minilo je tudi življenje v prostorni dvodelni nadstropni hiši družine Alibašić. Kamnita hiša ima dve ognjišči, krita je s korci in o njenem začetku priča v kamnit polkrožni portal vklesana letnica 1777, ki jo spremljata polmesec in zvezda. Mnogo hiš na tem območju je že desetletja brez življenja, vendar so ohranjene v domala vseh stavbnih nadrobnostih.

Osrednje mesto v knjigi ima življenje albanskih zakoncev muslimanske veroizpovedi Nesle in Selima Muratovića. Velika zgodba, ki bogati osebno in skupno človeško zgodovino. V njej ni bilo nikoli žal besede, psovke ali katerega drugega zla med zakoncema. Nesla je svojo življenjsko pripoved sklenila z izrazom zadovoljstva z življenjem na obronkih Rumije in z iskreno željo po zdravju, sreči in napredku za svoje otroke ter vnuke. Kot večina tamkajšnjih prebivalcev so se tudi Muratovičevi preživljali z živinorejo (ovce, koze, krave) in poljedelstvom (pšenica, koruza, tobak). Poljske pridelke, sir, oljčno olje in jajca sta zakonca prodajala v Virpazarju in na tržnici v Baru. Selim je bil kot zidarski delavec pogosto in dlje zdoma, medtem pa je bilo breme vseh gospodinjskih in gospodarskih opravil, tudi poletna paša v 15 kilometrov oddaljenem Virpazarju, Neslino. Trdo življenje, ki so ga dodatno oteževala vsakdanja in izjemna opravila (dve uri hoda do pitne vode in nošenje na hrbtu v lesenih sodčkih, tovorjenje prav vsega gradiiva za novo hišo na hrbtu mezga), je na ženski obraz, ovit v nepogrešljivo belo ruto, sicer vrisalo nekaj novih potez, vendar Nesle na pragu njenih devetdesetih let ni omajalo v svetli naravnosti do minulega in prihodnjega življenja, izročila prednikov ter do dobrih želja za potomce.

Od premične dediščine je pri hiši ostala stara zibelka, ki je izzibala v svet dva od treh sinov, k moževi družini v sosednjo vas pa hčer edinko. Njihova zgodba govori o velikem spoštovanju starih šeg in opravil (praznovanje obeh bajramov, skrb za grobove prednikov in drugo). Selim in Nesla – leta 1951 sta se poročila v značilni noši svojega kraja – ter njuni otroci, naseljeni doma in po svetu, so zvesti snovni in nesnovni dediščini, ki jo s svojimi dejanji ohranjajo živo.

Hamo Čavrk, svetlobni objekti iz cikla *Carta Incognita*

Tudi kultura je del nas.

*Poslanstvo našega farmacevtskega podjetja je narediti
dragocene trenutke še lepše in bogatejše.*

Le zdravo življenje je lahko iztočnica kreativnosti.

Verjamemo v navdih, ki se rodi iz kulture.

www.krka.si

Živeti zdravo življenje.

rast

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
LETNIK XXIV, JANUAR – APRIL 2013, ŠT. 1–2 (144–145)

ISSN 0353–6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA

Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Alojzij Muhič

SOIZDAJATELJICE

Občine – Črnomelj, Dolenjske Toplice, Metlika, Mirna Peč, Mokronog-Trebelno, Semič, Straža, Šentjernej, Šentrupert, Škocjan, Šmarješke Toplice, Trebnje in Žužemberk ter založba Goga

SVET REVIJE

Predsednik sveta v ustanavljanju: Slavko Gegič

UREDNIŠTVO

Rasto Božič (odgovorni urednik, Kultura, Odmevi in odzivi),
Ivan Gregorčič (Literatura), Joža Miklič (Družbena vprašanja), Janko Orač (likovni urednik)

NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA

Mestna občina Novo mesto, Scidlova 1, 8000 Novo mesto,
s pripisom: za revijo Rast,
tel.: (07) 39-39-253, faks: (07) 39-39-208, el. pošta: rast@novomesto.si

SPLETNA STRAN

kultura.novomesto.si/si/revija-rast/

LEKTOR

Peter Štefančič

NAROČNINA

Podračun Mestne občine Novo mesto, št. 01285-0100015234, s pripisom: za revijo Rast.
Letna naročnina revije znaša 18,80 evra, za pravne osebe 31,30 evra. Ta številka stane
v prosti prodaji 6,50 evra. Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.

PRISPEVKI

Sprejemajo jih tajništvo revije in uredniki. Napisani naj bodo elektronsko, priporočena
dolžina je 20.000 znakov s presledki, Odmevi in odzivi 8000 znakov s presledki, priporočeni
format MS Word. Odstopanja od opisanega so možna le po dogovoru z odgovornim
urednikom. Vsi prispevki so objavljeni tudi spletno. Nenaročenega gradiva ne vračamo.

NAKLADA

500 izvodov

OBLIKOVANJE IN PRIPRAVA ZA TISK

Jurij Kocuvan, Studio 300

Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena
med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odstotka.

PODPORNIKI

Izid te številke so podprli: Mestna občina Novo mesto, občine soizdajateljice in Krka, d. d.

NASLOVNICA

Hamo Čavrk, svetlobni objekt iz cikla *Carta Incognita*

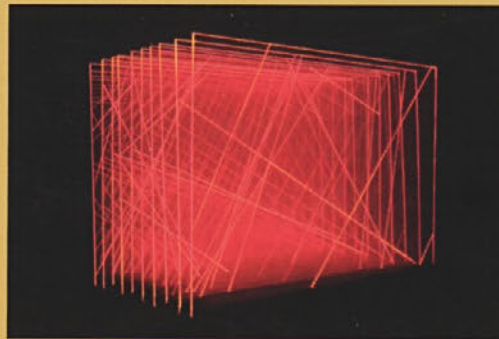
82
RAST
2013

201306449,1/2

COBISS

KUJENICA H. JARCA
Posebne zbirke - se ne vnaša

MESTNA OBČINA NOVO MESTO

CENA 6,50 EUR

9 770353675002

0 0 1 4 4